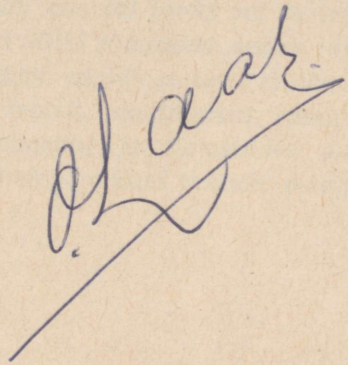
V - 28712

LÕUNA - HIINA
MALAIA
SUMATRA
EKVAATOR
TANDJUNG PINÅN
LINGGA
BANGI
Djak

MERI
PÕHJA-
BORNEO
SARAWAK
KALIMANTAN
(BORNEO)
SULAWESI
(CELEBES)
Surabaja
BALI

MAAILM JA MÕNDA
REISIKIRJELDUSTE SARI

JIŘÍ MAREK

MAA EKVAATORI ALL

ehk täielik ja üksikasjaline kirjeldus reisist Jaava ja Bali saarele, mis sai teoks sel issanda aastal 1955. On kirjeldatud kõiki sündmusi, sealse rahva elu, tema tavasid, rõivastust, püüdlusi, usu- ja ebausukombeid, tantse, muusikat, teatrit, maalikunsti, samuti ka toite, taimestikku, loomariiki ja ilmastikku ning mitmesuguseid tähelepanekuid merelt, maalt ja õhust.

Autori jutustuste järgi illustreeris raamatu tekstilise osa kunstnik Eduard Hofman. Fotojäädvustused on autori reisiseltsiliselt Jaroslav Novotnylt.

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1961

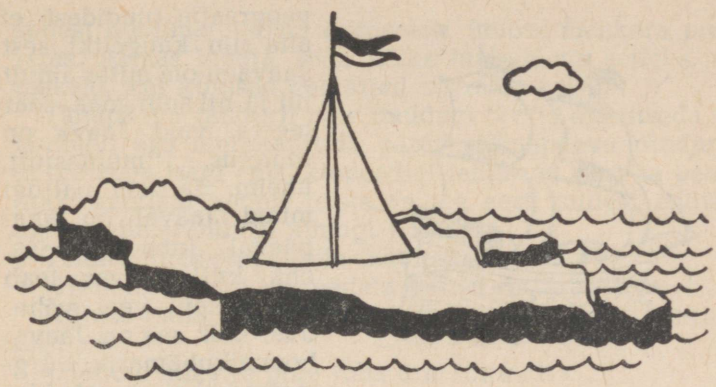
91 (T)
M 17

Originaali tiitel:

JIŘÍ MAREK
LAND UNTER DEM ÄQUATOR
Artia 1958

Saksa keelest tõlkinud
J. Luke

Kaanekujundus
U. Külv

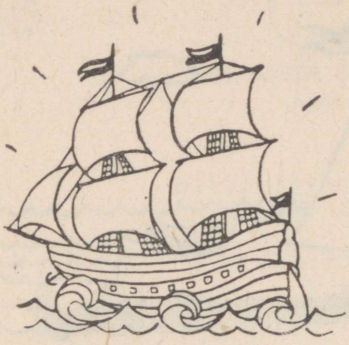
ESIMENE PEATÜKK,

milles sõbralik lugeja kuuleb üht-teist huvitavat reisimise ajaloost, kuid saab veel vähe teada reisi tõelisest sihist. Peale eeltööde ja pakkimisega seotud hädade kirjeldust, kusjuures Jaavat peetakse ujuvaks saareks, jõuab lugeja koos reisijaga lennuväljale. Alles siin selgub talle mõndagi geograafiast. Sellest hoolimata ei lahkuta aga kogu peatüki vältel veel mitte kodumaa pinnalt.

Me rändame koos, armas lugeja, ühele kaugele maale, luuletaja sõnadega öeldes (ja kes ei tunneks siin ära Konstantin Bieblit):

Kaugele Jaavale sõidan kord laeval,
mis teed ja kohvi siia toob . . .

Veidi kannatust, sõidame viivukese aja pärast, kui oled põgusalt läbi vaadanud esimesed peatükid. See on vajalik, sest ühelt poolt tutvustavad need sind reisi raskustega ja teiselt poolt peavad sulle andma selge ettekujutuse sellest, kus Jaava asub ja mis see Jaava üldse on. Ei, ära ütle, et sa seda tead. Isegi mina ei tea, kuigi ma alles nädala eest sealt tagasi jõudsin ja väga palju raamatuid Jaava kohta olen lugenud. Koolitarkus

geograafia tundidest ei aita siin kaugeltki, sest Jaava ei ole mitte ainult nii ja nii suur maa, saar meres, vaid Jaava on luuletus, muinasjutt, unelm. Ja veel paljugi muud. Jaaval on tänapäeval juba vabadus, ehk küll rahvas teab sellest seni veel vähe. Jaa, kõik see on Jaava: hommikuhämarik ürgmetsa kohal, merekohin, loiult voolavad kollased jõed täis krokodille, riisiväljade peeglid, palmid, näljased töölised, autode read, lennuväljad, naised, kerjused, wajang[1] ... Ei tuleks lõppu, kui ma pähe võtaksin kõik korraga üles lugeda.

Niisiis sinna viib meie reis ja ma luban sulle mitte tarbetult lüüriline olla, et su tähelepanu mitte väsitada, ega ka mitte ülearu kuivalt asjalik, et sind mitte liiga ruttu uinutada.

Kauges minevikus olid ettevalmistused reisiks väga keerulised. Kui uskuda vanu maailmarändureid, siis pidi esmalt kontrollima, kas fregatt mitte hooletu vettelaskmise tõttu paisunud pole. Fregatt «Visadus», mis kuulus kapten Duclos Goyot'le, paisus näiteks tervelt viie tolli võrra. Kuid kapten pidi sellega ometi sõitma Lõuna-Ameerika rannikule. Siis pidi veel järele vaatama, kas on küllaldaselt peale laaditud kuivikuid ja naelu. Pärismaalastega äritsemisel olid naelad üheks nõutavamaks kaubaks. Peale selle tuli järele proovida, kas kakskümmend kuus kaheteistkümnetollist kahurit on fregati relvastamiseks korras, pidi kindlaks tegema, kas merekaardid on õiged ja täitma lambiõli hoiunõud. Veel palju teisigi toimetusi tuli reisijatel sellest ajast peale teha, kui mälestusväärsel 1519. aastal hiivas Sevillas ankru portugallane Fernão de Magalhães, kes viie laevaga välja sõitis ja üheainsaga tagasi pöördus, kuid

[1] wajang — indoneesia varju- ja nukuteater. — *Toim.*

sellest hoolimata siiski esimesena ümber maakera purjetas. Armas lugeja, seda kõike mainin ma selleks, et teaksid, kui kuulsad eelkäijad on meie reisil.

Tänapäeva ränduril pole muidugi tarvis muretseda ei lambiõli ega merekaartide pärast. Tänapäeva ränduril ei ole aega isegi entsüklopeediat lehitseda, sest ta peab hoolt kandma hoopis teiste asjade eest, millest endise aja maailmaränduril aimugi polnud.

Telefon heliseb ja teile teatatakse:

«Halloo, seltsimees, nädala pärast on ärasõit.»

Hiljem (teine telefonikõne ühest teisest ministeeriumist):

«Halloo, miks te pole juba ära sõitnud?»

Siis (helistatakse esimesest ministeeriumist, kuid kõneleb teine seltsimees):

«Halloo, sõit jääb kahjuks ära. See tähendab, sõit ei jää ära, kuid teie ei sõida kaasa.»

«Miks?»

«Seda ma ei tea . . .»

Hiljem (väga erutatud hääl):

«Mis on ometi teiega? Kus on ülesvõtted? Ja ankeet? Dokumendid?»

Sa seletad temale, et fotosid ei ole vaja, sest sa ei sõida. Asjata. Magalhãesil oli palju kergem Portugali kuningale oma kavatsusi selgitada kui sul kaadriosakonnale, et sul neid nõutavaid passipilte ei ole. Sellegipärast annab see kõnelus sulle uut jõudu ja uut usku. Sa tormad fotograafi juurde ja tunned, et Jaava sulle lähemale nihkub. Siis viid sa pildid vastavasse osakonda ja sulle selgub, et keegi ei taha neid vastu võtta, sest sõit jääb ära. Ja jällegi hakkab Jaava kaugenema.

«Halloo seltsimees, miks te teete meile nii palju raskusi? Miks koormate meid liigse tööga? Ja üldse, miks ei ole te veel Jaaval? Ärasõit on ülehomme!»

Et Jaava sulle jälle nii ootamatult lähemale nihkub, siis sa rõõmu pärast lausa karjud telefoni:

«Aga fotod?»

«Ei ole tarvis. Pakkige kiiresti oma kohvrid.»

Sa paned toru hargile ja näed Jaavat käeulatuses enda ees üles kerkivat. Jah, armas lugeja, imesta niipalju kui soovid, aga Jaava on ujuv saar. See on sinu

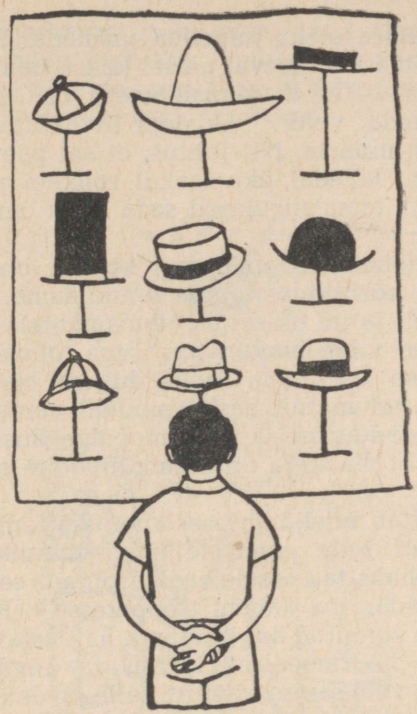
unistuste laev ja selle purjesid ei paisuta mitte passaattuuled, vaid sinu asjaajajate hääled. Kui need puhuvad soodsalt, siis on sul lootust pärale jõuda.

Päris ettevalmistused algavad alles siis, kui on kindel, et sõit toimub, kuigi pole veel kindel, et ka sina sõidad. Kõigest hoolimata tuleb teha ettevalmistusi. Niisiis sa tassid välja kohvrid, mis on sobivad pikemaks reisiks. Sa kuuled palju jutustusi sellest, kuidas keegi tuttav olevat oma kohvreid kolm korda pakkinud ja lõpuks ikkagi koju jäänud. Samuti on head nõuanded käepärast. Näiteks: troopikas on kardetavaid putukaid, kelle vastu miski muu ei aita, kui ennast rasvaga üleni sisse määrida. Niisiis paned sa oma varustuse hulka ka ühe vaseliinikarbi. Siis teine nõuanne: troopikas valitseb selline palavus, milles kõik sulab, muidugi ka vaseliin. Niisiis oma rõivaid silmas pidades pakid sa järelikult vaseliini jälle välja. Hiljem kuuled sa, et seal on madusid ja et sul tingimata peavad olema nöörsaapad. Kohe pärast seda helistab sulle keegi, et sul peavad olema kerged sandaalid, tema teadvat seda usaldusväärsest allikast. Ja valge pintsak. Ja mustad püksid. Ei, valged püksid. Ja kübar. Ei, mitte kübar, vaid kiiver. Ei, mitte kiiver, see on asumaade rõhumise sümbol. Otsustatakse üldse mitte peakatet kaasa võtta ja see kohapeal muretseda. Siis saab aga teatavaks, et kohapeal ei saa osta midagi, järelikult tuleb surra päikesepiste kätte.

Reisija tuba on nagu laadaplats. Ta istub oma kraami keskel ja ohkab tasa. Kas troopikamaadesse peab kaasa võtma taskurätikuid? Kas võib seal üldse nohu saada? Kas see särk pole liiga soe?

Väljas aga sajab lund ja kaminas ulub jäine tuul. Reisija vaatab aknast välja, puhub lõdisedes käsi ja hakkab sisse pakkima lühikeste käistega siidsärke. Mõistagi rikub su meeleolu kõige rohkem naine. Ta seisab selles kaoses ja suurendab seda veelgi, juurde tuues üha rohkem pesu ja rõivaid, sest temale on arusaamatu sinu tahtmine läbi saada õhukeste särkidega sellise siberi külmaga.

«Üks paar sooje aluspükse vähemalt,» hakkab ta tingima.

«Ei,» vastab reisija karmilt ja püüab oma häälele anda sellist kindlust, mis on omane mõnele kuulsale kaugsõidukaptenile. Südames aga puudub tal kindlus. Tõepoolest on üliväga raske uskuda, et maailmas kuskil võiks olla palav, kui väljast kostab kelgutavate laste rõõmuhõiskeid.

«Ja toiduained sõidu ajaks,» püüab sulle naine hoolitsevalt auku pähe rääkida.

«Ei, mitte midagi,» tõrjub reisija. «Me saame kõik lennukis.»

Kui reisija hiljem lõunamaal leiab oma kohvrist rullbiskviidi, mõistab ta, et tema sõnu, nagu harilikult, tõsiselt ei võetud ja et naise süda on hoolitsevam, kui

tema seda eales oleks julgenud unistada. Üks kaasreisija laskis oma hoolitseval naisel kaasa panna pool kilo salamevorsti — et ta muusikamees on, siis see veel vabandab teda veidi. Pakistani liivakõrbes viskas ta selle ohates minema. Nii juhtus, et sel päeval kugistas Karatši linna lähedal üks šaakal rohkem praha vorsti alla, kui kõik tema sugulased seda kogu oma elu kestel söönud olid.

Lõpuks saabub silmapilk, mil kohver on pakitud ja reisija saab korralduse minna lennujaama. Ta on riietatud suviselt ja tal on seljas vihmamantel. Hädа seisab selles, et see vihmamantel on liiga õhuke kodumaa märtsi alguse koerailma jaoks, hiljem aga, ekvaatori all, muutub talumatult raskeks. Jääb ainult imestada meie planeedi suuruse ja ta mitmepalgelisuse üle. Öelgu veel keegi, et maakera on ainult liivatera maailmaruumis!

Niisiis ruttab reisija suvises riietuses lennuväljale ja teel tabavad teda inimeste uudishimulikud pilgud. Meelsasti tahaks ta enesele kaela riputada sedeli: «Palun mitte imestada, ma lähen troopikasse.» Kuid see ei sobi ja ta on sunnitud ära kuulama halvustava märkuse:

«Vaadake nõdrameelset, kuidas ta kevadet eemale peletab!» Ja veel sapise vastuse selle peale:

«Tänapäeva inimesed oma edevuses ei tea enam, mida endale selga panna.»

Reisijal on aga külm. Samal ajal läbistavad teda aga palavusehood, sest ta ei tea veel ikka, kas tema sõiduluba saabub õigeaegselt lennuväljale.

Selline troopikareis toob enesega kaasa veel teisigi ebameeldivusi. Reisist osavõtjad lasksid endale ühel rätsepal kerged ülikonnad õmmelda. Vaest meest oleks peaaegu tabanud haigusehoog, kui mõned mehed järgmise jutuga tema salongi tormasid:

«Kas sul on juba koolera?»

«Loomulikult on, lõi suurepäraselt üles!»

«Aga kuidas on rõugetega, kas on üles tulnud?»

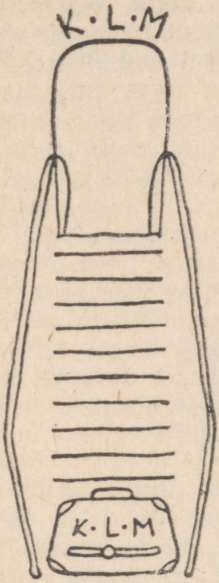
«Rõugeid mul veel ei ole, saan need homme. Kas sul katk juba on?»

«Loomulikult on mul katk. Ükskord sain käsivarde ja peale selle on veel karbis reisi peale kaasa.»

Vaene moesalongi mees ei teadnud algul, kas ta on ärkvel või näeb und. Siis otsustas ta, et mõõtu peaks võtma mõni noorem, sest tema tundvat end juba halvasti, angiin olevat kõigis kontides.

Lõpuks ja viimaks on õnnelikult likvideeritud kooolera ja katk, viisa on passil, perekond valmis pisaraid valama ja reisija seisab nõutult lennuvälja ooteruumis ega mõista enam midagi öelda. Ta on juba andnud lubaduse kirjutada, on üles märkinud, et onu Alois'ile tuleb saata terve seeria postmarke, on teatavaks võtnud korralduse enese eest hoolitseda ja tervelt pärale jõuda (nagu see temast oleneks). Lõpuks kõlab hääl, mis katkestab kodumaaga viimased sidemed: «Palun Amsterdami sõitjad!» Vaat kui veider, selleks et kagusse suun-

duda, pead sa enne läände lendama. Muide, see on ka üpris naljakas: kui sa Indoneesiasse reisid, pead esmalt sõitma selle maa endiste isandate maale. Valitsus kadus, aga lennukompanii KLM[1] jäi.

Kodumaa viimane tervitus on kõle. On tõusnud lumetuisk, saatjad jäävad rusutult lennuväljale maha. Viimane käeviibe, ja sa seisad juba lennuki trepiastmel ja igatsed eriti oma suveriietuse pärast olla kui mitte troopikamaal, siis vähemalt lennukis.

Uks vajub kinni, mootorid undavad, lennuväli ja Praha paistavad viimast korda ümmargusest aknakesest ja lõpuks jätad sa hüvasti selle kodumaa väikese osaga. Stardiväli on vaba, hüvasti, hüvasti ... Lennuk on juba õhus. Sellest hetkest peale oled sa nüüd tõeliselt reisija. Sa oled astunud Magalhãesi, Drake'i, Le Maire'i, Roggeveeni, Byroni ridadesse ...

Sa sõidad maale, millel ajaloo kestel on olnud palju nimetusi. Teda nimetati Indiaks, kuigi ta hoopiski mitte polnud India. Teda nimetati Bataaviaks (linna järgi, mille rajasid siia hollandlased). Teda vahetati ära Molukkidega, nimetati Suurteks ja Väikesteks Sunda saarteks. Tänapäeval nimetatakse teda Indoneesiaks ja see nimi sobib talle. Jaava, maa päriselanikud ütlevad Djawa, on selle riigi peasaar, riigi, mis tükeldatult meres asub ja õigusega võib hoobelda, et ühtegi teist riiki ei ümbritse nii palju vett. Jaava on ka kõige meeldivam saar, kui teda siiski veel ei ületa väike Bali oma iluga. Jaava ei ole suurim oma ulatuselt, vaid elanike arvult. Kui Indoneesias on tänapäeval seitse-

[1] KLM — *Koninklijke Luchtvaart Maatschappij* — Kuninglik Lennuühing (hollandi keeles). — *Toim.*

kümmend neli miljonit elanikku, siis kuulub sellest Jaavale nelikümmend kaheksa miljonit[1], seega on ta kõige tihedamini asustatud maa maailmas. Näib uskumatu, kuid kohati inimesed sõna tõsises mõttes tunglevad külg külje kõrval. Võib-olla sellepärast, et seda maad katavad ka hiiglasuured inimtühjad istandused ja mäed, kus elada on raske. Vastandina sellele on Sumatral, Kalimantanil (endisel Borneol) ja Sulawesil (Celebesil) maad ülirohkesti ja inimesi vähe. Need kaks miljonit ruutkilomeetrit Indoneesia pinda ootavad paremat ja plaanipärasemat rahvastiku jaotamist.

Aga kuhu me siin kõrvale kaldusime? Me räägime miljonitest kilomeetritest, kuid esialgu on meie lähem siht maa, mida mõõdetakse ruutmeetritega, isegi sentimeetritega, mis sarnaneb aiaga ja mida haritakse pedantse, võib isegi öelda liigse hoolikusega.

Isegi matemaatikaprofessor saaks vaevalt midagi sellesarnast välja mõelda. Kui Hollandit ülalt vaadata, sarnaneb see tõepoolest suure geomeetriaülesandega: ruudud ja ristkülikud, siin-seal mõni trapets, kuid kõikjal on jooned ja kaared nagu mõõtude järgi sirkli ja joonlauaga täpselt tõmmatud. Igaüks neist väikestest osadest on teistest eraldatud. Ei, see ei ole mingi geomeetriaülesanne, see on kehastatud ülistus eraomandile, see on range korra ülemlaul, kahjuks aga hirmu refrääniga, et keegi ei omandaks kas või kõige pisematki võõrast tükikest.

Niisiis see on Holland. See väike maa, millele kord kuulusid seal kaugel üle mere need kaks miljonit ruutkilomeetrit koos kogu rikkusega, millist meie inimene enesele vaevalt õigesti ette kujutada suudab.

Oo ei, sõbrad, see ei ole mingi geomeetriaülesanne, see on arvutusülesanne: kui palju võis umbes teenida igaüks neist inimestest, kelle omad olid need väikesed piiratud põllulapid, kui palju kulda võis ta panna oma peopesale, kui ta sinna juurde arvas oma lõpmata suured istandused, mis asusid seal kaugel üle mere.

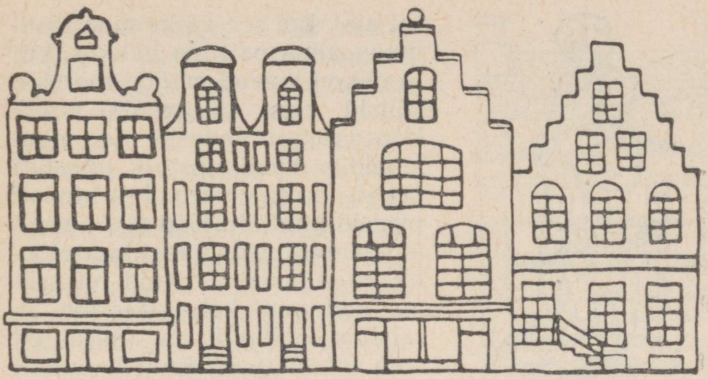
---

[1] 1959. a. elas Indoneesias 90 miljonit inimest, Jaava ja Madura elanike arv ulatus 58,2 miljoni inimeseni. — *Toim.*

On täiesti õige, et oma India-reisi me alustame Hollandist, ja sellel ei puudu ka teatud ajalooline pikantsus. Amsterdam, see linn, mis kord valitses asumaade üle, on nüüd meresadam ja lennujaam, küll mitte enam sõitudeks asumaadesse, vaid kaugetesse maadesse, kes on endale kätte võitnud vabaduse.

Saatuse tuju, ütleks antiikaja luuletaja. Meie aga teame, et see on arenemise seadus. Me kummardume lennuki ümmarguse akna juurde ja tervitame mitte inimesi maa peal, vaid uusi aegu, mis lähenevad kõrgel pilvede kohal.

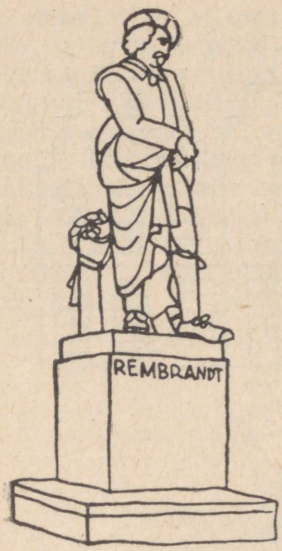

TEINE PEATÜKK,

milles lugeja ei jõua koos reisijaga Hollandist kaugemale ja kuuleb huvitavaid arvamusi asumaade inimeste tänamatusest. Mis Hollandis meeldivat on, seda imetletakse ja tunnustatakse otsekohe ja tõsiolusid silmas pidades tehakse samuti kindlaks, kust see kõik tuleb. Seejärel ruttab lugeja lennuväljale ja veedab neli päeva ülal maa kohal, et seal rahulikult järele mõelda lennuki stjuuardesside ebaisikupärase ilu ja kätteõpitud sõbralikkuse üle. Ootamatult lõpeb see peatükk ennustusega tähtede järgi, mis ka kohe täide läheb.

Ärgu mõistetagu mind valesti: kõigist puudustest hoolimata on Holland maa, mis teile kindlasti meeldib. Ta on puhas ja korralik maa. Ka inimesed on siin soliidsed ja nägusad, elavad eriti mugavalt ja armastavad head õhtusööki. Nad joovad õlut ja bolsi. Kunagi olid neil kuulsad maalikunstnikud, kes kujutasid piltlikult rikast ja rahulikku kaupmeheelu ning kõrgete kübarate ja pikkade piipudega kodanikke. Nii oli see seni, kuni üks tõeline maalikunstnik van Rijn, keda Rembrandtiks nimetati ja kellele tema maali eest küll vähe maksti, kuid kes sügavamalt elu mõistis ning ka inimhinge kannatusi ja valu kujutama hakkas. See oli

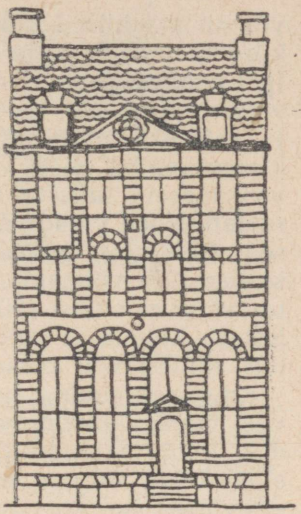

tol ajal, kui see väike maa maailmas silma paistma hakkas, kui ta uhked laevad mööda meresid sõitsid ning vürtse ja kulda koju kokku vedasid. See ebameeldiv maalikunstnik unustati peagi, kuid vürtside hinnad püsisid kindlalt. Küll aga austab tänapäeval seda maalikunstnikku kogu maailm, kuid vürtsid on kadunud koos laevade ja rahaga. Holland on säilitanud oma meeldivuse, kuid kadunud on endine jõukusele rajatud lõbusus. Lõplikult on kaduma läinud asumaad.

Keskmine Hollandi kodanik alustab igal juhul teiega oma vestlust Indoneesiast. Sel aastal ehk juba vähem, kuid läinud aastal oli see väga sagedane kõneaine, sest siis tegi see veel rohkem haiget. Teatavasti parandab aeg armuhaavad. Jaa, Indoneesia oli Hollandi suur armastus, sest sel pruudil oli palju kulda, see vaene olevus laskis end mitmete sajandite jooksul koorida ja ikka oli veel midagi olemas, mida võis võtta. Hollandi peigmehed pidid seal küll juba mõnede sajandite jooksul oma saaki jagama teiste röövellikkude kosilastega. Ja nüüd on sellel äkki lõpp. Sellistest asjadest ei saada nii kergesti üle.

Kodupansioni noor peremees de Book ütles meile seda avalikult: «Indoneesia oli meile hoobiks. Võtke näiteks minu isa. Oma nooruses läks ta Jaavale ja töötas seal. Meiesugusele ei ole see sealses palavuses kerge. Ta sai seal küllalt vaeva näha. Aga kui ta tagasi tuli, võis ta endale osta võõrastemaja. Mina olin seal ainult väga vähe aega, kuid minu lapsed, nemad juba hoopiski ei saa sinna. Oo, mijnheer, siin võib teenida ainult krosse ja sedagi ainult siis, kui meil kriisiaeg ei ole. Seal aga kuld aina voolas, ja vahetpidamata.»

Vondelpargis ütles mulle keegi haritud vanahärra: «Uskumatu, kui tänamatud on värvilised. Kui juba mõelda üksnes koolidele, mis me seal nende jaoks avasime! Haridusseltsid, mis me seal asutasime! Kõik uurimistööd Indoneesias olid meie omad! Meie asutasime sinna muuseumid ... Endastmõistetavalt tõime sealt siia kõige väärtuslikumad asjad! Ja miks ka mitte, lõpuks kuulusid need ju ometi meile! Kas te usute, et seal langes sadade viisi meie inimesi? See maa on õigusega meie oma. Kujutage endale ette, ja korraga kuulutavad need seal vabaduse välja!» Et aga see härra oli haritud inimene ja kuna ta pidas ennast pealegi liberaalseks ning oma seisukohti valgustusaja voltäärlikeks vaadeteks, siis lisas ta: «Mõistagi on ameeriklaste käsi seal mängus. Kuid tänapäeval sellest parem ei räägita.» Keegi tuntud arst ainult naeratas kõneluses Indoneesia üle ja ütles: «Meie kodanlus on oma baasi kaotanud. Loomulikult tunneme ka meie seda. Arst peab hoolitsema selle eest, et tal oleks palju abitarvitajaid. Jõukaid haigeid on vähemaks jäänud. Isegi haigeksjäämisega ollakse kokkuhoidlikud.»

REMBRANDTI MUUSEUM

Hollandis ollakse tõepoolest kokkuhoidlikud. Ollakse kokkuhoidlikud ärides. Korraldatakse väljamüüke ja alandatakse hindu. On palju ilusaid kaupu. Küsimus on aga selles, kes neid ostab? Kui teil on mõningad kuldnad taskus, olete teretulnud.

Ent ma kordan veel: maailmas ei leidu kusagil nii korrastatud linnu kui Hollandis ja kõik nad on üksteisega sarnased, olgu nad siis nii suured kui Rotterdam, nii suursugused kui Haag, nii täis elu kui Amsterdam

või nii maalilised kui Hoorn. Kõikjal on ühesugused, kõrgete viilkatustega majad, ühtviisi puhtad ja korras. Igal pool eeslinnades on üksteisega sarnased ilusad õitsvatesse aedadesse mattuvad villad, millest hoovab rahu ja vaikust, kui terve perekond seal ajalehte lugedes klaasverandal nagu vitriinis istub või seintele seatud vanaaegseid siniseks maalitud hollandi taldrikuid koraldab. Need villad võisid endale ehitada jõukad inimesed. Siin võis igaüks jõukaks saada, sest asumaadest saadav tulu võimaldas seda. Ümmarguselt tegi see aastas välja poolteist miljardit Hollandi kuldnat. Kui sellest ka kõigile ei jätkunud, ometi oli see rasvane suutäis, millest võis omandada mõne kübemegi.

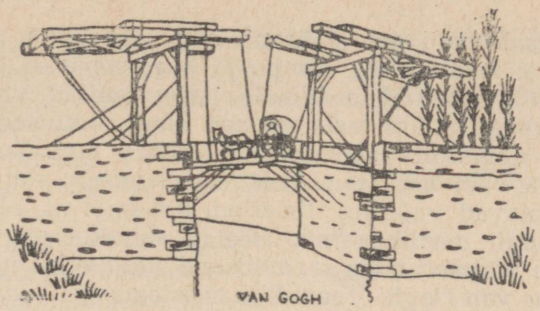
Kuigi see suutäis on väikeseks jäänud, on ta ikkagi veel midagi. Indoneesial on küll juba poliitiline vabadus, kuid majandusliku sõltumatuse peab ta enesele alles kätte võitma, sest paljud istandused ja tööstusettevõtted on veel hollandi kaupmeeste käes. Leiva vähenemine tekitab alati palju vihavaenu.

Hollandi rahva virkust ei taheta aga siin alahinnata. Tal olid tohutu suured asumaad, ülirohkuses oli maapinda, ja ometi on ta harinud oma kodumaad nagu lilleaeda ja merega võidelnud iga meetri maa pärast, seda merelt ära kiskunud ja kuivendanud, nii et kõik need võluvad hollandi veskid ei jahvata mitte jahu, vaid on veepumbad, mida tuul käima paneb.

Amsterdam — see on põhjamaa Veneetsia, mis uhkelt kõrgub oma kanalite kohal. See on linn, mida märtsi alguses katab lumi, mis ei püsi küll kaua, kuid tungib siiski vastikult troopikasse ruttava reisija kingadesse, kes hämmastunult pealt vaatab, kuidas lapsed kõige elavamal Amsterdami tänaval lumememme valmistavad.

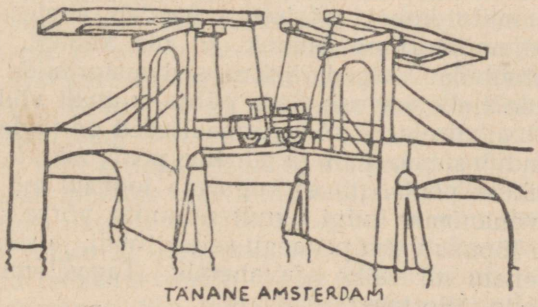
Kuid külmast hoolimata on mõnus jalutada tänavatel, kus on toredad vaateaknad ja kus peale kella 10 õhtul näeb ainult mõnd üksikut inimest. Isegi tütarlastel tänavanurkadel on tagasihoidlik ilme. Nad on sihvakad ja elegantsed, nagu see on sobiv paremale linnale.

Aeglaselt sammume oma võõrastemaja poole, mis avaneb nagu mõni nõialoss, küll mitte raha, vaid lennuühingu talongide eest. Soliidsele Hollandile on auasi

ja ühtlasi väga iseloomustav oivaliselt maitsekas teenindamine, isegi nende talongide puhul. Siin on talongid tasumiseks kõige eest: jookide, taksode, autobussi, hommikueine eest... Aga kõik ootavad siiski viisakalt, kuni te suvatsete ka veidi raha näidata. Alles siis tõuseb teie ümber õige meeleolu. Kelnerid hakkavad rääkima saksa keelt ja toovad teile sõnalausumata õlut, mis peab olema pilsen, kuid on siiski halb.

Kuna reisija peab ju teel olema alalises rahutuses, siis ka viibimine Amsterdamis ei ole lihtne oma lennuki ootamine, vaid on seotud erutava põnevusega: kas Indoneesia viisad saavad ikka õigeaegselt valmis. Kuni lõpuks lõuna paiku lennuväljalt helistatakse, et härrad võivad kümne minuti pärast olla lennujaamas.

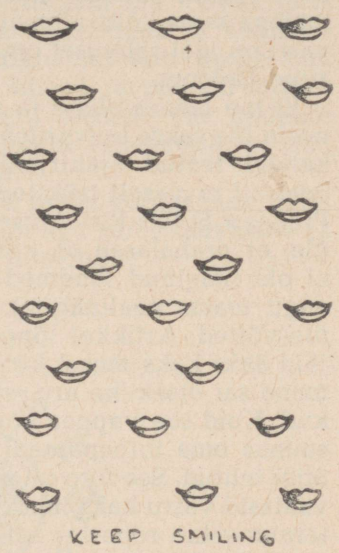

Siis seisab meil ees pöörane sõit läbi linna, kellele sugugi ei meeldi meie tempo ja kus seepärast takistatakse reisijaid sellele linnale iseloomulikul viisil. Et laevu kanalist läbi lasta, tõuseb elava liiklusega peatänaval aeglaselt üles raudsild. Sõidab läbi üks laev, teine, ja veel üks. Aeglaselt, suursuguselt, rahulikult. Kõik ootavad vaikides. Reisijad, kel on rutt, ohkavad tasa, ainult maalikunstnik seletab rahuldusega, et lõpuks on ta ometi näha saanud neid sildu, mida nii väga armastas van Gogh. Vaenuliku sisistamisega sunnitakse ta vaikima. Lõpuks laskub sild jälle aeglaselt ja autod hakkavad liikuma.

Samal ajal hakkab tegutsema ka KLM-i keeruline ja kogenud masinavärk ja veidi suurem «lendav hollandlane» kui see, millega me Prahast siia saabusime, ootab niikaua, kuni on korraldatud meie Saudi Araabia viisa. See maa valvab oma piire erilise leidlikkusega: seni kui viisa pole valuutas ära makstud, väljasõiduluba ei saa. Lõpuks saabusime kõik oma pakkide, passide, kviitungite ja viisadega lennuki juurde. Jällegi kontrollitakse, kas meil on eeskirjadele vastavad süstimistunnistused, jällegi peame allkirja andma oma reisisihi seletusele, jällegi saame sedeleid, mida peame hoolikalt hoidma, kuid mida meil kogu teekonna kestel enam vaja ei lähe, jällegi kleebitakse meie pakkidele väikesi sedelikesi.

Peale ametliku nimetuse on meie lennukil veel oma pärisnimi — «Prinses Irene» ja tal on ninas väike kroon. Kapten Noomen on oma kohale asunud ja 9600 hobust alustanud mürinal oma sõitu. Me vaatame lennuväljale, mille kohal mürisedes lendab aeglaselt see suur neljamootoriline lennuk. Ei ole kedagi, kellele võiks lehvitada. Valged rätikukesed restoranide katustelt ei tule meile arvesse. Seda põhjalikumalt võib nüüd anduda teadmisele, et kõik formaalsused on täidetud, et sõit suundub sinna, kuhu ta minema peab, ikka kagusse, ikka päikese poole, nii et kogu aja jooksul me lakkamatult vananeme, kuigi ainult minutite võrra. Ometi teeb see lõpuks välja peaaegu seitse tundi, ja see ei ole sugugi enam nii väike ajavahemik. Tagasilennul aga teeme selle jälle tasa.

Lennuk tõuseb aeglaselt kõrgemale. Veel üks pilk väikestele põldudele, millel on põllupeenarde asemel hõbedased veerennid. Üsna pea, kõrgusel üle nelja tuhande meetri, kaob maa harilik väljanägemine. Nüüd on ta sarnane reljeefsele maakaardile. Pilved hõljuvad ta kohal ning varjavad teda meie pilkude eest. Neli lennupäeva seisab meil ees. Järelikult on palju aega kõige läbielamiseks ja läbimõtlemiseks, ja kui soovite, ka kõige mahamagamiseks.

Aeg-ajalt toob meile ajalehti võluva naeratuse ja meeldiva abivalmidusega stjuuardess. (See stjuuardessi võluv naeratus saatis meid kogu lennu ajal, ehk küll stjuuardessid ise vaheldusid, sest oluline on nimelt just ainult naeratus, mitte naine, kes naeratab. Samuti oli abivalmidus püsiv, kuigi vaheldusid tütarlapsed.) Eelkõige küsib ta kolmes keeles, millist ajalehte soovitakse kõige meelsamini. Millist sa ka ei sooviks, toob ta nad sulle kõik üksteise järel ja kui sa juhtud veidi liigutama, läheneb ta sulle otsekohe ja räägib sinuga mõne sõna, sest ta arvab, et soovitakse vestelda ja vältida lennu ajal kartusetunnet. Kui aga hoolega tähele panna, märkame lõpuks, et ka vestluste aeg on täpselt kindlaks määratud, sest tütarlaps ei ole seal mitte enda lõbuks, vaid selleks, et oma välimusega mõju avaldada ja lihtsalt meeldiv olla. Selle eest makstakse talle, sellepärast ta naeratab, sellepärast on ta abivalmis, sellepärast ilmub ta alati, kui teda kutsutakse, sellepärast toob ta teenistusvalmilt jooke ja serveerib naeratades hommikueinet. See tema sõbralikkus ei kohusta mil-

lekski muuks, ja see on juba nii ette nähtud, et temalt rohkem ei nõuta. See on kirjutamata, kuid kindel kokkulepe, mida keegi ei riku, isegi mitte ameeriklane ega sakslane, kui nad pisut rohkem viina on võtnud. Ebaisikuline sõbralikkus on alati desarmeeriv. Nähes neid ilusaid, alati vahelduvaid naisi, meenus mulle hiljutine reis ühel Nõukogude lennukil, kus ümara näo ja kahe juuksepatsiga stjuuardess lühikese aja jooksul meiega koos kõik võimalikud laulud läbi laulis. Teatavasti on igal rahvusel oma väljakujunenud, komplitseeritud iseloom.

Et me läänes olime ja sealt kagusse lendasime, süvenesin ma saksa bulvarilehtedesse ja lugesin sealt huviga kellegi teatud ajakirjaniku külaskäigust meie maale. Seal oli rasvaselt trükitud pealkiri: «Viibimine punases Prahas.» Selles kirjelduses avaldati suurt imestust selle üle, et prahalased on korralikult rõivastatud ja et nad ei ole nälginud (andmed selle kohta olevat liialdatud, nagu teatas pealtnägija), lisatud olid ka mõned Praha ülesvõtted. Artikkel lõppes põnevalt: Karli silla juures jäid äkki kaks meest kirjasaatja läheduses seisma. Viimane sai otsekohe aru, et need olid punased politseinikud. Kuid see vapper korrespondent ei kohkunud, vaid suunas oma fotoaparaadi otse nende poole ja ülesvõte oligi tehtud. See foto oli selles ajalehes ära toodud. Sealt vaatasid vastu kaks imestunud noormeest. Võib-olla see teravmeelne reporter sai ehk lõpuks foto järgi aru, et vaevalt küll nii ehmunult käituks «punane politsei», ja oma artikli lõpetas ta mööndes, et ta ei teadvat, mida sellest peaks arvama . . .

Edasi võis ajalehest leida tähelepanekuid kevadväsimuse üle ja ühe artikli tedretähtede eemaldamise kohta. Lõpuks peatub lugeja silm rubriigil «Taevatähed ei peta». Siit võib igaüks teada saada, milline saatus teda just täna ees ootab. Lugeja otsib üles lahtri oma sünniaja järgi ja talle on nüüd selge, kuidas käituda kogu päeva jooksul.

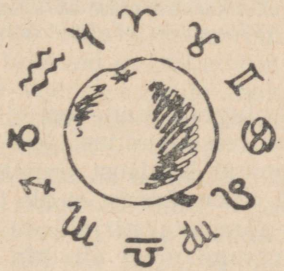
Kui inimene viibib reisil, on tal õigus veidi kergitada katet tulevikult. Ka mina, kes ma olen sündinud Kaksikute tähekogu märgi all, ruttasin seda tegema. Kuulake siis, mida tähed mulle sel päeval ennustasid: soovita-

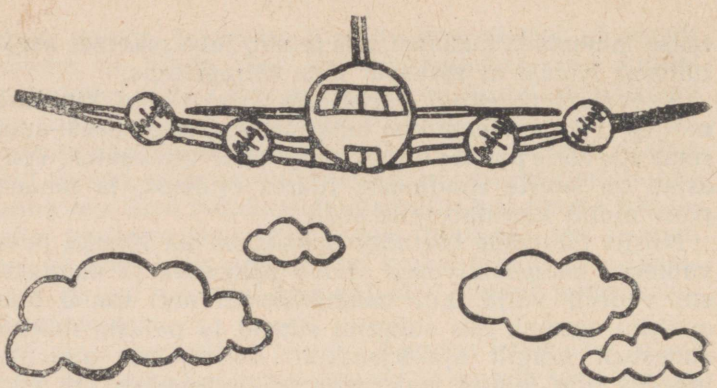
takse lahendada küsimus, mis piinab juba pikemat aega, tühisest hädast ei maksvat aga väljagi teha.

Veevalaja tähekogu järgi oleks soovitatud kindluse mõttes igatahes lennukist lahkuda, sest siin seisis: suurema ettevõtte puhul on soovitatav suur ettevaatus. Pisiasjad on suurte sündmuste juures olulised, ja tänane päev ainult kinnitab teile seda.

Niisiis tähtedele toetudes otsustasin ma lõpuks jätta väikesed ebameeldivused tähele panemata ja kannatasin vapralt välja, kui hommikueinel anti mulle õun apelsini asemel. Siis sulgesin silmad ja palusin mõttes andestust kõigilt ajakirjanikelt, kellele ma ajalehte lugedes olin teinud igal hommikul etteheiteid, et nad seal ei kirjuta midagi huvitavat.

Meie lennuki alla jäi sügavale maha võõras maa, mida varjasid pilved. Meie kohal ülal aga säras taevasina ja termomeeter näitas 10 kraadi alla nulli.

KOLMAS PEATÜKK,

mis enamikus on küll poeetiline, kuid sisaldab siiski mõne praktilise õpetuse. Selles lendab lugeja üle kolme mandri, nimelt üle Euroopa, üle Aafrika ühe osa ja üle Aasia osa ja leiab imestades end Ameerika piiril. Sellejuures on tal võimalus tunda väärtuslikku võrdlust röövkaladega.

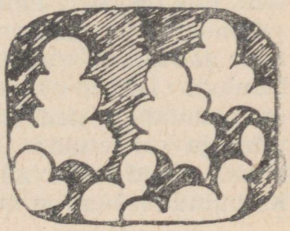
Minu kannatlik lugeja, luule on elu vürts, ja oleks igav lugeda kuiva reisikirjeldust, kus puuduvad ilusad sõnad, mis on toonud kuulsust luuletajaile. Sel silmapilgul, mil lennuk õhku tõuseb, ei ole tõepoolest võimalik ilma ilusate sõnadeta kirjeldada seda, mis laiub meie ees, või õigemini meie all. Ma möönan, et oma elus on mul olnud juba palju õhusõite ja käesolev reis, mida me nüüd koos sooritame, on kolmkümmend viis tuhat kilomeetrit pikk. Kuid ikka ja alati erutab mind jälle vaade ülalt alla maa peale. Kahetsen väga, et ma ei suuda enam piiblit uskuda ega loota, et hakkan kord taevalikest kõrgustest igavesti alla maa peale vaatama. Ma ei kadestaks neid, kes elavad seal all, sest vaade ülalt linnu perspektiivilt on alati imetlusväärsem kui vaade alt üles.

Ma tean, et pilved ülal meie kohal on imeilusad, kuid ülalt vaadatuna on pilved veelgi ilusamad. Kuna me

maa pealt näeme ainult nende aeglaselt taevalaotusel purjetavate udusulgedest patjade alumist külge, siis ülalt vaadatuna on pilvede kuju fantastiline: nad tõmbuvad kokku, tormavad üksteisele peale nagu sõdurid, tõusevad üles nagu kaljurahnud. Siis jälle avaneb su vaatele polaarmaastik valge jääkatte ja kummaliselt kokkukuhjunud jäärahnudega. Seejärel hakkavad liikuma terved mäestikud, kord valged, kord roosad ja sinakad. Need on kujutused, milletaolisi veel keegi pole maalinud ega saa ka iialgi maalima. Meie maalikunstnik vaatles igatahes suure imetlusega seda ilu. Ei, ütles ta lõpuks, seda maalida ei saa. See on lihtsalt uskumatu. Keegi ei vaataks sellist pilti. Mind hakataks üldiselt formalistiks pidama.

Kuid peab tunnistama, et see ülalt vaadatud pilvekujude rikkus on tõesti kahtlane. Teil on mulje, et siin ülal on mänginud üks suur mängija (ja isegi väga suur). Ta asetas pilvetükid ja udu üksteise peale, kuid seda ei teinud ta mitte mängu mõnust, vaid koledast igavusest, võib-olla isegi raevust. Sest kui keegi kõike suudab, läheb ta närviliseks ja hakkab liialdama. Nende uskumatute pilvede looja märatses ennast lihtsalt välja. Tema kätetööna tekkisid purskkaevud ja kaljud, väljad ja kuristikud. Ta veeretas meile teele ette pilvemürakaid ja udujugasid ning meelitas meid siis jälle päikeseküllastele lagendikkudele.

Kuid ülalt vaadatuna on ka maakeral uskumatu väljanägemine. Ma ei räägi siin mitte maast, mida inimesed on üles harinud, ma ei räägi põldudest ja aedadest, metsadest, mida läbivad teerajad, ja sadamatest, kus kitsas muul kuulekalt merre ulatub ja kus lained kaotavad oma valged harjad. Ma räägin metsikust maast, kõrgetest mäestikkudest ja laiuvatest kõrbetest.

Lend üle Alpide! See ei ole mitte ainult luuletus, see on suur orkestriteos, milles annavad tooni rohkem trummid kui viiulid.

Põhja pool on Alpid valged ja mustad. Mustad on

kaljud, valge on lumi. Näib, et nende nõlvad sunnivad isegi meie lennukit tõusma veel kõrgemale, ja me tõusemegi järsult. Alpid saadavad meie vastu oma eelpostina välja õhukesed uduloorid. Lennuk sukeldub sellesse piimjasse vedelikku ja kõigub rahutult. See kestab ainult viivu, siis tõuseb ta jälle ja ähvardavad tipud jäävad ikka madalamale ja madalamale. Su all mööduvad lõhestatud orud, kus sa aimad maanteid ja järske nõlvakuid, kuhu on nii raske üles ronida, käredavoolulisi jõgesid ja jahedaid kuristikke, kus pole puid, kus on kivid ja aina kivid.

Et õhuke uduvine uudishimulikkude rünnakule vastu ei pidanud, tõmbavad suured mäed nüüd tihedama uduliniku ka endale ümber, nagu tahaksid öelda: noh, katsuge nüüd veel siia vaadata, teie sissetungijad! Sel silmapilgul muutus nende metsik ilu lihtsalt naiselikuks edevuseks. Mäed mässisid end tihedalt ja pidevalt udusse, kadusid dramaatilised kaljud ja mäestikulõhed, naiselik loor kattis kinni järsud kallakud. Kuid vaadake ainult! Nagu ükski naine end täiesti ei kata, vaid peab silmas seda, et katte alt veel selgemini tuleksid esile need vormid, mis just välja paistma peavad, nii käitusid ka Alpid! Nende valged ja lõhestatud tipud tulid udulinikust välja eriti selgelt ja hiilgasid uues ilus meie silmade ees. Äkki polnud jääliustikud enam ainult valged, vaid helkisid mitmevärviliselt. Muidugi olid nad valged, kuid sellegipärast oli mitmesuguseid varjundeid. Kui suurest kõrgusest maailma vaadelda, siis võib veenduda ka selles, et on olemas mitmed valge ja musta värvuse toonid. Kui nüüd, päeval, meie väljavaadet varjab ülirikas valge värvuse skaala, siis öö on jällegi ülirikas musta värvuse toonidelt: tintmustast kuni päris sügava mustani, nõrga varjundiga mustast kuni mustani, mis on päris ilma varjundita.

Lendame üle ka nendest tippudest, mis sihilikult katmata jäävad, ja tunneme, et lõpuks on saavutatud võit. Uduloor laskub kuulekalt mäeseljakuilt ja nemad (noh, muidugi, nad on ju naised!) näitavad end võidetuina ja kaitsetuina. Siis aga oleme juba lõunanõlvade kohal. Alpid laskuvad siin päikesepaistelisse Itaaliasse. Kadunud on lumi ja udu ning äkki on mäestik meie ees

üleni kaetud rohelusega. On näha siniseid järvi, punaste katustega külasid ja selles kõrguses, kuhu veel äsja tungis ainult valge jääliustiku jahedust, on tunda viinamarjade lõhna, mis valmivad all nendel lõunanõlvadel. Neil aitavad valmida päike ja leige vihm, mis langeb kõrgeid mägesid mitte ületada suutvatest pilvedest. See vihm on aga ainus vesi, mida viinamarjad sisaldavad. Mida Itaalia kõrtside peremehed siis hiljem

veel juurde lisavad, see on harilik vesi ja õigusega peeti seda teguviisi patuks isegi kardinalide kolleegiumi poolt.

Kõrbest ülelend on loomulikult hoopis midagi muud. See oli hommikuhämaruses. Kurb ja troostitu vaade, nagu kõik, millel pole mõtet ja millest pole kasu. Poisikesepõlve unistus, kuulus Araabia kõrb, ei ole ilus.

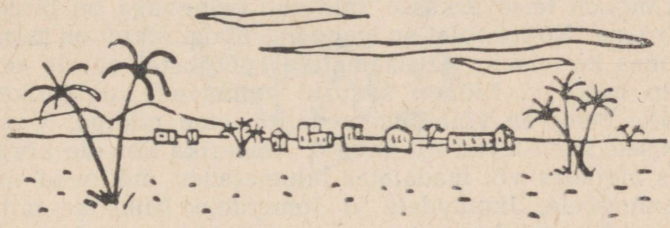
Kõigepealt näeb määrdunud kollast maad. Veidi aja pärast võib seal eraldada mõningaid vorme: siin ärakuivanud jõesäng, seal valkjas soolaplekk. See näeb välja nagu mõni külavahetee pärast vihma, kuhu vesi on praod uuristanud ja siis ära voolanud, või laste liivaplats, kust lapsed on alles äsja ära jooksnud ja ainult oma mängu jäljed järele jätnud. See troostitu mäng on siin sarnane pilvede mänguga. Siin aga valitseb määrdunud ookri värvus. Täielikus päevavalguses

õpitakse kõrbet hindama tema ainsa eluavalduse järgi. See on rohelus. Kuid seda on siin väga napilt. Palju ei ole seda isegi mitte seal, kust algab sinine meri. Et see vesi on soolane, siis ei saa temaga kõrbet niisutada. Nii vaatame jubedusega selle koleda ja tarbetu tühjuse peale, liivaküngaste ja kaljude peale, millede kõrgust ei saa mõõta ega ära arvata. Võib endale ette kujutada, milline tunne võib olla siis, kui sammuda läbi selle kõrbe, kui ikka minna ja minna mööda liivakünkaid ühest üle ronides ja teise otsa komistades. See on nagu meri. Ei ole lõppu liivalainetel, samuti kui pole mingit kindlat vormi kogu kõrbel. Isegi värvid on siin ebamäärased, kord kollane, kord punane, kuid ei saa öelda, kus üks algab ja teine lõpeb. Päikese tõusu järel omandab kõrb kindlamad piirjooned, sest tekivad varjud. Lõpuks märkame puid. Paistab oaas: savimajadega küla, mis on ümbritsetud valliga, uinub väheste puude varjus. Ainus roheline laik kogu selles kollases liivas. Kui vähe on siin elu, kuid teisest küljest väljendub selles ometi inimese suur elujõud! Nad loovad endale kodu keset kõrbet, allika juures. Siin nad elavad, armastavad ja vihkavad ja nende karavanid rändavad läbi selle lõputu maa-ala. Milline saatus ajas neid just siia? Tähelepanu! Kohe saab näha seda saatust. Silmapiiril põleb tulesammas. Petrooleum . . .

Nüüd aga, ela hästi, luule! Esiteks sellepärast, et see maa, kust saadakse petrooleumi, sisaldab alati naftat ega ole iialgi meeldiv, teiseks, need tuled ei loida mitte nagu võidutõrvikud, vaid lõõmavad kui sõjatulekahjud. Siin, kus hõbedased bensiinitsisternid päikesepaistel virvendavad ja naftapuhastustehas vabalt taeva kõrguste poole suitsu ajab, algab teine ajalugu ning kõrb ei ole siin ei õudne ega troostitu. Ta on siin erakordselt väärtuslik, ja paari meetri selle liiva pärast, millest me oleme üle lennanud juba lõputuid miile, võib igal ajal veri voolata. Äkki ilmub nähtavale lennuväli. Imestamisväärne selles tühjas kõrbes ja liiga suur nende mõne lennuki jaoks, mis siin pika reisi vahemaandumisel bensiini võtavad. Kuid sõbrake, see pole mõni harilik lennuväli eraisikute jaoks, vaid Ameerika õhujõudude jaoks, mis selgub kohe, kui lennuk puudutab maad.

Muidugi, siin on Araabia kõrb Aasias, kuid maandutakse lennuväljal, mis peab kaitsma Ameerika piire.

Armas lugeja, vaevalt tead sa midagi Saudi Araabias asuvast Dhahranist. Ära tee sest väljagi. Kuni seal maandumiseni ei teadnud ka meie sellest midagi, ja tänaseni näiteks ei tea me veel, kas need mõned savionnid palmide all on Dhahran või on see petrooleumitööstus või koguni ainult hiiglasuur ja üha laienev lennuväli. Kahtlemata on aga Dhahran üks baasidest, mis peavad kaitsma Ameerika demokraatiat kahjulik-

kude mõjude eest. Samuti kaitstakse Ameerika põhiseadust ka Abadanis ja tosinatel teistel Iraani, Pakistani, Birma ja Tai lennuväljadel... lühidalt igal pool põhjas, seal, kus tundub Nõukogude Liidu või Hiina piiri lähedust.

Neid naftaallikate ja Ameerika piiride valvureid, pommitajate meeskondi nägime ka meie. Ma võin endale selgesti ette kujutada kohkunud Reuteri kirjasaatja artiklit, kui ta leiaks, ütleme, kas või mõnelt Kanada eralennuväljalt paar kaunist «Iljušinit» oma meeskonnaga. Ta võiks kindlasti õigustatud rahutusega küsida, mida teevad Nõukogude «Iljušinid» siin nii lähedal Ameerika Ühendriikidele. Siin aga on Ameerika üksuste viibimine endastmõistetav asi ja Ameerika sõjaväelennukid on siin tavalisemad kui harilikud reisilennukid. Kirevalt ehitud päriselanikest valvurid kingivad eraisikutele tunduvalt suuremat tähelepanu kui

Ameerika vormirõivastuses noortele poistele, kes lennuvälja restoranis külg külje kõrval istudes aega viidavad, kojuigatsusest oma Adamsi närimiskummisid mäluvad ja mööda lage ronivaid kärbseid vahivad. On päris kindel, et muud siin vahtida pole. Pruune päriselanikke vaadelda ei või, sest nende poolt ei tuleks ainsatki sõbralikku pilku. Ka naisi ei saa vaadelda: must loor katab üleni nende nägu. Niisiis vahivad kärbseid need Chicagost ja Virginiast pärit noored poisid, kes on loobunud ärist või oma tegevusest istanduses, vahetanud selle üksildase kõrbeelu vastu. Hele päike paistab väljas. Kõik on hõõguvalt kuum ja elutu. Võib-olla tuleb korraldus ja saab lennata jälle edasi mõnda teise kõrbesse ja mõnda teise urkasse, mis küll eelnevaga on hirmus sarnane. Kokakoolat on igal pool. Loomulikult on mõnes kohas ka viskit. Arusaamatutel põhjustel ei ole seda siin mitte... Mõned sõdurid kannavad kuldketikesi, mille otsas on võib-olla medaljon ema pildiga. Vanad naised, kes elavad siit kaugel, Ameerika linnade kõrgetes majades või madalates talumajades, mõtlevad oma Sammydele, Jimmydele ja Jonnydele. Miks ka mitte, sest kõik emad maailmas on ometi ühesugused.

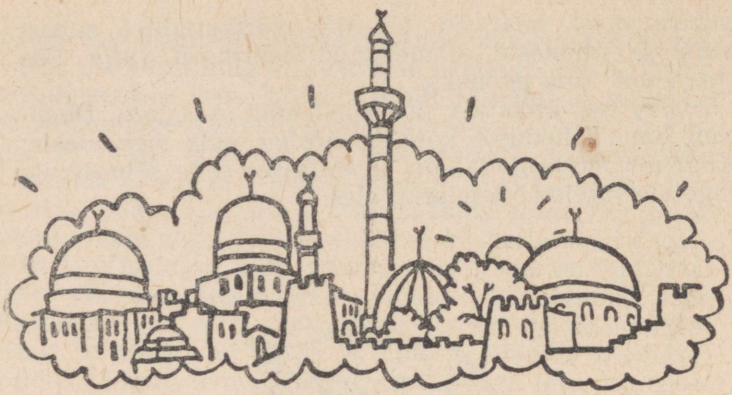
Aga mis aitavad kõik mõtted ja pisarad, kui jääb lahendamata ikka seesama küsimus: mida teevad need noored inimesed kaugel kodumaast ja milliseid piire valvavad nad siin hõõguvas, troostitus kõrbes? Sellele küsimusele ei anna keegi vastust. Kärbsed tiirlevad laua ümber. Lae all pöörleb ventilaator. On lämmatav, on igav, on kurb... Nii istuvad sõdurid päev läbi koos ja kummaline on, et keegi ei räägi oma seltsimeestega. Keegi ei naera, keegi ei suru teise kätt ega patsuta talle õlale, keegi ei laula. Nad istuvad seal ja närivad kummit...

Kord paljude aastate eest oli mul juhus olla kalapüügil koos poola kaluritega Jastarni külast. Meie võrk oli varsti heeringaid täis. Peale nende oli võrku sattunud veel suuresuulisi röövkalu — merikuradeid. Neid kalu püüti koos heeringatega. Kuid isegi võrgus jäid nad truuks oma iseloomule. Pöörase aplusega neelasid nad heeringaid, kuigi nad ise veel vaevalt hingata suutsid. Kalurid lasksid neil rahulikult õgida. Pärast kalade

puhastamisel haarasid kalurid merikuraditel sabast kinni ja raputasid allaneelatud heeringad välja. Siis riiviti nad kõik peeneks.

Ma ei tea, miks ma just siin Saudi Araabias, Dhahrani linna läheduses kollases kõrbes seda meenutasin. Kuid ma mõtlesin sellele ja märkisin selle sõbralikule lugejale järelemõtlemiseks üles.

NELJAS PEATÜKK,

milles lugeja koos reisijaga pettub paljudes romantilistes idamaa unistustes, kuid lõpuks ometi on seatud saladuse ette. Isegi nii proosalistes asjades, nagu seda on konnasilmad, ei puudu müstika.

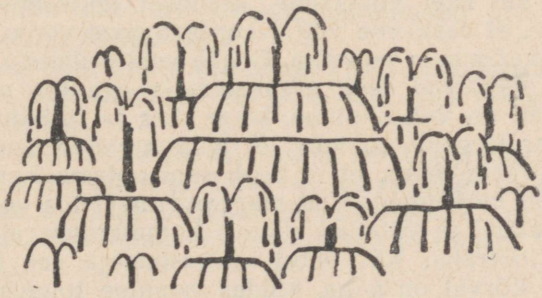
Oma mõistmatus ja kaunis nooruses unistasin ka mina päikeseloojangust jumestatud hõbedasest idamaast, kus sinitaevasse tõusis valge minarett ja tursked mehed lõid gongi, kuna palee trepil sirutas oma tõmmusid käsi graatsiline tantsijatar. Niisugune pilt oli vähemalt sigarikarbil, mida ma imetlesin oma onu juures. Keegi ei öelnud mulle, et idamaa on õieti võludeta, kuiv ja tolmune maa, kus valitseb kollane, keskpäeval valkjalt hõõguv liiv, et kõige kallim on siin vesi ja kõige väärtuslikum lapike rohelust.

Ühtlasi kerkib siin üles ka üks teine asjaolu. Kusagil maailmas pole nii palju vett, mis üleliigselt suliseb fontäänides, purskkaevudes, kaskaadides ja teistes veekunstiimedes, kusagil ei leidu nii lohutavaid metsasalusid ja nii kirjusid lilli kui just siin idamaal. Enne oli see kõik emiiride, sultanite ja radžade paleede ümber. Täna-

päeval näeb seda saatkondade ja kaubakompaniide juures või nende inimeste villade ümbruses, kes ausast tööst ei elatu ja seetõttu suuri kasumeid saavad.

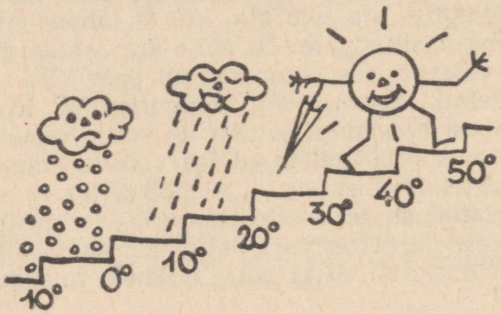
Kõige rohkem üllatab reisijat, et lilled, mida ta on harjunud nägema kas kasvuhoonetes või ainult haruldastel juhtudel, kasvavad siin idamaal ilma lillepotita, otse maa seest ja keegi ei imesta selle üle. Näiteks oleandrid, mis meie nooruspäevil kohusetruult kaunistasid vorstipoode ja niinimetatud aiarestorane kõnniteede ääres, on siin üle külvatud õitega, kuna Prahas on nad enamasti ainult tahmaga kaetud. Samuti palmid. Siin kasvavad nad maa seest, nii nagu Euroopas ploomipuud ja keegi ei aja teid ära, kui te tahate veenduda, kas see ehk eksitus pole. Te võite ära rebida ühe lehe, mõistagi vähema, sest suur kaalub paar kilo. Ja nagu mulle seletati, kasvab siin *bougainvillea* kui kõige harilikum asi maailmas, samuti ka suure punase õiega kassitapp, mis kõik luuletajad ära võluks. Idamaa omapära — näiteks Pakistanis — seisneb selles, et otse selle värvidega küllastatud looduseime taga laiub hirmuäratav liivakõrb ja et on vaja palju teenijaid ja inimkäsi selleks, et mitte millestki välja nõiduda niisugust lillepeenart.

KLM-i transiitreisijate võõrastemaja, kus me peatusime, on juba idamaist laadi elamu. See ei ole niisugune nagu meie hotellid, kus toad asuvad ühes suures hoones, vaid seal on rida ühesuguseid iseseisvaid väi-

VESI, VESI, VESI

keste tubadega majakesi, mis üllatasid meid esmajoones oma tagasihoidlikkusega. Me mõistsime siis, et see kõik on nii palavuse pärast, ka tsementpõrand, mis loomulikult on soe, ka pesemisruum toa taga, kus jookseb muidugi soe vesi, samuti laeventilaator, milleta ei saaks siin elu välja kannatada ja mis kannatlikult tuulutab öö läbi õhku, mõistagi sooja õhku. Siin Karatšis (ärgem unustagem, et oleme siin ainult vähe maad merest eemal) on päev läbi 50 kraadi ümber Celsiuse järgi päi-

kese käes, varjus loomulikult ainult 40 kraadi. Juba lennuväljalt alates saadab meid hulk mitmesuguseid teenijaid nagu tumm eskadrill. Need hoolitsevad selle eest, et me istet võtaksime, kuumust taluksime, lilli näeksime, et saaksime vett, ventilaatorisse voolu, jääd vette ja karastavat puuvilja. On ka veel erilised valvurid, kes valvavad seda võõrastemaja ega tee midagi muud, neil on vali näoilme, kepp käes ja turbani peal hiiglasuur tärgeldatud lehv, et igaüks nende ees kohkuks ja varas teaks, et ta peab seni ootama kuni see valvur on möödunud. Nad magavad meie toa ees tsementpõrandal ja võtavad sügava kummardusega vastu väikest jootraha. Kui õhtul võõrastemaja ees õitsva toreduse kõrval on näha, kuidas maantee tolmus sammub salk määrdund valgetes mantlites töölisi ja loori-

tatud nägudega naisi, siis on arusaadav, millele põhineb kogu see mugavus, selle maa ja sellesarnaste maade kogu kaubandus ja tööstus. Need inimesed töötavad kõrbes ja elavad kõrbes ja ostavad veekandjalt vett väikeste kruusidega.

Aga ära karda, armas lugeja, et ma peatun ainult elu ebameeldival proosal. Idamaa on ikkagi idamaa ja siin juhtub haruldasi asju. Niisiis luba, et ma esitlen sulle üht fakiiri. Ta ei viska õhku mingit köit, et seda mööda üles ronida, ega ole ka mõõganeelaja. Tema amet on lihtsam, kuid niisama auväärne ja salapärane.

Hommikul vara tuli ta vaikselt palja jalu minu tuppa ja äratas mind õrnalt, tõmmates ära lina, millega siin end kaetakse. Ma imestasin ja ta seletas mulle palju huvitavaid asju mingis keeles, millest ma aru ei saanud, ja tahtis mind kogu aeg jalast haarata. Ma lubasin talle seda ja ta tõmbas osava käeliigutusega üle mu suurte ja väikeste varvaste, tundes erilist rõõmu, kui ma karjatasin, sest ta oli vajutanud mu konnasilmale. Siis pääses jälle valla ta kõnevool, seekord, teatud tunnuste järgi otsustades, ingliskeelne, kuid siiski sarnanes see rohkem uduri keelele, ja nii ei saanud me teineteisest aru. Lõpuks tõmbas ta oma kulunud mantli seest välja paberilehe, millele oli saksa keeles midagi kirjutatud, ja hoidis seda minu silmade ees. Seal seisis, et keegi härra Schultze isiklikult tõendab sellega oma vabal tahtel, et auväärne Abdul Raheman olevat suurepäraselt kõrvaldanud tema konnasilmad. Fakiir tõstis üles oma kõhna sõrme ja tõi kuuldavale üheainsa sõna, mille läbi me võisime teineteisest aru saada: *«Hieneraug, Hieneraug!»*[1]

Taevas olgu mulle armuline, kuid mind haaras seiklushimu. Nii sirutasin ma oma jala lina alt välja ja ootasin imet.

Mees istus voodi kõrvale maha, laotas põrandale laiali mõned noad, mida ta üldse ei tarvitanud ja kloppis habemenoa otsaga hoolikalt läbi selle koha, kus oli mul too häda. Ma tunnistan, et valu see ei teinud. Üldiselt

---

[1] Moonutus saksakeelsest sõnast *«Hühneraug»* (konnasilm). — *Toim.*

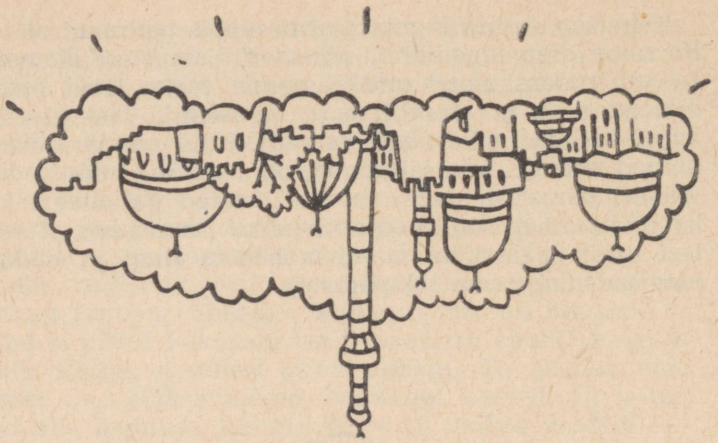
polnud see aga veel mitte päris häda kõrvaldamine. Peaasi tuleb alles hiljem. Ta tõmbas oma rüü voltide vahelt välja erilist liiki gasellisarvekese (igatahes püüdis ta mind liigutustega veenda, et siin ei ole tegemist hariliku kitse, vaid mägikitsega). Sarv oli õõnes ja ülalt läbi puuritud. Sarve laiema otsa pani ta minu varba peale ja hakkas ägedalt imema. Siis vajutas ta sarve ühe käega kõvasti minu varba peale ja tegi teise käega liigutusi nagu manaks ta minu jalast midagi välja. Ta vaatas mulle küsivalt otsa, soovides teada, kas ma midagi tunnen. Sõbrake, mõtlesin ma, nii kergesti sa mind ei püüa! Pakistani fakiir naeratas ainult ja näitas mulle käega, et sellest ei ole midagi. Ta kordas oma katset. Ja nüüd, inimesed, imestage! Vaevalt oli ta teinud ühe liigutuse, kui ma sarve all varbas tundsin erilist, järjest suurenevat survet. Siis võttis mees aeglaselt sarve ära ja kloppis ta hoolikalt välja. Selles oli väike punnike — konnasilm. Ta pühkis selle läve alla. Tõenäoliselt pidi seda nii tegema. Siis seletas ta, et see maksvat kolm ruupiat, et mul olevat veel kaks sellist ebamugavat asja ja et ta kõrvaldavat nad kõik. Mis jääb mul üle teile veel öelda? Protseduur kordus, jälle imes end võlusarv kõvasti mu varbasse kinni, jälle tõusis fakiiri käsi ja käskis konnasilmal kõrgemale tõusta, jälle oli tunda omapärast survet ja jälle lakkas valu.

Siis pakkus ta mulle sarve müüa, kuid ma polnud kindel, kas ma tulen toime teatud käeliigutusega ja ma ei ostnud seda. See on põhjus, miks ma kodumaale tagasi pöördununa pean edasi oma kodanlikku ametit ega ole hakanud fakiiriks, mis oleks märksa tulusam olnud. Niisiis, kui kedagi konnasilm vaevab, peab see lendama Karatšisse. On kindel, et ta leiab seal fakiiri kohe lennuväljal KLM-i maaalal. Ma nägin teda seal kükitavat ka järgmisel päeval ja ootavat uusi reisijaid.

Kahetsen, armas lugeja, kui te minus pettunud olete. Ka mina olen lugenud ilusamatest elamustest idamaal ja mul poleks olnud midagi nende vastu. Kuid praegune aeg on nii praktiline ja ka fakiirid lasksid end kaasa kiskuda sellest aja vaimust. Kuid salapärasusest on nad midagi siiski säilitanud, olgu see siis traditsiooni või äri pärast. Igatahes on see meetod garanteeritud, ka mina annan selle kohta kirjaliku tunnistuse, et sellest ajast peale käin ma ilma hädata ringi ja kiidan idamaad ning tema salapärasust.

VIIES PEATÜKK

jutustab Karatši linnast, tema sadamast, tema tänavate ja turuplatside suminast ja kärast ning sisaldab õpetliku lisa pesupesemise kohta ja ühe tõelise fatamorgaana päris ehtsa ja tõepärase kirjelduse.

Meile õpetati koolis, et mereäärsetes kohtades on meeldiv kliima. See õpetus ei ole aga kahjuks maksev Pakistani pealinna Karatši kohta, mis on sadamalinn, kuid mida ümbritseb nii hõõguv liivakõrb, et 50-kraadine kuumus pole siin midagi erilist.

Me nägime sadamat, mis on vaatamisväärne. Manora kindlust koos merekooliga ja sõjasadamat tohib võõras ainult kaugelt näha. Selle-eest aga võib ta päris lähedalt vaadelda tavaliste reisijate sadamat, kus need tolliametihoones hulgakaupa koos maas istuvad ja lamavad ning ootavad oma aurikut, mis sõidab nende kaugele kodumaale, Pakistani. Eksiarvamuste vältimiseks olgu öeldud, et Karatši asub Lääne-Pakistanis ja kes tahab sõita selle maa idaossa, peab sõitma üle mere, ümber kogu India.

Et inimkoormat peale võtta, selleks on siin ankrus ilusate idamaiste nimedega kõhukad vanad laevad. Nimelt ei ole veel lõppenud ümberasumine usulistel põhjustel. «Fatima Figura», «Al Husseini», «Sarasvati» ... Te võite kerge vaevaga aru saada, et üks laev on määratud muhameedlaste jaoks ja teisel sõidavad hindud, nii on nad kindlad, et nad üksteisel kõri läbi ei lõika. Usk on siin tõepoolest veriselt tõsine asi. Laevaühingute bürood on muidugi küllalt vabameelsed selleks, et mitte laskuda usuliste eelarvamuste pimedusse. Vastastikusel kokkuleppel määravad nad kindlaks laevasõidu piletihinnad, mis mõistagi on kaunis kõrged.

Sadamas laiub kaubarohke turuplats, mis on telke nii täis tuubitud, et reisijale näib, nagu müüksid seal kauplejad üksteisele vastastikku oma kaupu. Kui palju leidub siin üksnes suhkrupilliroo müüjaid! Nad istuvad kaubavirnadel oma vankrikestel ja kogu aeg koorivad pikki suhkrupilliroo varsi. Eriliste tangidega lõhestavad nad varred õhukesteks ribadeks ja ootavad, et keegi ostaks seda maiuspala, mis meenutab meie aastalaada suhkrukepikesi. Kuid ainult kärbseparv lendleb selle delikatessi ümber.

Kärbsed ei istu mitte ainult suhkrupillirool, vaid kõikjal: lihal ja puuviljal, leival ja rosinahunnikul. Mis sa ka ei ostaks, igal juhul tähendab see kärbseparvega vaenujalale sattumist. Müüja ei aja neid ära, ta peab seda ülearuseks. Nii võib üsna kerge südamega loobuda mitmesugustest maiuspaladest, mida sulle kõik äärmiselt pealetungivalt pakuvad, olgu need siis pähklid, toores või keedetud riis, laiade või kitsaste, õhukeste või paksude nuudlite kuhjad, datlid, aedviljaehk beetlilehed, mis peale kõige muu naudingu värvivad veel suu veripunaseks ja tekitavad niipalju sülge, et võib anduda kõige mõnusamale lõunapuhkusele, see tähendab, varjus kükitada, muhamedi palvepaela ümmargusi helmeid läbi sõrmede veeretada ning püsivalt ja mõtlikult enda ümber sülitada, mis on uskliku ja järelemõtliku hinge väljendus.

Läbi selle möllu sõidavad veokid, ja et me idamaal oleme, on ka liiklus seotud koleda kisa ja käraga, tilistamise ja tuututamisega. Paistab nagu ei juhitaks siin

sõidukeid, vaid tormatakse mõnele tulekahjule ja nagu voorimees poleks harilik rahuarmastav inimene, vaid kogu inimkonna vaenlane. Mis puutub kisasse, siis väljendub see siin kõige mitmekesisemal viisil. Alates läbilõikavast hädakisast, mis teid kiiresti kõrvale põikama sunnib, sest näib, et veetakse surijat (vale, veetakse ainult matte) kuni kaameliajajate lärmika kisani, kes end pingutavad päris asjatult, sest nende loomad, kellel ripuvad kellukesed põlvede all ja kaelas, sammuvad edasi alati ühtlaselt aeglases tempos.

Kui te sellest lärmist ja inimeste möllust mere poole minnes mööda pääseda püüate, siis satute poisikeste ohvriks, kes siin vilumatuid välismaalasi varitsevad ja neile oma teeneid pakuvad, olles valmis imestamisväärseks sukeldumiseks, kusjuures nad vannuvad, et nad raha, mis te vette viskate, suus välja toovad. Nende liiga temperamentne pakkumine on ilmselt nõudmisest suurem. Seda majandusseadust nad küll ei tunne, kuid nad tunnevad selle jõudu enese nahal. Nad tunglevad kaitsevõru ääres ja langevad vette ainult sellepärast, et muidu oleksid teised seal nende asemel. Sel silmapilgul sooviksite, et teil kõik taskud oleksid täis peenraha, mitte vetteviskamiseks, vaid selleks, et poistele raha pihku pista, nii et nad läheksid endale ostma suhkrupilliroogu või lubjaga määritud beetlilehte või mingit muud maiustust ning teid rahule jätaksid. Te kardate nimelt, et peagi võivad teie südametunnistusel olla juba mõned uppunud. Kaks toredates punastes barettides ja lühikestes pükstes päriselanikest politseinikku vaatavad huviga pealt seda vaatemängu. Lõpuks märkab jahmunud reisija, et ikka enam on siia poisse kogunenud. Vees on neid juba tosinaid, kaitsevõre ääres kakleb neid tosinaid ja ikka veel tuleb uusi juurde. Seepärast reisija taganeb ja põgeneb linna poole.

Aga kusagil ei ole tal pääsu askeldava ning tungleva rahva eest. Poodidega täidetud tänavatel ja kõrvaltänavatel ei müüda mitte ainult toiduaineid, vaid kõike, mis üldse olemas. Te võite siit osta vanu autokumme kingataldade jaoks, maalitud roosidega plekist kohvreid, savist vesipiibu, õlgkübara, vanu roostetanud kette,

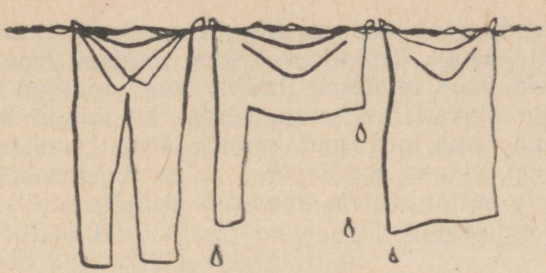
pudeleid, rihmu, kingi, lehvikuid ja veel tuhat teist asja. Läbi tänava tungib inimvool. Inimesed ei osta midagi, kuid nad käivad ja . . . Jaa, äri pärast on siin ka need, kellest oletad, et nad on ainult möödakäijad. See turbanis vanamees tahab ära müüa need kaks riidetükki, mis tal üle õla ripuvad, too naine seal müüb puuris papagoid ja sel poisil on nahatükikesed, jumal teab milleks, väikeses kastis, ent ta müütab neid. Väikestel poodidel on omapärane ilme. Need kujutavad endast teatud liiki kaubalette, kus kaupmees istub oma kauba otsas ja vaatleb kirevat liiklust. Aeg-ajalt tõstab ta kisa, karjudes venitatult, et endale tähelepanu tõmmata. Kuid see ei õnnestu tal, sest tema kõrval olijad karjuvad ka, samuti karjuvad möödakäijad, enesestmõistetavalt ka rikšamehed ja vankrivedajad, ahvitantsitajad, eesliajajad, samuti karjuvad ka trammikonduktorid. Täiesti arusaamatutel põhjustel sõidavad trammid läbi just sellest täiskiilutud turust.

Trammis eraldatakse naistele ruum, kuhu meestele sisseminek on keelatud. Peale selle ei ole trammil juhti. See käib mootori abil. Trammi iga ei saanud me kindlaks määrata. Kuid see on märkimisväärne muuseumiese, millist niipea jälle ei näe.

Väikeste alaliste kaubapoodide kõrval on veel ratastel poed, väiksed vankrikesed, millel istub müüja. Need vankrikesed peatuvad seal, kus neile meeldib, nii et ruumi jääb ikka vähemaks ja vähemaks. Katsuge kord midagi osta selles kirevas kaoses, selles kisas, selles virvarris! Sealjuures oleks väga ahvatlev sisse astuda ühte nii usaldustäratava sildiga kauplusse nagu «Londoni moed», kus müüakse pintsakuid, või uhkesse Mohd Zaharia Tarmohamedi firmasse, kus peremees küpsetab salapärast tainast, või härra Abdul Salemohamedi ärisse, mis pakub segakaupa. Kärbseparv sumiseb kaupade peal ja auväärsete õigeusklikkude peade ümber. Möllust tungib läbi tubakamüüja, kes kannab oma poodi enda ees ja ebatavalisel viisil teenindab üldsust. Kaubakastikesest ripub välja jäme narmendav hõõguva otsaga köis. Kui on ostetud sigarett, võib kasutada seda kui tulesüütajat, hõõguvad sädemed enne leegiks puhudes.

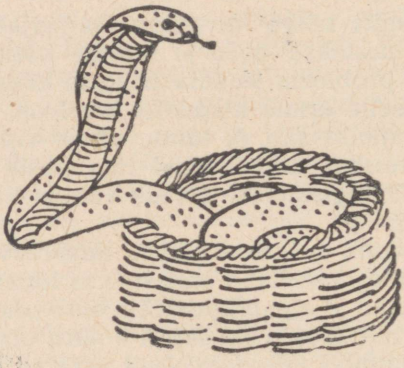
Põgenedes sellest labürindist, mis väsitab nägemist, kuulmist ja haistmist, sest iga väike pood levitab erinevat lehka ja mõnikord päris harilikku haisu, satute linna teise nägemisväärsuse juurde: lageda taeva all töötavad dobid — pesupesijad. Sügavas augus jookseb vesi. Mehed keerlevad kivist tünnide ümber. Pesupesemine on siin meeste töö. Ma palun aga armulisi naissoost lugejaid sellest mitte mingeid ebaõiglasi järeldusi oma kodu suhtes teha, sest siin on pesupesemiseks vaja lõvijõudu. Pesu õieti ei pesta, vaid teatud dobi peksab pesu. Ta seisab kivist nõu juures, tõstab märja pesutüki suure hooga üle pea ja vaimustuse ning vihaga peksab seda vastu nõu betoonäärt. Seejuures väänab ta pesutüki oma pea kohal osavalt kokku, et see veel suurema hooga vastu betoonäärt lajataks. Tahtmatult katsud oma popeliinsärki, mida õieti oleks tarvis pesusse anda, kuid tõrjud eemale selle liiga julge mõtte. Kohalikud inimesed peavad nööpide etteõmblemist pärast

sellist pesemist kõige tavalisemaks asjaks maailmas. Niisiis siin pestakse pesu ja samuti kuivatatakse, mis pole mingi probleem kuuma päikese käes. Aga et mul juba kord selle eriala kirjeldus käsil on, siis veel üks pisiasi. Pesupulki siin ei tunta. Pesu riputatakse üles kahe teineteisest läbipõimitud lina peale nii, et pesu otsad lihtsalt pigistatakse linade vahele kinni. Näib, et see peab hästi.

Et see avalik pesukoda juba linnaserval asub, siis vaatleksime ka äärelinna ennast, kus lõpevad viimased armetud majad ja algab kõrb. Siin elab suur osa rahvast mitte enam majades, vaid sajast kohast nõelutud ja paigatud räbaldunud telkides. Need räbalad on tõmmatud üle painutatud ritvade ja telk näeb välja nagu rebenenud kuppel. Nende all lamavad, karjuvad, vaikivad, riidlevad ja kaklevad tuhanded ja tuhanded lapsed ja täiskasvanud. Paiseid täis väiksed lapsed vähkrevad maas kujutlematus mustuses. Tütarlapsed, kes lapseeast välja kasvanud, muutuvad lühikese ajaga silmapaistvateks iludusteks. Mehed pikkade habemetega elatavad end jumal teab millest. Enamikus on nad maotaltsutajad, kes, niipea kui te ilmute, tormavad kohe juurde oma korviga ja lasevad päikese kätte mürgise kobra, et see äkilisest valgusest pimestatuna tantsiks vilepilli helide järgi. Jooksevad kokku ka hiiglamadude taltsutajad ja mässivad maod kaela ümber endale ja oma lastele, kes endastmõistetavalt etendusest osa võtavad. Terve see inimhulk palub armuande, kisab ja kinnitab vandega oma palvet. Ka emad lastega on seal ja

karjuvad, kuna nad on liiga vaesed, siis käivad nad katmata näoga. Telkide vahel on mudane maa, roiskunud soo, kust inimesed ilmselt oma joogivee võtavad. Loomad elavad inimestega koos. Siit valgub iga päev parvena linna kerjuseid, samuti töölisi, kes tagajärjetult tööd otsivad. Siit levivad nakkushaigused. Siit tungivad linna tänavatele inimesed, kellel on küljes kohutavad haigused.

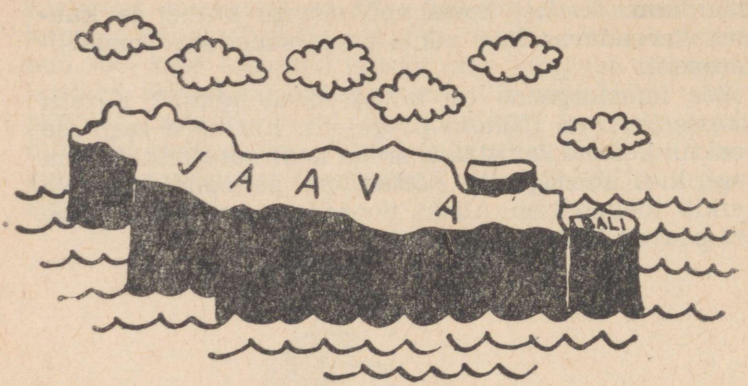
Rännaku lõpul näed sa midagi suurepärast. Linna taga, kus tõeliselt algab kõrb, kuigi on veel näha linna maju, paistab sealpool maanteed veel üks linn. Punased majakatused, rohelised puud, minarettide sihvakad tornid... Milline lohutav vaade pärast seda viletsust! Kuidas oleks, kui me sinna sõidaksime? Kuid autojuht naeratab ainult ja raputab pead: «Ei, härra, see ei ole linn. See on pettepilt, see on fatamorgaana...»

Nii nägime viirastust, mis kunagi läinud aegadel on rändureid hukatusse viinud ja mis veel tänapäevalgi võib viia eksiteele. Kuid auto võib lahendada ka selle mõistatuse. Kui edasi sõita mõni kilomeeter ja vaatenurk veidi muutub, valgub see rohelusesse mattunud muinaslinn laiali silmade ees ja jällegi on näha ainult

määrdunud kollast koirohupõõsastega kõrbet ja kuumas virvendavas õhus põhja poole suunduvat kaamelikaravani.

See fatamorgaana oli kõige tõenäolisemalt Karatši rikaste linnaosa Cliftoni peegelpilt. Kui kaua saab see veel nii kestma Pakistanis, millal kaob räbaltelkide linn nagu kuri unenägu ja kõrbeäärse pettepildi asemele kerkib tõeline linn Allahi poegadele, kes tema palge ees peavad kõik olema võrdsed?

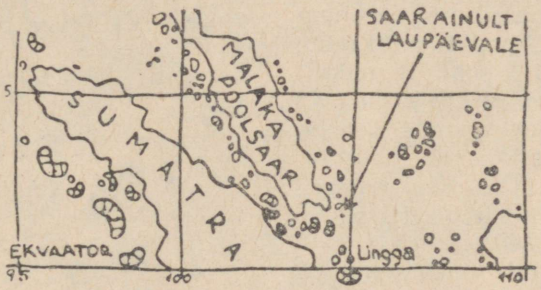

KUUES PEATÜKK,

milles reisija unistab Robinsoni elust ja kus talle selgub, et seda laadi romantika on juba välja surnud. Ta lendab üle ekvaatori, ilma et ta saaks seda sündmust vastavalt pühitseda, ja teeb tähtsaid tähelepanekuid tsivilisatsiooni kahjulikkuse kohta. Selles peatükis kerkib lõpuks merest nii reisija kui ka lugeja silmade ette Jaava saar ja lennuk maandub reisi sihtkohas Djakarta linnas.

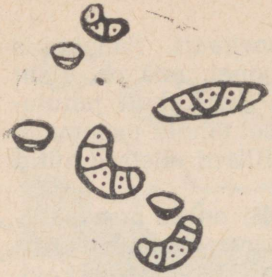
Bangkokis oli meie viimane vahemaandumine. Sellest peale võib väsinud reisija ja mitte vähem väsinud lugeja rõõmu tunda reisi viimase osa üle, mis küll veel kaks ja pool tuhat kilomeetrit välja teeb, ent ometi sunnib sihtkoha lähedus inimest kiirustama. See kiirustamine on siin küll väga ebatänulik, sest Bangkok on kindlasti huvitav linn. Lennukilt me nägime ainult ta ulatust ja tema suurima pagoodi kuldset katust. Kuid maandumisel nägime siiami naisi, ja peab ütlema, et nad jätsid meile sügavama mulje kui pagood. Nad on väikesed ja sihvakad, tõelised filigraankujud, tumedate pilusilmadega. Meie kiirustamine lennuväljale oli järelikult täiesti ebasobival kohal.

Iga lennuväli on oma riigi nimekaart. Bangkokis imetleme ülimoodsat lennujaamahoonet, mis on üleni klaasist ja metallist ja kus õhk on kunstlikult jahutatud. Seejuures ei jää aga maandumisel tähele panemata, et maa on kuivusest lõhenenud ja millised viletsad hütid on seal palmide rea varjus.

Kuid ütleme otsekoheselt, lennuväli on ka maa poliitiline nimekaart. Võib olla sellepärast kohtame Tais esmakordselt Guomindangi märgiga Hiina lennukeid. Ühendus Taivaniga... Siis tõesti ei üllata enam kedagi, kui veidi eemal maanduvad Ameerika sõjaväelennukid.

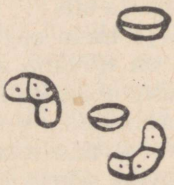

Kuid nüüd tõuseme üles viimaseks lennuks, mis on selle poolest mälestusväärne, et meie ekspeditsioon lendab esimest korda elus üle ekvaatori. Niisiis see suur fantastiliste lapseea meresõitude unistus on jõudnud käegakatsutavasse kaugusse. Me lendame asustamata džungli kohal. Silmapiiril näeme suurt metsatulekahju. Tumedas roheluses looklevad kitsad jõed. Ja siis... siis lõpeb mander, lõpeb Malaka poolsaar, ja meie ees on meri hulga saarekeste ja saartega. See on igivana saarestik. Indoneesia jõuab lähemale. Igaüks neist kollase liivaribaga ümbritsetud saartest on roheline. Vahel näeb väikesi põllutasandikke, mõnikord ei näe mingit elumärki. Väikesed soised jõed jooksevad saarte keskelt merre ja värvivad ta oma suudme kohalt pruuni-

kaks. Kollane liiv vaheldub punase liivaga ja rohelus vaheldub lennuvälja kollase pinnaga. Väikesed asulad vahelduvad linnadega, kuid igaüks neist asub eri saarekesel ja igaühel on oma eriline nimetus, mis meelde ei jää, näiteks Tandjungpinam. Igavuse pärast hakkasin ma loendama saarekesi, jälgides samal ajal maakaarti. Ma ei taha ülekohut teha geograafidele, kuid nad on tõepoolest palju vähem saari kaardile märkinud, kui neid seal tegelikult on. Siin on uskumatult palju saarekesi. Mõned on nii väikesed, et isegi Robinson ei oleks seal saanud varjupaika leida, teised on aga suured. Siin on saarekesi, mis on ümmargused nagu kausikesed või pikergused nagu sarvekesed. On päris üksildasi saarekesi, teised aga on üksteisele nii lähedal, et võiks kuulda hõikeid ühelt teisele ... Minu armas lugeja, siin saaks toredasti paadiga sõita ja siin võiks ka leida paraja saarekese kena laevahuku tarvis. Vana unistus Robinsonist, ja kes ei oleks seda unistanud oma nooruses, on nii lähedale nihkunud, et süda tahab seisma jääda. Nii näiteks valisin ma enesele ühe saarekese, mis

Hommikuti kogunevad djakartatarid kanali äärde pesu pesema ja kümblema.

Betjasõidutaja Djakartast.

mulle meeldis. Seal oli laht, kus ma oleksin hästi saanud randuda, ja ma usun, et seal oli isegi koht, kus ma truu Reede metsinimeste võimusest päästa oleksin võinud. See saarekene oli teistest veidi eemal ja seal polnud näha mingit elumärki, nii et sinna ei saabuks ei ajalehed ega kutsed loomingulistele aruteludele. Telefoni asemel korraldaksin ma seal käsitrummi põristamist. Kahjuks olen siiski juba täiskasvanud ja tuleb arvesse võtta, et ainuüksi truu Reedega läheks seal ometi üksluiseks, ja ma hakkaksin unistama ilusast preili Laupäevast. Härra Defoe ei teinud seda mitte. Nojaa, kui nii unistatakse, siis peab ka isalikkude silmadega vaatama sellele väikesele saarele. Kuidas saaks seda ära jaotada oma järeltulijate vahel, keda kindlasti suur hulk saaks olema? Nemad loomulikult peaksid hõivama ühe teise naabersaare, ja nende järglased jälle uue... Vaat nii tekib vallutamisiha, nii tulevad sõjad, nii saadakse asumaad ja nii sünnib imperialism! Vahepeal kadus väike saar nagu unenägu päikesevalguses, ja ma rõõmustan tahtmatult, et olen kindlas teenistuja olukorras ja järelikult mul pole vaja vallutada naabersaari. Aastatega kaob ju romantika.

Kuid mitte ainult aastatel, vaid ka meie arenenud tehnikal on selles oma osa. Vaadake: meie all asub Lingga saarterühm, see tähendab, et oleme päris ekvaatori kohal. Ekvaatori ületamine oli enne suursündmus ja suur au. Ma olen lugenud austusväärse härra Stecki kirjeldust sellest, kuidas ta enam kui sada aastat tagasi purjetas fregatil «Barend Willem» Bataaviasse ja kuidas fregatt, kus, muuseas öeldud, olid pardal kakskümmend kolm kapralit ja sada viiskümmend hollandlasest koloniaalsõdurit, ületas ekvaatori. Kõigepealt sai meeskond lonksu napsi ja head, mitte haisevat liha, tõenäoliselt oli see erandjuhus. Kapten Cassa korraldas peo, ja veetõrs asetati laevatekile, kus toimetati esmakordselt ekvaatorit ületajate ristimist. Kokal, kes kujutas Neptunust, oli ees takkudest hiiglahabe. Tema abilised olid nii määritud tahmaga, et härra Steck ei saanud kedagi ära tunda ja seetõttu ka ei teadnud, kes teda kogu meeskonna rõkkava naeru saatel veetõrde viskas. Siis härrad ohvitserid jõid terviseviina veini ja bolsiga ning

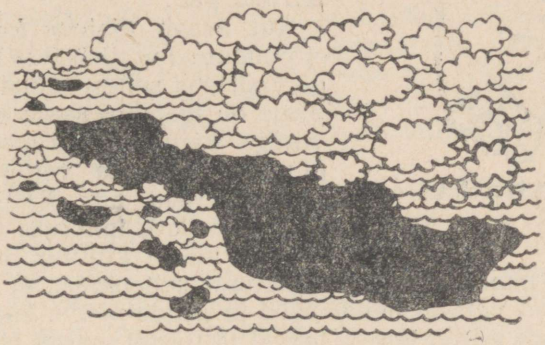
nii kestis lõbutsemine kuni varahommikuni, ilma et see kellelegi korda oleks läinud, et purjed lõdvalt alla rippusid ja fregatt Aafrika rannal üldse mingit soodsat tuult oma purjedesse ei saanud.

Me lendasime kapten Zwarthoedi juhtimisel üle ekvaatori kohaliku aja järgi just kell 14.10. Samal ajal oli meil kodus varajane hommik, inimesed tõttasid tööle oma büroodesse, lapsed läksid kooli ja keegi ei aimanud, et me just nüüd vaatame alla merre ja saartele ja meeleheitlikult otsime valget või musta joont, mis ometi on näha kõigil maakaartidel ja gloobustel ja mis kujutab ekvaatorit. Siin ei ole aga absoluutselt midagi. Meri virvendab ja miski ei vihja sellele, et lained loksuvad siin üle ekvaatori. Keegi ei ristinud meid, mis tuli küll sellest, et inimesed lennukis on surutud oma tugitoolidesse ega ole ruumi ristimiseks. Miski ei aita, edenev tehnika üha kiirendab küll liiklemist, vähendab aga ruumi reisija ümber. Laeval võite tekile jalutama minna, rongis võite vähemalt akna juures seista ja läbi vaguni käia, kuid lennukis võite ainult istuda ja vahtida. Kui te tahate minna kitsast käiku pidi lenduri kabiini juurest tualetini, peate kümme korda teed andma teistele, kellel seesama teekond ees on. Te näete kord, et meie lapsed, kui nad raketil lendavad, ei saa seal isegi enam püsti tõusta!

Lühidalt, me lendasime üle ekvaatori ilma ühegi pidulikkuseta ja kui ma lennukis ümber vaatasin ning vanade kogenud ärimeeste nägusid nägin, kes seda teed enam esimest korda ei sõitnud, mõistsin ma, et ekvaator on neile tunduvalt vähema tähtsusega kui aktsiate kupong. Sellepärast kannatasime vaikides ära ka selle romantika kaotuse ja jõime viskit selle peale, et meie reis oli lõunapoolkerale üle kandunud.

Näete, oleme juba Sumatra kohal, suure saare kohal, mis moodustab ühe osa Indoneesia vabariigist. Metsik ja hoopis metsakasvanud saar, kus paljud suured ja väikesed jõed rohelise džungli läbi lõikavad. Kogu Sumatra saare kohal kõrgub hiiglaslik pilvekuppel nagu valkjas müts, ja iga saare kohal nägime seda jälle. Ma ei tea, millest see tuleb, kuid troopikamaadel nägime seda üha jälle. Mere kohal on taevas selge

ja puhas nagu sinine klaas, maismaa kohale aga kogunevad pilved. Me jõudsime siia vihmaperioodi lõpuks, kuid nagu me hiljem kuulsime, sajab siin vihma suurima mõnuga ka kuival ajal. Muidu ei oleks ju siin kolme meetrit sademeid aastas.

Kinnitan teile, et ilmastikuga on troopikamail asi palju lihtsam kui meil. Ei ole tarvis närveerida, kas pühapäeval on soe või külm, sest on teada, et on soe. Ei ole tarvis muret tunda, kas vihma sajab või mitte, sest on teada, et vihma tuleb. Meid piinas ainult teadmatus, kuidas seal Jaaval loodus tõeliselt välja näeb. Kas kõik õitseb või kas puuvili on küps. Siis leidsime, et kõik õitseb ja samal ajal on puuvili igal pool valmis.

Niisiis, sõbrad, see roheline vöönd meie ees, mis väreleb silmapiiril vasakul, ümbritsetud all sinisest merest ja ülal valgest pilvekuplist, see on Jaava, saar, mis lõhnab vürtsi järele (nii vähemalt on öeldud vanades reisikirjeldustes), saar, kus on külluses kulda ja hõbedat (nii kirjutas kreeka õpetlane Ptolemaios), saar, mida kaunistavad seitse kuningriiki (nagu jutustab india eepos «Ramajanama» Jawadwipast). Me lendame selle saare suunas, mis aastasadade eest tõusis merest nagu muinasjutt, kus inimesed elasid paradiislikus tead-

MULTATULI

matuses ja jõukuses, seni kuni päriselanikest feodaalid sõdu ei pidanud. See lõppes kõik ühel päeval 1602. aastal, kui muinassaare ees, mille rannad tõusevad merest mitte just kõrgele ja on kergesti ligipääsetavad, jäid ankrusse hollandi kaupmeeste purjelaevad.

Kui Jaava ajaloos ka enne ei puudunud võitlused ja kokkupõrked, siis sellest silmapilgust peale on igatahes saare ajalugu verega kirjutatud. Tapetud ja piinatud inimeste verega, inimeste verega, kes üleöö orjadeks muudeti, inimeste verega, kel oli kõrge kultuur ja keda paisati pimedusse ja teadmatusse sellepärast, et valged inimesed vajasid nende tööd ja nende põlde. Enam kui kolmsada aastat lehvis Jaaval ja teistel saartel Hollandi kuningriigi lipp, mis oli jõuledusega rüvetatud ja mille pärast lõpuks jubedust tundsid ka korralikud Hollandi inimesed, kui Eduard Douwes Dekker, kirjaniku nimega Multatuli, oma raamatus Jaava kohta avas neil silmad.

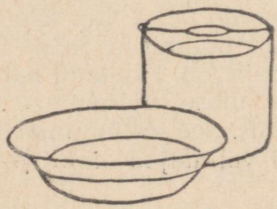
Sellest silmapilgust, kui meie lennuki vari liigub maismaa peal, oleme Indoneesia pealinna Djakarta kohal, mis ulatub päris mere äärde. Esimene pilk linnale ülalt on uudne ja harjumata. Linn mattub rohelusse. Lausa palmid ja laiade lehtedega puud, lausa punased kärgtellistega katused. Millised imestusväärsed värvid ja milline värskus hoovab kuni lennuki akendeni üles! Ja milline palavus tungib su peale, kui sa väljud Kemajoranis, Djakarta lennuväljal. Lennuvälja lärm, passi- ja tollikontroll vallutab sind ainult hetkeks. Muuseas öeldud, need on ainult viisakuse formaalsused. Siis istud sa autosse ja esitad sõbralikule indoneeslasest saatjale esimese küsimuse: kas siin on alati nii palav ja lämmatav?

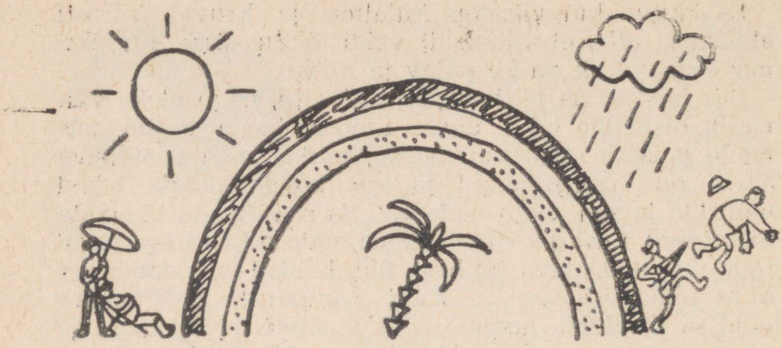
Ta naeratab viisakalt ja raputab ägedalt pead: Ei, ärge kartke midagi, enamasti on siin palju palavam!

Sa käitud kui viisakas külaline ja kruvid kiiresti aknakese alla, et vähemalt veidi õhku sisse tungiks, mis loomulikult on ka palav ja niiske.

Siis hakkad sa pärima paljusid asju, nagu oleks võimalik otsekohe kõik ühest linnast teada saada, mis meile paistab nii omapärasena, milles isegi peatänava ääres on kookospalmid ja kus banaanipuude lehed müüride tagant välja ulatavad. Sa saad teada tänavate nimetused, kust me läbi sõidame, unustad nad aga kohe jälle, imestad elava liikluse üle, heidad möödaminnes kiire pilgu äridesse ... Kuid kannatust, seda kõike võid sa vaadelda homme ja ülehomme. Nüüd pead sa kõigepealt enesele meelde jätma võõrastemaja nime, milles sa hakkad elama, sest see on miljonilises linnas sinu ainus tugipunkt.

See nimi on nii poeetiline nagu kogu Jaava. Meie võõrastemaja nimi on «Dharma Nirmala», mis tähendab umbes «Metsaallikas». Ka võõrastemaja vaatled sa hiljem. Nüüd ainult kiiresti tuppa ja verandale. Mingi pettumus ei oota sind. Hoov palmide all on täis lilli, mille nimesid sa ei tea, telliskatused ja jälle palmid ja kaugemal mäed, ja papagoi kriiskab mingi põõsa okstes. Te armsad inimesed, me oleme tõesti troopikas ja kõik on siin nii uskumatult troopiline. Ka soov jätta kõik ja tormata duši alla. Kuid siin ei ole dušši. Sa astud väikesesse pesemisruumi ja pead ennast pisikesest ämbrist kastma leige veega. See on esimene ja peagi jääb ainsaks tõeliseks troopika mõnuks.

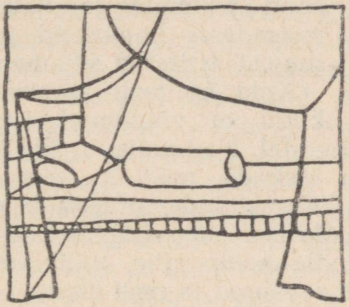
SEITSMES PEATÜKK

kirjeldab lühidalt troopilist hommikut, mille järel reisija valmistub linnaminekuks. Eelkõige aga süveneb ta veel ajalukku, et saada teada, kuidas tekkis Bataavia, ja pöördub tagasi Djakarta peatänavale, kus voolab kanal, mida on võimatu nimetamata jätta. Lõpuks tuleme tagasi ilmastiku juurde, seekord poliitilisest seisukohast vaadatuna.

Kuna eelmine peatükk lõppes pesemisruumis veejoa all, siis ei jää muud üle, kui seda peatükki samast kohast alustada. Pärast esimest troopilist ööd tundsin end roidununa ja välja magamatuna. Sest kui päeval oli palav, siis oli ka öösel palav. Niisiis veel veidi uniselt tõmbad sa võrgu voodilt ära, lükkad tusaselt jalaga hollandi naise eemale ja . . . Oh, üks hetk, ma näen, et lugeja ajab silmad pärani ja küsib ehmunult, millise naisega siin tegemist on. Hollandi naine ei ole ei mingi naisterahvas ega üldse naisolevus, vaid ümmarguse padja vana nimetus. See eriline nimetus pärineb sellest ajast, kui valged vallutajad ainult padi süles unistasid oma naistest.

Siis hakkad avaras hommikukuues, sest teisiti ei kannata sa välja seda lämbust, silmi pilutades palkonil taevast vaatlema. See on pilves nagu eile, nagu homme,

nagu ülehomme. Pole muud parata kui minna pesemisruumi ja valada ennast väikesest ämbrist põhjalikult üle. See on värskendav. Täie vaimustusega kuivatad end ära, riietud ja märkad siis, et liigsest pingutusest oled higiseks läinud ja peaksid jälle vee alla minema. Hirmuvärinaga meenub sulle, et visiidi jaoks ametiasutusse peab olema pikkade käistega särk ning kaelaside ja ametlikuma visiidi puhul mõistagi esindusülikond. Meelt heites küsib reisija vihaselt, miks on eurooplased sellel saarel riietuse tarvitusele võtnud, ja pealegi

veel euroopaliku riietuse, sest oleks ju nii mõnus poolalasti ringi joosta ja üksnes puusade ümber kanda riidetükki — sarongi, nii nagu seda siin kannavad kohalikud inimesed, kes ilmselt on targad.

Vahepeal oli indoneesia teenija kuulmatult sisse tulnud ja teed toonud. Kui talle sõnastiku abil näitlikult liigutuste varal selgitad, et on palav, naeratab ta ja kaob jälle samuti kuulmatult. Hommikuti maitseb tee hästi ja selle peab kiiresti ära jooma, sest veidi aja pärast on selle välja nuhkinud väikesed roostepunased sipelgad ja siis ei saa seda loomulikult keegi enam juua. Kuid ärgem hooligem enam palavusest ja higistamisest. Täna ootab meid linna vaatlemine. Uudishimu aitab meil lõpuks väiksed hädad unustada.

Algame esmajoones ajalooga. Djakartat nimetati varem Bataaviaks. Selle vanaaegse nime andsid talle enam kui kolmsada aastat tagasi hollandi kaupmehed, kelle laevad 1602. aastal randusid muinasjutusaare Jaava madalate kallaste ääres ja tulistasid oma kahuritest Jacatra linna, mille sultan ei tahtnud tingimusteta alla anda. Nad tegid Jacatra maatasa, tapsid elanikud ja rajasid kindluse, mille nad savivalliga ümbritsesid. Selle valli taga tundsid nad sagedasti hirmu, kui ümberringi põrisesid trummid ja Bataavia ümbruse metsadesse kogunesid julmast kallaletungist ärritatud sõjamehed.

Kuid hollandi kaupmehed ja õnnekütid ei võidelnud üksnes kahurite, vaid ka poliitika abil. Nad mõistsid üksikuid vürstikesi üksteise vastu ässitada, neid ära osta ja anda neile võimalus oma rahvast kahekordselt kurnata, tingimusel, et nad kindla osa oma sissetulekust annaksid äsja asutatud Ida-India kompaniile, millel oli Jaaval oma sõjavägi, omad seadused ja oma õigus.

Bataavia kindlus kasvas järjest ja kaupmehed tungisid lakkamatult ikka sügavamale maa sisemusse. Nii sai kindlusest sadam ja sadamast pealinn, kuhu kogunes üha rohkem inimesi, kes olid valmis ebatervesse kliimasse elama asuma, et kokku kraapida varandust, enne kui surmav malaaria nad maha murdis. Nii ühte kui teist oli siin küllalt. Raha ja surm võidutsesid Bataavias. Et aga surnutest ei räägita ja ellujäänud said rikkaiks ja kuulsaiks, siis kestis õnneotsijate juurdevool ning inimesed rikastusid niivõrd, et võisid asuda Bataaviast sisemaale, mäestikule lähemale, kus puhub mõnus tuul ja on hea hingata. Bataaviasse jäid kaubandusfirmad, siia jäid ka hiinlased ja päriselanikud indoneeslased. Djakarta luksusvillad on ka tänapäeval merest kaugel.

Markii de Bougainville, kes külastas Bataaviat 1766. aastal, jutustab, et «... iga eurooplane, kes on harjunud suurte pealinnadega, on üllatatud Bataavia luksus-

linnaosa suurepärasusest. Seda kaunistavad toredad majad ja aiad, mis on niisama maitsekad ja puhtad nagu kõigis Hollandi maades. Ma julgen öelda, et nad on lähedal Pariisi suurejoonelisusele . . .»

Teisiti nägi elu välja muidugi sadamas. Siin ei võetud Prantsuse laevu mitte suure vaimustusega vastu, kuigi meeskond võis olla raskesti haige ja näljas. Vaimukas markii pidi jõudma järeldusele, et hollandi maakaardid olid kogu saarestiku ulatuses sihilikult valed, selleks et ükski võõras laev siia tungida ei saaks. Pidi hoolega kaitsma seda vürtsi poolest nii ülirikast maad.

Loomulikult valitses linnas jõukus ja markii kirjutab imetlusega kellestki kirikuõpetajast Mohrist, kes olevat olnud «miljonilise varandusega mees». Kindlasti polnud ta seda omandanud kristliku teenistusega, vaid äriga, mida siin igamees ajas ja ikka indoneesia rahva arvel. Tublit prantslast kohutasid karistused, mida kompanii määras maa päriselanikele: «Vähegi tõsisemate eksimuste eest määratakse nuhtlused ja tuleb imestada, kui kannatlikult jaavalased seda metsikut piina taluvad.»

See rahva piinamine ja mõrvamine ühelt poolt ja kompanii täitmatu aplus teiselt poolt, mis ainult suurte kasude peale välja läks ja mille tõttu ta isegi oma inimestele ei tahtnud tasu maksta, viis asja niikaugele, et kompanii teenistujad hakkasid omal käel suuri summasid teenima. Iga laev, mis viis kaupa Euroopasse, vedas ühtlasi teenistujate salakaupa.

Õige pea hakkasid eurooplased alaliseks Jaavale asuma, sest Hollandist tulevad laevad tõid vaeslaste varjupaikadest tütarlapsi kaasa. Kärsitud mehed ootasid juba sadamas ja ostsid ruttu ära selle ebatavalise kauba, nii et tütarlastel polnud mahti veidi ümbergi vaadata. Peale selle võis loomulikult orje osta, eriti olid hinnas ilusad naised Celebesilt ja Balilt ja regulaarselt peetavad orjaturud täiendasid veelgi pilti Bataavia eluviisist.

Niisiis ärgem imestagem, et härra Steck, kelle ekvaatorireisist me juba varem kirjutasime, oli sada aastat tagasi Bataaviast vaimustatud ja räägib üksikasjaliselt kahe suure kivimaja vajadusest otse sadamas. Üks oli tolliamet ja teine — lõbumaja. Härra Steck nimetab

Jaavat «Idamaa pärliks», arvatavasti nende mõlema hoone aruka korralduse tõttu.

Juba aastasadade eest läbistas linna kanal, tänavad olid bulvarite sarnased ja ka hollandi naised kümblesid kanalis, seni kui nad veevärgiga villadesse elama asusid. Need kanalid on Djakartas tänapäevani olemas. Nad on mineviku pärandus ja neil on ka tänapäeval veel oma tähtsus. Ma tean, et on ülekohus rääkida inetuid asju võõrast linnast, kui seal on olemas ka ilusaid asju. Kuid nendest tuleb veel juttu. Kanalist ei saa ma aga vaikida, sest see kuulub lahutamatult Djakarta juurde ja kulub veel palju aega, enne kui linna saab nii ümber ehitada, et ka lihtsatel inimestel on kodus vett.

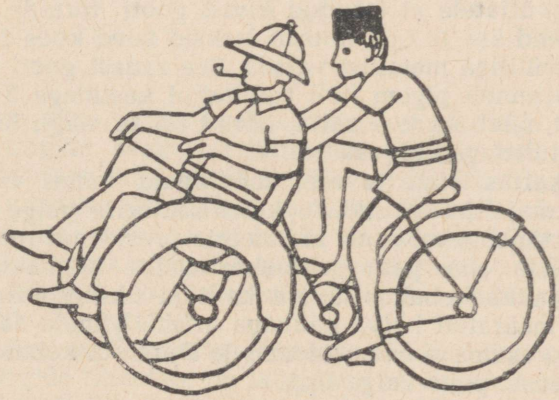
Sest ärge unustage, selles kolmemiljonilises linnas ei ole mitte ainult ärihooned ja villad, vaid rõhuv enamik inimesi elab kampongides, punutud mattidest hurtsikutes, mis on väga otstarbekohased ja kergesti püstitatavad, kuid milles puudub kõige tähtsam — vesi. Nii kordub iga päev ühesugune pilt. Linna keskele, peatänavale, kust jookseb läbi kollase veega kanal, kuhu voolavad ümberkaudsete majade roiskveed, sest mingit muud kanalisatsiooni ei ole, siia kanali äärde kogunevad hommikuti naised pesu pesema ja ise kümblema. Õhtuti pärast tööd tulevad nende asemele mehed, kes ilmse mõnuga ennast haisva veega kastavad. Samuti paljastavad naised oma ilusad õlad ja nad libisevad vette kas sarongis või kastavad end rõivastes. Ka lapsed kümblevad siin. Emad vannitavad siin oma vastsündinuid ja sa vaatad seda kohkunult pealt: kui palju haigusi sisaldab üks tilk seda vett? Kuid siis saad aru, et siin on nagu midagi suure vaktsineerimise taolist. Kui laps selle juba päris varajases eas välja kannatab, siis ei taba teda hiljem enam ükski haigus. Selle veega loputavad siinsed iludused ka oma suud ja eriti puhtad inimesed võtavad kividele kogunenud lima, et sellega oma hambaid puhastada. Erilise juhuse tõttu helendas just selle vaatepildi kohal hambapasta «Pepsodent» reklaam.

Selles roiskvees pestakse ka pesu. Esiteks kastetakse pesu kollasesse vette, siis paisatakse vastu betoonkallast,

ja meie, kes me oma särgid pidime pesusse andma, vaatasime seda toimingut väga kohmetult pealt. Kuid ei olnud muud väljapääsu ja me püüdsime üksteist veenda, et meie särke kindlasti ei pesta siin, vaid et meie särgid pestakse hoopis puhtamas vees. Meie valetasime üksteisele vastastikku ega tea tänapäevani, kus neid pesti. Kuid nad olid kaunis valged ja isegi tärgeldatud ning me harjusime sellega pikkamööda. Muide idas on maksev india vanasõna, et seitse korda ümbervalatud vesi on puhas.

Igal Djakarta tänaval ei ole kanalit, kuid kõik nad on ääristatud puudega. Ainult linna keskus ja hiina linnaosa on ilma roheluseta. Näib, et kaubandus põlgab rohelust ja peab seda sobimatuks luksuseks. Pangamajade ja kaubafirmade ees ei ole kõige pisematki muruplatsi. Selle eest valitseb siin askeldus, kära ja kiirus, nagu see on sobiv kohale, kus tehakse raha.

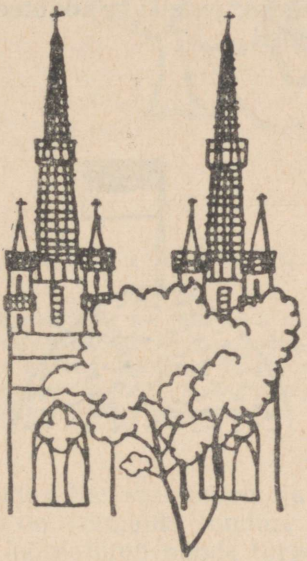
Ehk küll Djakarta tänavatel liigub paljude firmade autosid (miks vaikida, et meid valdas uhkustunne, kui nägime siin oma autosid, kõigepealt on kiirabiautod enamikus «Škodad»), jääb ometi peamiseks liiklusvahendiks betja, s. o. jalgratas, millel on ees lai istekoht kahele inimesele ja taga sõtkub pedaale poolpal-

jas juht. Betjasõidutajad moodustavad oma koondise. Üksteise võidu jooksevad nad pakkuma oma teeneid ega hooli seejuures ühestki liikluseeskirjast. Kui aga lõpuks mõni neist on saanud sõitja, ei pahanda teised isegi siis mitte, kui ta kõiki üle trumpas ja ootamatult hinda alandas. Pealegi teevad seda ka teised. Võitlus peotäie riisi pärast nende proletaarlaste hulgas on Indoneesia linnades kohutav. Kogu päeva peavad nad töötama, et õhtul saaks makstud üür rikšaomanikule ja et seejuures ka ise mitte nälga surra. Need on kõik noored poisid. Betjasõidutaja ei ela kaua. Ta sureb oma jõu väljakurnamise tõttu. Me istusime üksnes harva nende sõidukeisse ja tundsime alati seejuures häbi. Jah, mõnikord viib meeleheitele, kui tahad linna jalutama minna ja sind jälgivad betjasõidutajate hüüded ja imestunud pilgud, sest on ebatavaline (ja peale selle ka kahjulik loomulikult), et eurooplane käib jala. Meie ise aga saime aru, et ei pea jala käima, kui tahad, nagu kõik troopikamaa inimesed, liikuda ainult niipalju, kui on hädasti vajalik. Kui tahad aga tundma õppida uue linna lõhnu ja hääli, peab paratamatult jala käima. Siis alles saad aru, kui suured on Djakarta pargid, kus nagu igal pool maailmas pinkidel istuvad noored inimesed ja lapsehoidjad vestlevad oma väikeste hoolealustega. Või saad näha koledat Djakarta gooti katedraali, mis alles hiljuti ehitati ja mille juures oldi kokkuhoidlik nagu kõige juures, mis oli asumaade tarvis määratud. Ehitusettevõtjatele ei tasunud kivist gooti tornide ehitamine end ära ja nad lihtsalt lasksid need koos fiaalide ja veesülitiga metallist valada. See rauast gooti ehitus, mis sarnaneb pigem küll trellitatud kastidega kui tornidega, näeb hirmus välja, õhtuti on ta, nagu kinodki, neoontuledega valgustatud.

Djakartas leiate te veel mõningaid vanas hollandi stiilis maju ja ka endiste kolonisaatorite valge palee, milles tänapäeval asub Indoneesia presidendi residents. Te leiate siin paar mitmekorruselist kaubamaja ja euroopalikke ebahuvitavaid kalli ja üksnes asumaade jaoks määratud halva kaubaga ärisid. Mõnda aastat ei ole aga asumaad enam olemas ja Djakarta kohal lehvib Indoneesia puna-valge lipp.

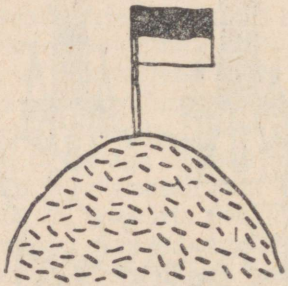
Euroopa äride kaubal ei ole suurt minekut. Eurooplasi jääb vähemaks, ja need, kes siin on, ostavad meelsamini turgudelt, india, hiina või indoneesia äridest. See on huvitavam, odavam, ja oma sisseoste tehakse ka spordi pärast, sest äri seisneb oluliselt kõnevõimes. Ma

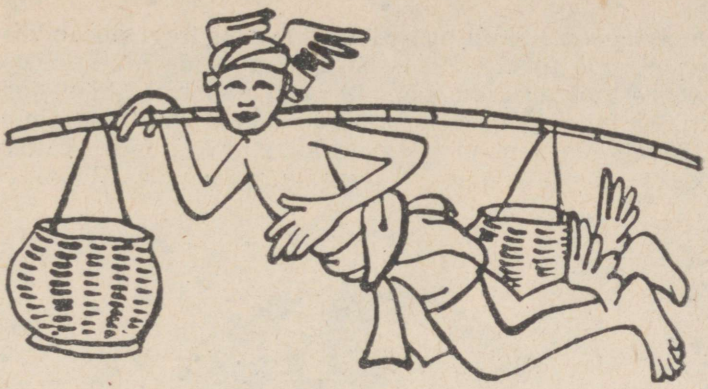

kahetsen väga, et ma keelt ei valda, et pikalt ja küllaldaselt tingida, seepärast jäin oma väikese ostu juures koos müüjaga ilma sellest huvitavast lõbust. Nii pidi ta ainult vaikides minu järel jooksma, ja mulle sõrmedel näitama, kui palju ta oli hinda alandanud. Värviküllased pühalikud kinnitused, et ta peale maksab ja et äritehing minuga teda ruineerib, pidid ära jääma, millest loomulikult on kahju.

Igatahes on Djakartas olemas villade linnaosa ja kampongide linnaosa, on laiu, kuid ka kitsaid tänavaid, kust vaevalt üks vanker mahub läbi sõitma. Terve linn

jätab üldiselt suure ja rõõmsa sipelgapesa mulje ja temasse peab armuma, kuigi kliima on ebameeldiv. Kliima siiski segab ainult eurooplasi, ja pole ime, et neil siin on lämmatav. Aga kes sunnib siis endisi isandaid veel siia jääma? Indoneeslastele on kliima mitte ainult kahjutu, vaid ta koguni meeldib neile. Et Djakarta on nende kodupaik, siis ei jää muud üle, kui aru saada kliimast, mis muide valitseb kõigis endistes ja nüüdsetes asumaades, ja otsida koduteed. *Selamat djalan!* Õnnelikku reisi!

KAHEKSAS PEATÜKK

on pühendatud kauplemisele, see tähendab turgude kirjeldusele, nende askeldustele, lõhnadele ja salapärastele seadustele. Lõpuks õpib lugeja tundma lendavaid kaupmehi ja seda, kuidas need oma tegevusala teatavaks teevad, ning saab lühikese õpetuse, kuidas maja ehitada.

Lõuna- või idamaa linnade tempot ja rütmi, ent ka maitset ja hõngu on võimalik tundma õppida ainult siis, kui tuntakse põhjalikult nende turge. Djakartas ei jää meil seetõttu muud üle, kui tungida läbi kitsaste tänavakeste, kuigi see loomulikult on veidi ülekohtune ülejäänud linna suhtes, mis palmide ja eukalüptide varjus lagendikule välja ulatub ja igast küljest kasvab ja üha ilusamaks muutub. Meie indoneesia sõbrad panevad lõpuks isegi meile pahaks, et me ei kirjelda seda, mis neile on oluline, ütleme, postimaja või suurt vaksalit, raadiojaama või suuri pangahooneid ja kaubanduslikke firmasid. Muidugi, Djakartas on need kõik olemas ja peale selle veel palju ilusaid, troopiliselt lopsakatesse aedadesse peidetud maju, kust paistavad ainult punased katused ja kus võib palkonitel mõnusas jõudeolekus istuda. Kuid pole midagi parata. Linna tõe-

line elusoon tuikab turgudel. Djakartas isegi piisab käigust Uuele turule, Pasar barule, et saada ettekujutust kõigest, mida tahad näha ja pead nägema. Ma ei tea, kuidas talle on osaks saanud au kanda Uue turu nime. Vaevalt mõistan ma endale ka ette kujutada, kuidas peaks siis välja nägema Vana turg, sest ka Uuel ei

paista silma mingit uudsust, seevastu on siia kitsale maa-alale tuubitud niipalju poode, telke ja siin tungleb niipalju inimesi, kaupmehi ja tänavamüüjaid, et kuulmine ja nägemine kaob.

Läänes ma muidugi nägin suuri kaubamaju, kus ühe katuse alt võib kõike saada. Rotterdamis ma nägin kaubamaja, kus veoautod sõidavad erilist betoonkäiku mööda üles seitsmendale korrusele, et sealt kaupa alumistele korrustele vedada, möönan ka, et selline ärihoone on pöörane asi, kust saab osta nii autosid kui

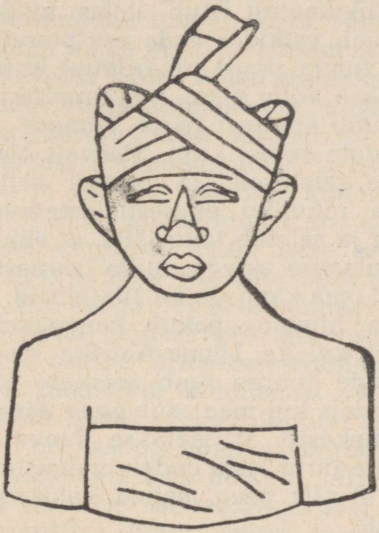

Djakarta tänavatel võib näha kõige mitmesugusemat marki autosid.

Nurgake Djakarta turult.

kummipalle, sukapaelu või veiniklaase. Kuid turu vastu ei ole see kõik midagi. Turul pole kokku kuhjatud mitte üksnes poekesed, turg on kõigepealt inimeste, lõhnade, karjumiste, toonide ja värvide segu. Pasar barult saate kõike, alates Andreas Hoferi[1] moe järgi tikitud püksitraksidest, vanadest kirjutusmasinatest, rohelistest apel-

sinidest, närimiskummist ja nikerdatud kujukestest kuni õlgkübarani. Te saate siin osta nii jalgpalli kui ka hiina ebajumala, indoneesia käevõru või roostetanud keti. Kuid ka selles ei ole veel turu tõeline võlu.

Siin te võite teha ostusid auväärse hindu juures, kes annab mõista, et ta teab, mis on nirvaana, ja peab äri ainult sellepärast, et ta on sunnitud oma praegust kehastust välja kannatama. Te võite osta ka üliviisaka

[1] Andreas Hofer (1767—1810) Tirooli vabadusvõitleja. — *Toim.*

hiinlase juurest, kes sügavalt teie ees iga oma käeliigutuse juures kummardab, kuid ei unusta seejuures hetkekski, et ta peab teid lõpuks ometi tüssama, sest seda nõuab äri seadus. Te võite osta äridest, kus teid veenavad imeilusad indoneesia neiud, võite kaua valida, kuni lõpuks segab end teie juba ärilise mõtte kaotada ähvardavasse kõnelusse auväärne hallipäine daam ja ulatab teile arve, mis ületab müüjannade igasuguse võlu. Te võite laskuda äritehingusse mõne poolalasti talumehega, kes liikumatult istub selles möllus, kisas ja käras ning hoiab vaikides enda ees puuviljakorvi, või te võite huvi tunda puust nikerdatud kujukese vastu, mida pakub vana kõhn mees, kes mureliku näoga kinnitab, et ta müüb ära just päris viimase ja et enam iialgi ei nikerdata sellist kuju. Vaevalt olete alistunud tema veenvale seletusele ja ostnud selle unikaalse eseme, kui ta rahuliku enesestmõistetavusega pakib lahti uue kuju ja seletab teile jälle, et siin on tegemist ühe päris ainulaadse asjaga, mille sarnast ei olevat. Turule tulevad oma kaubaga ka filatelistid. Koos pojaga margiäri pidav hiinlane pakub kangekaelselt nii üht Franz Josephit kui ka Lõuna-Aafrika kirjusid marke. Siin postmarkide juures saab reisijale alles selgeks, mida see tähendab, kui maa asub mere ääres ja kui keerulist ja mitmekesist äri aetakse Jaaval kogu maailmaga. Te võite turul lasta endale valmistada ka kunsthambaid või, et olla peen, panna kuldkroonid tervete hammaste peale.

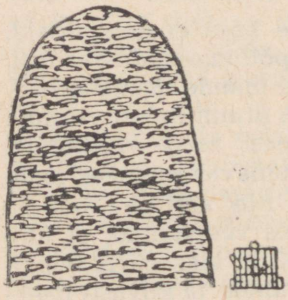
Ent ka see ei anna veel ammendavalt edasi turu võlu. Kõigepealt seisneb see võlu selles, et te võite sisseoste teha, kuni olete kõigest tülpinud ja täielikult ära väsinud, ja siiski — mitte midagi ära osta. Jaa, see on suur nauding, mida igaüks võib endale lubada. Kas teile meeldivad peened hiina rätid? Suvatsege ainult ilmuda poe ette, ja sõbralik hiina härra ruttab kummardustega teile oma kaupa näitama. Ärge aga üksnes kaubavirnas pealiskaudselt sorige, vaid võtke üksteise järel kätte kaelarätte, hoidke vastu valgust, võrrelge värve, hõõruge sõrmede vahel siidi, raputage rätti siia ja sinna — kaupmees vaatab vaikides pealt ja tunneb sellejuures samasugust rahuldust nagu teiegi. Siis pange

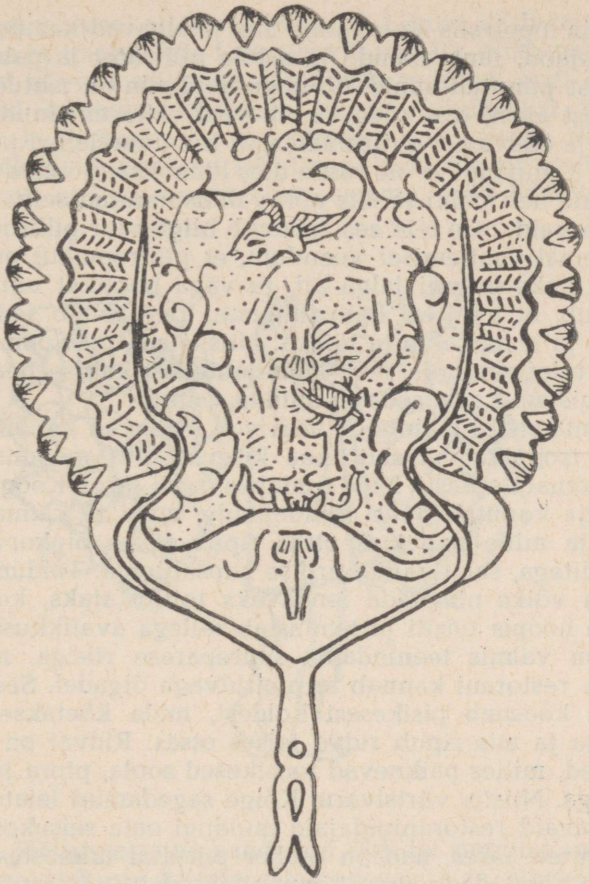
kõik kaelarätid tagasi virna peale ja minge rahulikult edasi. Kaupmees vaatab sellele kui enesestmõistetavale asjale. Euroopas võite te küll ka ärist lahkuda ja teid isegi ei siunata tagantjärele, kuid vaistlikult tunnete, mis teist mõeldakse. Euroopas on raske kasvatada müüjates viisakust ka nende ostjate vastu, kes midagi ei osta. Siin aga tuntakse rõõmu selle üle, et te soovite midagi osta, ja see rõõm omaette juba teeb elu ilusaks. Teil ei tarvitse midagi osta, võib-olla ostab mõni teine ... Meiesugune tunneb algul veidi piinlikkust ja võtab vähemalt mõne pisiasja. Hiljem aga satub ka tema kiusatusse katsuda käega kõige mitmekesisemaid kaupu ja astub isegi saapakauplustesse, mida siin on terve rida ja kus mõistagi kõik kingad on niikuinii meile väikesed. Sellest hoolimata uurib ta kingade välimust, klopib taldu ja vaatleb vähemalt kümmet mitmesugust rahataskut, et siis südamerahuga ära minna ja kõrvalasuvasse samasugusesse ärisse sisse astuda. Siin turul saate alles aru, et ilma valimata saab osta ainult leiba ja tüki liha, sest sealjuures ei ole midagi valida ja sööma peab. Kuid muid asju ei pea siin ostma. Sisseostude tegemine on eriline armastusetaoline naudingu liik. Alles pärast meeldivat kõhklemist ja parajat järelemõtlemist võib jõuda edukale lõpule. Ja kui siis ostad, siis tead, et on saadud kõige odavamalt kõige parem asi. Nii on vähemalt kuni hetkeni, mil avastad, et turu teises otsas on sama asi saadaval paar ruupiat odavamalt. Selle rusuva tunde mõjul tormad jälle kaupu valima ja vaatlema ning otsid kõige paremat ja kõige odavamat nagu hasartmängija, kes ootab alati seda, et saaks purustada panka.

Nagu juba öeldud, on hiinlaste käes enamik ärisid, kuna indoneeslased müüvad oma põllumajandussaadusi, puuvilju ja pähkleid. Kord ostsime endale maapähkleid, mis on kõige odavam kaup. Väike pruun indoneeslanna annab kõige väiksema mündi eest terve tuututäie. Niisama suure tuutu eest nõudis tänavakaupmees meie käest loomulikult pool ruupiat. Me andsime temale suurejooneliselt terve ruupia, olles veendunud, et ühe tänusõnagi oleme ära teeninud. Kuid läks päris teisiti. Müüja võttis ruupia kahe sõrme vahele ja kõvasti naer-

des hakkas seda ümberringi näitama. Kõik kaupmehed naersid kaasa. Nad vaatasid meid üksnes kaastundlikult nagu inimesi, kes on kaotanud mõistuse. Sest ainult lollpea maksab seda hinda, mida nõuab kaupmees, ja üksnes uskumatu lollpea paneb veel pool ruupiat pealegi.

Muidugi, kõik turud pole ühesugused. Kuid Djakartas te näete ainult Pasar ikanil veidi erinevaid kaubapoode kui teistel turgudel, sest see turg asub sadama juures ja siin müüakse merest saadud kaupu. Pasar ikan pakub imestunud reisijale kala, mille hais muidu sarnaneb iga tavalise kalahaisuga, kuid on troopikapalavuse tõttu veel kangem. Tsentnerite viisi saab siit veel kanaari lindudele osta peenestatud kalaluud! Ma ei suuda enesele üldse ette kujutada, et kogu maailmale kunagi õnnestuks ära müüa seda kalaluud, mis vedeleb siin hunnikutes. Peale selle on saada kõige mitmesugusemaid merikarpe, koorikloomi, koralle, suletutte, käsnasid, kuid loomulikult ka täistopitud kilpkonni, väikseid krokodille ja igasuguseid sisalikke, mere- ja rannaloomi. Kilpkonnadest tehakse lampe ja sisalikud kõlbavad padjaks. Laegastel ja karbikestel, kuhu merikarbid ja korallid on peale liimitud, väikestel kapikestel, merikarpidesse raamitud peeglil ja veel teistel asjadel, mida Pasar ikan pakub, on fantastiline kuju. Ei jää muud üle, kui nad siin lihtsalt üles lugeda: pühvlinahast lehvikud, kammid, juuksepandlad, taskud, rahakarbid, kohvrid, õngekonksud, fotoraamid ... Peale selle müüakse siin nagu igal pool kirevat krupukit — õhukesi praetud plaadikesi jahust ja jahvatatud merikarpidest. Saab osta ka sawot, mis näeb välja nagu kartul, kuid on puuvili, magus nagu pirn. Siit saab ka klapat, see tähendab kookost, ja ka siinset pakkimispaberit, nimelt hoolikalt lõigatud ja kokkupandud banaanilehti. Selle paberiga võib igaüks kaubelda, sest banaanipuud kasvavad kõikjal.

Pasar ikanil te võite näha ka ehtsaid kalureid, tõmmusid noormehi kummaliste koonusekujuliste mütsidega, kes oma sampaneid — väikseid paate — ridva abil edasi lükkavad, või ka suuri prausid — paate, millega võib sõita kaugele välja ulgumerele, sest nad ei paisku ümber, — neil on päris auklik, kirjuvärviline puri ja süvis, mis võimaldab kõigist leetseljakutest ja korallrahudest üle saada.

Siin lõpeb siis ka tavaline linn ja algavad kampongide linnajaod, ilma akende ja usteta pilliroost ja palmilehtedest punutud onnid, nii nagu neid siin on tehtud juba iidsest ajast, sest keegi ei ole veel välja mõelnud paremat ja odavamat ehitusmaterjali kui palmilehed ja bambus. Kampongi ei ole raske üles lüüa. Esmajoones ostate endale neli palki ja siis neli valmispunutud seina. Vaadake vaid, otse teie ees sammub hiiglasuur pilliroomatt. Lähemal vaatlemisel veendute, et pilliroomatil on maa peal kaks pruuni jalga all, ja väga hoolikal uurimisel selgub, et mati all käib inimene. Ta kannab seda pea peal ja matt katab ta täiesti. Niisiis see pilliroomatt on teie tulevase maja sein. Palmilehtedest katuse peate ise valmistama, sest seda ei müüda valmilt.

Üsna erilist mainimist väärivad lendavad kaupmehed, sest troopikamaa suurlinna kirevas elus moodustavad nad omaette kasti. Neid tuntakse tooni järgi. Köögiviljamüüja koputab puust kandepuule, mida ta kannab üle õla ja mille mõlemas otsas ripub raske õlgkorv porganditega, salatiga või erilise kapsaliigiga. Toidumüüja, keda võiks nimetada lendavaks toitlustajaks, koputab jälle hoopis teisiti ja teadustab sellega avalikkusele, et ta on valmis teenindama suurepärase riisiga, nasiga. Oma restorani kannab ta puuridvaga õlgadel. See ettevõte koosneb pisikesest koldest, mida köetakse puusõega ja mis ripub ridva teises otsas. Ridval on sisselõiked, milles paiknevad toosikesed soola, pipra ja paprikaga. Niisiis vürtsivaru. Kõige sagedamini leiate neid lendavaid restoranipidajaid muidugi oma seisukohtadel kõnnitee ääres, nad on ümber piiratud inimestest, kes maas kükitades söövad banaanilehtedelt ja jätavad väga rahuloleva mulje.

Mul ei tarvitse küll eriti mainida, et jäätisemüüja kõlistab. Nii on see tervès maailmas ja kui jäätisemüüja näiteks puhuks trompetit, oleks sellega rikutud salapärane kord ja maailma elukulg. Rändsepal on eriline plekist lõgisti, kingsepal puukarp, mis jälle päris teistsugust häält teeb. Saapapuhastaja klopib harjadega oma kastikesele ... Ma ei pannud tähele, millist häält tegi luuamüüja, see on väga levinud elukutse. Neid luuamüüjaid jookseb tosinate viisi läbi linna. Hommikuti,

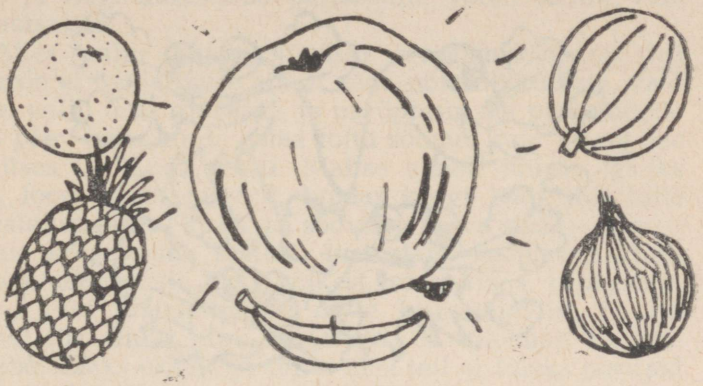
kui kaup on veel alles, mattuvad nad lausa käsiharjade, luudade ja imelikkude tolmulehvikute alla. Niisama auväärsed näevad välja ka savinõude müüjad, eriti siis, kui nad kannavad enesega kaasas hiiglasuuri veekruuse. Peab imestama, kui ebatavaliselt kiiresti tõttavad kõik need inimesed läbi linna. Kuid siis mõistad, et mitte rutt ei tekita seda kiiret sammu, vaid hädavaja-

likkus. Hõljuv elastne kandepuu õlgadel sunnib kandjat jooksma väikeste kiirete sammudega, ja ta pingutatud ja pahklikud säärelihased näitavad selgesti, milline kohutav raskus lasub mehe õlgadel, kelle nägu varjab lai õlgkübar. Isegi öösel ei lakka tänavatel liiklus. Isegi öösel ei lähe lendavad kaupmehed, limonaadi-, jäätise-, puuvilja- ja sigaretimüüjad magama. Esmajoones aga mitte betjasõidutajad, kellel niikuinii ei ole ühtki kohta, kuhu nad võiksid panna oma pea, ja kes seepärast on kerratõmbunult oma rikšades, valmis kõige väiksemagi kobina peale ärkama ja uniste hüüetega oma teenistust pakkuma.

Nad kõik ootavad öö läbi oma teenete tarvitajaid, sest võib-olla just öösel saab välja õngitseda paar ruupiat, mis võimaldavad homme osta uut kaupa ja koju viia tüki leiba ja peotäie riisi. Selles öises tegevuses pole ei huvitavat tinglemist ega ostmisrõõmu. Ainult kaasmaalaste tõttamine, väsimus ja arglik vaikimine. See ei ole isegi mitte öine ostjate teenindamine, vaid häda, päris vaeste inimeste viletsus.

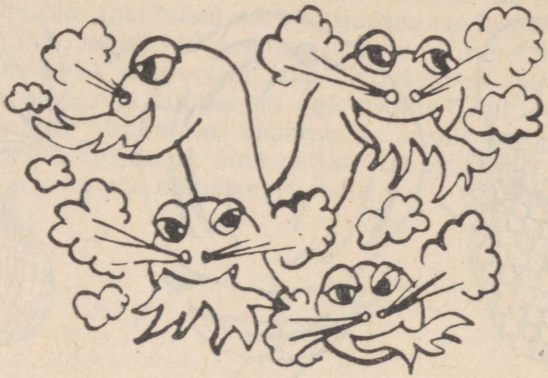

ÜHEKSAS PEATÜKK

sisaldab andmeid söömise ja troopika puuvilja kohta, kusjuures selgub, et kõigile troopika puuviljaliikidele tuleb eelistada õuna. Edasi kirjeldatakse võõrastemaja ja selles asuvate inimeste elu, seejuures rahuldub reisija lõpuks väikese tjetjakiks nimetatud sisaliku seltskonnaga.

Ma kogesin, et inimesed pärivad vähe Jaava mäestike kõrguse ja sealse taimkatte üle, ent nad on märksa rohkem huvitatud sellest, milliseid häid asju me seal süüa saime. Mina ei pea seda küsimust sugugi mitte sobimatuks. Vanades reisikirjeldustes olen ma leidnud mitu põhjalikku seletust söömise kohta. Tänapäeval kirjutatakse sellest vähem. Kaasaegsed reisijad usuvad, et nad peaksid rohkem rääkima maa ühiskondlikust olukorrast, kuid seejuures unustavad nad täiesti, et just söömine ongi tähtis ühiskondlik nähtus.

Nii võib ka Indoneesia toitlusolukord rahva olukorrast rohkem rääkida, kui see esialgu tundub. Mõistagi on riis nagu kõikjal idas põhiliseks toiduaineks. Kuidas on aga hiinlased mõistnud seda põhiainet mitmekesistada, kuidas peegeldub nende ülikeerulistes ja uskumatutes roogades ometi rikka rahva igivana kultuur! Selle

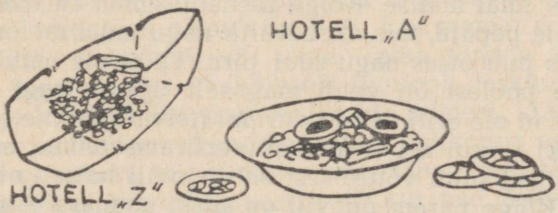

kõrval on indoneesia köök vaene. Kui te kõnnitee ääres mõnes lendavas restoranis sööte, sirutate lihtsalt käe välja ja müüja paneb banaanilehele veidi riisi, kallab sousti üle, lisab tükikese liha, raputab jahvatatud pähkleid peale ja värvib toiduportsjoni kange vürtsiga punaseks.

Kui te einestate luksushotellis, saate sedasama, kuid mitte enam peo pealt, vaid sügavast taldrikust, nii et rohkem sisse mahub. Päris oma maitse, oma valiku või oma võhikluse kohaselt kuhjate te sellele riisihulgale hulga lisandeid. Nii näiteks pidasin ma soustiks seda punast, mis mulle riisi juurde toodi, ja arvasin, et enam muud ei saagi. Nõnda võtsin ma seda kaks lusikatäit ega märganud, et pruun kelner mind imestuse ja ilmse hirmuga vaatas. Kuid inimesed on siin ütlemata kannatlikud ja harjunud laskma sõgedaid eurooplasi kõigis asjus oma tahtmist mööda toimida. Seetõttu ei öelnud ta midagi ja ma pistsin ühe lusikatäie seda toitu suhu. Kullakesed, kuidas saan ma üksnes sõnadega kirjeldada, mida ma keelel ja hiljem sisikonnas tundsin? Et see põles, on liiga vähe öeldud. Sel hetkel ma uskusin, et olen muutunud muinasjutu loheks, kes sülitab tuld. See punane oli nimelt sambal — tohutu kange vürts, millega võrreldes teravalt põletav paprika on päris süütu

asi, ja isegi karastatud päriselanik võtab sellest vaid noaotsatäie.

Alles palju hiljem jõudsin arusaamisele, et riisi juurde ei tooda mitte ainult seda põrgulikku asja, vaid veel palju teisi roogasid, ja nii õppisin ma pikkamööda iga päev kaks korda sama toitu sööma, kuid nii, et see maitses iga kord teisiti. Maitse annab juurde igaüks ise, loomulikult niivõrd, kuidas keegi teab, mis talle lauale tuuakse. Niisiis ma soovitan kuiva riisi — *nasi* — peale kõige enne kallata lusikatäis vedelat kartulisuppi, selle peale kaks väikest lomboki-, s. t. paprikatera, kuid jumala pärast mitte lusikatäieviisi, ja kui juba, siis ainult ärge karjatage, et vähemalt ka teie naaber saaks eksida ja mitte üksi teil ei tuleks pisaraid valada. Seejärel pange peale kaks muna poolt ja vähemalt tükike kala. Tõenäoliselt tuuakse veel ka sojat. Seda segage ka veel rohkesti põhja, sest milleks on siin muidu sügavad taldrikud, ja pange veel kaks tükikest liha otsa. Siis jälle midagi teravamaitselist ja taldriku kõrvale paar krupuki plaadikest. See oleks üdiselt kõik. Nüüd segage see kuhikuke oma taldrikul ilusasti segi, sest poleks õigesti toimitud, kui need lisandid jääksid läbi segamata. Kui ma veel nõu anda tohin, siis ärge loobuge ka taldrikutäiest jahvatatud magusatest maapähklitest, vaid raputage seda kogu segule. Selle abil saate lombokit ja sambalit alla neelata. Ja nüüd, head isu! Veel üks soovitus: hoolitsege selle eest, et alati oleks käepärast banaan, mida te otsekohe hammustada võiksite. See on suurepärane ja kõrvaldab silmapilk kõrvetuse, millest te siin ei pääse ühegi toidu juures, isegi siis, kui te eriti ettevaatlikult vürtsi tarvitate.

Niisiis, seda kõike sõime me siin ja ma annan teile head nõu, sööge üldse üksnes kohalikke toite, sest inimesed pole neid aastatuhandeid enne meid mitte ainult lihtsalt juhuse tõttu välja mõelnud. Lõunamaal talutakse hästi terava maitsega toitu ja see on tervislik. Muide, teil ei pruugiks üle ekvaatori sõita. Sõitke vaid Lõuna-Slovakkiasse ja vaadake, kuidas guljašš kõrvetab seal juba rohkem kui Prahas. Lõunamaa nõuab vürtsi ja ta lõhnab ka läbi ja läbi vürtsi järele.

Mõistagi võite ka siin euroopalikke toite süüa. Kahjuks oli meie reisikaaslaste hulgas ka mõni vähese seiklushimuga hing, kes enda kahjuks jäi igal juhul truuks oma rostbiifile ja šnitslile. Indoneesia mõlemast soost kokad on nimelt arvamisel, et arusaamatutel põhjustel on eurooplastele suupärane maitsetu mage toit, ja sellepärast ei lisa nad sinna ei soola ega pipart ja üsna enesestmõistetavalt valmistavad iga päev ühesuguseid roogi toredate nimedega, mille põhiaineks on loomaliha. Sellele toidule järgneb kole anglosaksi magustoit, puding, loomulikult siinne looming. See on roog, mis igas inimeses üksnes liigselt puritaanlikku meeleolu äratab.

Kui jutt on juba söögist, siis peab veel ka midagi troopika puuviljade kohta lisama. Meie ettekujutus on sellest nii-öelda raamatutarkus; meie vaimusilma ette ilmuvad liuad kõige mitmekesisema puuviljaga ja juba ette hakkab meil suu vett jooksma. Nojaa, oma suuruse, värvi ja lõhnaga mõjub troopika puuvili külgetõmbavalt. Ja eelkõige lõhnaga, sest siinne apelsin, mis, olgu muuseas öeldud, on roheline, lõhnab nii ülimeeldivalt nagu terve apteek. Kui te aga ta ära koorite, olete pettunud. Ta pole ei hapu ega magus ja isegi mitte mahlane. Banaani te tunnete, sellel on terves maailmas ühesugune imal maitse. Kõige tõenäolisemalt tuuakse teile siin ette pepaja, mis näeb välja nagu meie melon, kuid kasvab puu otsas nagu suur pirn. Ta ei ole mahlane ja maitse poolest on veidi magusalt igav. Isegi siinne mango ei ole eriti hea ja duriani (leivavilja) me ei maitsenudki — kui sel olekski suurepärane maitse, ei saaks seda siiski suhu võtta, sest see puuvili haiseb nii koledasti. Kõige parem puuvili on siiski ananass. Aga isegi

see on konservikarpides parem. Ja et teie pettumus oleks täielik, siis ei ole isegi siinne kookospähkel mitte just väga hea, sest seda süüakse toorelt, seni kui ta sisaldab veel piima. Piim on hapukas ja päris hea. Kui te olete selle ära joonud, visatakse pähkel lihtsalt ära. Selliseid kookospähkleid, nagu meie neid tunneme, saab üsna harva, sest neid peetakse ülevalminuiks ja mitte headeks. Lühidalt, siin troopikas on meile suurimaks ideaaliks meie kosutav mahlakas õun ja seepärast on kilo õunu hirmus kallis ja haruldane.

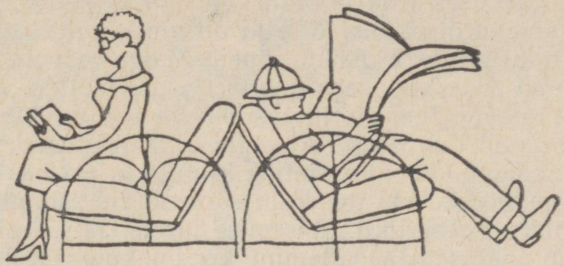
Teatavasti ei ela inimene mitte üksnes söögist, vaid veel paljudest teistest asjadest, ja nii ruttan ma suurima hoolega neid kirjeldama. Niisiis ehk võõrastemajast. Tuleb juba ette öelda, et lõunamaal elatakse pidevalt võõrastemajas. On lastega perekondi, kes aastaid siin elavad. See on väga suursugune ja väga kallis elamine, kuid ei saa teisiti, sest muidu peaksite endale ostma maja ja see läheb veelgi kallimaks. Võõrastemaja on õieti väikeste majakestega tänav, mida muust maailmast eraldab vastuvõtuhall, kus asub ka söögisaal. Need võõrastemajatänavad on päris erisugused. Mõnikord on nad puudega ääristatud, vahel on seal väike muruplats lilledega ja mõnikord üksnes tolmune tee.

Võõrastemaja tuba, vabandust, majake koosneb esmajoones verandast, mis on väga tähtis ja kus veedetakse enamik oma vaba aega möödakäijate silmade all. Veranda taga on üksainus ruum. Seal aga on päev läbi nii lämmatav, et elatakse just väljas, s. o. verandal. Läänemaade inimesed istuvad siin tugitoolidesse laskunult, jalad laual, sest see on nende komme, ja loevad. Näib, nagu oleksid inglased ja ameeriklased kirglikud lugejad, kuid ma ei näinud kunagi, et nad oleksid vestelnud mõne raamatu juures. Nad kas loevad igavaid romaane või ei taipa isegi, mida nad loevad. Anatole France väidab, et oleneb lugejast, kas raamat on ilmetu või sädelev, hõõguv või jäine. Tema sõnade järgi on need lugejad, kes ükskõikselt tugitooli laskuvad, tuimad ja külmad. Huvitav on jälgida inimesi, kuidas nad oma verandal loovad endale koduse õhkkonna ega hooli põrmugi sellest, mis sünnib nende läheduses. Ma usun, nad isegi ei tunne üksteist, seni kui nad äritehingute

juures end vastastikku esitlema ei pea. Anglosaksi vaikimine on kole. Mõnele võib-olla näib see väärikas olevat, ent selles on ebainimlik külmus ja täielik ükskõiksus kõigi teiste inimeste vastu. Teiselt poolt ma aga hindan neid inimesi, sest nad on vaiksed. Keegi ei lärmitse siin, keegi ei karju, keegi ei naera. Kõige haruldasem aga on, et isegi lapsed ei kriiska siin võõrastemajas. Võib-olla on ka nemad nakatatud suursugusest igavusest. Isegi noored abielupaarid istuvad ükskõikselt teineteise kõrval. Muide, mida peaksid nad ka tegema, kui neid võib veranda igast küljest näha. Pika aja jooksul harjud kõige sellega ja möödud samuti ükskõikselt perekondadest, kes istuvad vaikides oma raamatute juures, perekondadest, kes vaikides teed joovad, perekondadest, kes vaikides oma ajalehti loevad, vanematest hallipäistest härradest, kes istuvad oma äriraamatute taga, kuna lauakesel seisab toreda daami foto, keda see härra pole juba terve aasta näinud. Nende hulgas te leiate ka paar efektselt ja vaikides istuvat indoneesia perekonda (nõndanimetatud parem seltskond, kes tunneb mõnu läänelikust elustiilist), kes innukalt anglosaksi kinnisust järele aimavad, kuigi see on neile võõras, kes aga igal ajal on valmis tervitusele vastama ja naeratades vestlust algama.

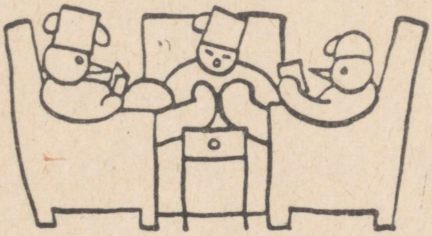
Meiesugusel on siin suur puudus inimlikust seltskondlikkusest. Tont võtaks, kui need inimesed üksteisega koos istuksid vähemalt eine või viski juures, kui nad teatris või kinos kõrvuti istudes koos naeraksidki! Mitte midagi, mitte midagi ... Vaikimine, vaikus, aeglane, huvitu romaanide lehitsemine, siin ja seal raadios summutatud džässmuusika — see on kõik. Enne keskööd lastakse jalad laualt maha libiseda, kustutatakse tuli, pesuruumis valatakse end üle leige seisnud veega ja minnakse voodisse. Ja hommikul jälle kontorisse, äriraamatute juurde, telefonide ja rahvusvaheliste telegrammide juurde, selles troopikapalavuses ...

Teisest küljest ei ole sugugi vähe huvipakkuv veeta troopikaöö verandal ja vaadelda tundmatuid tähekujusid. Seejuures lõbustavad teid kindlasti väledad sisalikud — tjetjakid, kellesse peab lihtsalt armuma. Nad jooksid ringi laes ja seintel ja ajasid kärbseid taga nii

osavalt, et pidin seda sportliku huviga pealt vaatama. Need sisalikud on väga pisikesed, päris läbipaistvad, kaks musta silma üksnes loidavad rahutult. Sisalik istub liikumatult, luurab, äkki vupsti, ja kärbes ongi alla neelatud. Oi, aga üks väike sisalik hüppas ööliblika järele ega suutnud teda korraga ära neelata. Juba on kohal teine sisalik ja aitab teda. Kuid see ei meeldi esimesele, ja nii areneb laes väike draama ja suur kisklemine. Peaaegu oleks selle juures ööliblikas jälle ära põgenenud. Nüüd on aga mõlemad sisalikud täis söönud ja puhkavad, on näha, kuidas rasvane suutäis neil aeglaselt kaelapidi alla libiseb.

Mul oli seal üks sisalik, kes oli eriti uudishimulik ega ajanud taga ühtegi kärbest, kuid vaatles mind pidevalt, kui ma õhtuti kirjutasin. Ta istus päris kirjutuslaua äärel, nii et üksnes ta peake oli nähtaval, ja tema pärlsilmad jälgisid tähelepanelikult kõiki mu liigutusi.

Mul tarvitses vaid pöörata lehte ja ta kadus, kuid näitas ennast otsekohe jälle ja oli mulle seltsiks, seni kui kustutasin tule. Ei hääde sõnadega ega rasvase kärbsega saanud teda koduseks muuta, ja ma mõtlen veel tänaseni temale. Jaa, sa olid usaldav ja võluv, väike tjetjak, ja sa olid huvitavam kui igavad valged inimesed oma verandadel. Ja sulle, tjetjak, tunnistan ma ka, et nendel troopikaöödel ma igatsesin sõpruse, uudishimu ja päris hariliku naaberliku lobisemise järele. Jah, seal all igatsesin ma isegi sagedamini koosolekute järele, ja see peab juba midagi tähendama.

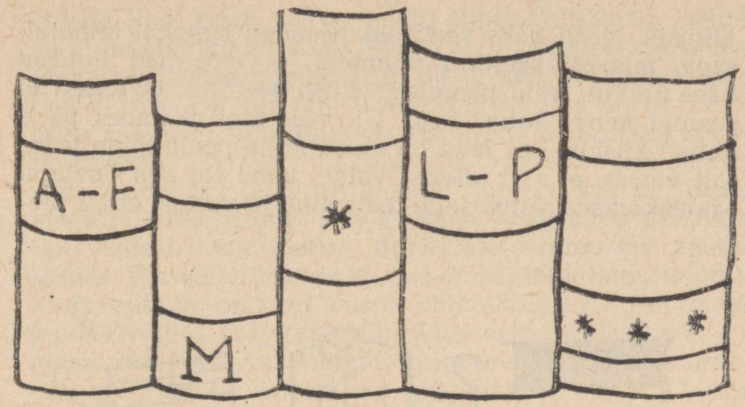

Üheks silmahakkavamaks kujuks Djakarta tänavapildis on luuamüüja.

Jaava helde loodus pakub perenaistele oma andidega rikkalikku valikut.

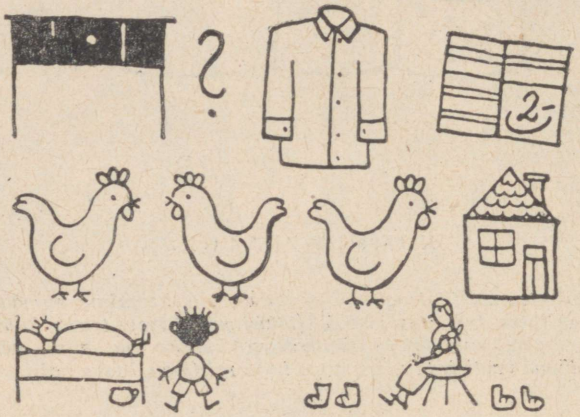

KÜMNES PEATÜKK

on esmajoones filoloogiline ja näitab, kui keeruline on jaava ja kui lihtne indoneesia keel. Ühtlasi saab lugeja teada, kuidas Indoneesias suhtutakse tšehhoslovakkidesse ja alles päris lõpus vaatleb ta viivu aega koos reisijaga Jaava naisi.

Vean kihla, et te olete veendunud ühes täiesti mõistlikus asjaolus, nimelt, et Indoneesias räägitakse indoneesia keelt ja et Jaaval elavad jaavalased. Jaa, vaadake, see pole mitte päris õige, sest Jaaval elab kolm rahvust — sundalased, jaavalased ja maduuralased. Kogu Indoneesias elab veel palju rahvusi, kuid nimetame vähemalt kõige suuremaid: batakid Sumatral ja dajakid Kalimantanil. Need inimesed ei räägi hoopiski indoneesia keelt, vaid oma keeli, järelikult Jaaval räägitakse jaava keelt niivõrd, kui ei kasutata sunda või maduuri keelt.

Kui meie rändur seda teada sai, hakkas tal hirm. Sest ta oli juba reisil koos ühe teise ekspeditsiooni liikme, muusikamehega, õpiku järgi indoneesia keelt õppinud, mida teised ekspeditsiooni liikmed kadedusega

jälgisid. Need kaks vestlesid peaaegu ladusalt teineteisega, mis oli seetõttu võimalik, et mõlemad hoidsid käes õpikut, kuid peamiselt siiski seetõttu, et teised ei saanud nende jutust aru. Nii võis muusikamees päris vabalt küsida, kas laud on must, mille peale teine ladusalt vastas, et särk olevat valge, tema ise aga õpetaja. Muusikamees võttis selle teatavaks ja vastas, et tal ole-

vat kolm kana ja maja. Seda ei jätnud teine mitte arvesse võtmata ja seletas, et laps olevat haige. Veidi ebaloogiliselt vaidles vastu ta kaasvestleja, väites, et laps olevat punane. Selle peale vastas reisija, et tema naine olevat kingsepp, ja seda ütles ta seepärast, et ta sõnad ära vahetas, kuid muusikamees, kes nimelt oli süvenenud õpperaamatusse, ei pannud seda üldse tähele. Selliste vestluste tõttu olid mõlemad kaasreisijate silmis suures lugupidamises, kuid ometi nad tundsid, et Indoneesias nad nii küll rääkida ei võiks.

Ja seepärast oli nende imestus suur, kui neile selgus, et indoneesia keel on õieti ainult üks ühistest suhtlemiskeeltest, ja et Jaaval seda kaugeltki kõik ei mõista.

Niisiis, kas peab jaava keelt õppima? Sõbrad, sellel asjal on oma konks sees. Nimelt ei ole olemas mitte üks jaava keel, vaid koguni neli. Need neli keelt on vastavad neljale klassile või kastile. Nii on siin ngoko keel, mida räägivad lihtinimesed, siis kromo keel, mida kasutavad omavahel haritud inimesed. Ma ütlen omavahel, sest valitsejaga peab nii haritud inimene kui ka lihtne mees rääkima kromo inggili keelt, kusjuures valitseja talle vastab tema keeles, niisiis kas kromo või ngoko keeles. Valitseja õukonnas, mis on säilinud tänapäevani, kuigi sultanid on veel üksnes ametnikud ega oma enam feodaalvõimu, räägitakse üht päris erilist bassa keelt... Need neli keelt on säilinud, kuigi muhameedlaste sissetungiga kadus kastidesse jagunemine. Ent Jaava kultuur on nii vana ja nii ilus, et inimesed võtsid pigem vastu teise usu, kui loobusid oma vaadetest ja imeilusatest keerulistest keeltest. Ärge arvake, et need võiksid olla neli keelemurret. Need on tõepoolest päris erinevad keeled.[1] Kui Bali saarel kõige alamas keeles «sööma» on *madag*, siis keskmises keeles kõlab see *kromo daar*, vürst aga ütleb *ngadjeng*. Ja kuna Bali saare kultuur on veel keerulisem, siis on siin söömise kohta ka teine väljend, kui see puudutab loomi, nimelt *amah*; kui ma aga tahan öelda, et ma ise söön, siis ma ütlen *nunas*...

Neid filoloogia saladusi puudutasin ma ainult seepärast, et teile selgitada mitte üksnes selle vana kultuuri mitmekesisust, vaid ka selle ääretut peensust. Nüüd kujutlege, et siin, kus valitses nii keeruline keeltekaos (inimesed räägivad seda nelja keelt tänaseni), maandusid lõpmata rumalad ja toored sõdurid, kes oma musketitega hakkasid «metsinimestele» peale sundima tsivilisatsiooni. Selle mõtte juures peab häbenema, teisiti ei saa.

Tänapäeval on kohalikud keeled tarvitusel üksnes veel kõnes ja vanade raamatute lugemisel, mis on kir-

[1] Autor ei ole päris täpne. Tegelikult on need siiski ühtse jaava keele dialektid. Neil kõigil on ühtne grammatiline ehitus, kuid sünonüümsõnad muutuvad sõltuvalt kõneleja seisusest, east ja ühiskondlikust positsioonist ning sellest, kelle poole pöördutakse. — *Tolm.*

jutatud vanade tähtedega, kuna uus kirjandus on indoneesia keeles, niisiis malai keeles. Ajalehed ilmuvad indoneesia keeles. Seda keelt on võrdlemisi kerge ära õppida, sest tal ei ole üldse grammatikat. Üks õnnistatud keel, kas pole nii, te kesk- ja kõrgema kooli õpilased, sest tal pole ei soovorme, ei ainsust, ei mitmust ega ajavorme. Ja kõike saab väljendada üksnes just ümberütlemisega. Inimene on *orang*, palju inimesi mõistagi *orang orang*. Kui laps on *anak*, siis lapsed peavad olema *anak anak*. Kuid kahekordselt kirjutamine oleks liigne. Ajakirjanduses kirjutatakse lapsed *anak*[2]. Ajavormid on niisama lihtsad. Olevikku väljendatakse sõnaga, mis meie keeles tähendab «nüüd», ja minevikku sõnaga «eile» ... Kui õpetaja on *guru*, siis õpetajanna on «õpetaja-naine», niisiis *guru perepuan*. Ja kui kukk on *ajam djantan* (me oleme kukevõitluste maal, ja seepärast õpitakse see sõna kiiresti ära), siis kana on *ajam betina*. Veidi raskem on arvsõnadega, sest indoneesia keeles peab nimetama mitte ainult arvu, vaid ka asja, millest jutt on. Niisiis öeldakse mitte ainult viis last, vaid viis inimlast. Loomade puhul tarvitatakse abiarvsõnana sõna, mis tähendab «saba». Niisiis: *lima ékor ajam djantan* tähendab «viis kukke», kuid sõnasõnalt on see «viis kukesaba». Mõistagi me õpime neid asju üksnes seepärast, et see on nii naljakas. Teisest küljest saab loomulikult indoneesia keeles väljendada ka kõige keerulisemaid mõtteid, sest tänapäeval ilmuvad nii indoneesia erialased raamatud kui filosoofilised tööd. Ma tahaksin ühtlasi vabandada kõigi ees, kes tegelevad indoneesia keelega, et ma segan end nii asjatundmatult erialastesse asjadesse.

Igapäevase suhtlemise jaoks on loomulikult küllalt paarist sõnast, ja esimene sõna, mis me kõik ära õppisime, oli sõna *terima kasih*, mis tähendab «tänan». Valge mees varem Jaaval ei tänanud. Võib-olla õpib ta seda veidi nüüd. Kuid meie viisakas tänamine äratas suurt huvi kelnerite hulgas, kes, nagu kõik teenijad Jaaval, liiguvad jäljendamatu kergusega ja nii tasa, et neid lihtsalt ei pane tähelegi. Kui me kord ühe rikka batikriidevabriku omaniku perekonnas külas olime ja seal sõime, lähenesid laua juures teenijad meile ja oma

isandale sügava kummardusega ja koguni kükakil asendis, et istuja pilk isegi ei tarvitseks vääritut teenijat riivata. See feodaalne alandlikkuse igand hämmastas meid ja pani ebameeldivalt piinlikku seisukorda.

Restoranis õnneks seda ei tehta, aga et kõik teenijad käivad palja jalu, siis ei tea iialgi, millal teenija selja taha ilmub. Nähtaval on ainult käed, kes teid teenindavad, ja nendele kätele ütlesime meie oma *terima kasih.* Kui me seejuures veel naeratasime ja peale seda vigases indoneesia keeles kinnitasime, et *nasi putih bagus* (valge riis on hea), siis otsustasid indoneesia kelnerid küsida, kes me oleme. Neil oli selge, et me ei võinud olla ei hollandlased, inglased ega teised valged isandad. Me ütlesime, kust me tuleme, ja olime veendunud, et neile võis see maa olla kas täiesti tundmatu või ükskõikne.

Kuid mis juhtus? Esimene kelner raputas imestunult pead, ja tema silmis helkis naeratus, millist naljalt ei näe siinse kelneri ebaisikupärases näos. «Tjekoslowak» ... kordas ta veel kindluse mõttes ja ruttas minema, et seda teistele teatada. Oli näha, kuidas mõned neist pead kokku pistsid, ja algas sosistamine tosinate kelnerite vahel. Kostis üsna eriline sosin. Mustad silmad pöördusid naeratades meie poole. Mis on siis meis nii iseäralikku, mõtlesime imestunult. Nojaa, meie maal on maailmas eriline kuulsus. Imelik maa, kuulus oma tööstuse ja poliitika poolest. Esmajoones seetõttu ... Sellest hetkest alates, kui olime seletanud nendele inimestele, kes me oleme, valitses meie ümber hoopis teine õhkkond. Need pruunid inimesed olid saanud korraga meie sõpradeks. Me ei olnud mingid valged isandad, vaid — tšehhoslovakid ... Mõistagi, et paljud neist ei tea, kus asub meie maa, kuid nad teavad, et seal on toimunud midagi suurt ...

Selline suhtumine oli kujunenud mitte üksnes kelnerite seas. Avaldasid end töölised, avaldasid end haritlased. Inimesed pärisid meilt, kuidas oleme läbi viinud riigistamise ja kuidas on eraomandusega, nad ei suutnud mõista, et meie maal võib tasuta õppida ja ka tasuta arstiabi saada. Samuti valitses noorsoo hulgas meie vastu huvi; ühe meie ettekande puhul esitasid nad

sada kolmkümmend kirjalikku küsimust meie kodumaa kohta.

Juhtus, et ühes raudteejaamas tervitas noorsugu meid valgete lilledega ja saatis ära punastega. Tuli ette, et meie noored sõbrad õppisid üle öö selgeks tšehhi laulu «Nüüd, mil meil on, mis me soovime . . .», ja meie ärasõidu puhul laulsid nad jaamaesisel selle meile tšehhi keeles ette. Me kuulasime tšehhi laulude laulmist ja me rääkisime oma filmidest, autodest, lennukitest. Lennukitest sellepärast, et enne meid oli Indoneesias olnud rühm meie lendureid ja polnud veel haihtunud sügav mulje sellest külaskäigust. Kõik need noored inimesed jutustasid meile kuuvalgel samasuguse vaimustusega, et kord saab ka nende maa olema niisugune nagu Tšehhoslovakkia . . .

Ent pöördume tagasi Indoneesia inimeste juurde, kellest juba palju on räägitud, kuid olulisemat veel mitte. Need on iseäranis ilusad inimesed. Ma ei räägi mitte naistest — neist kuuleme veel edaspidi lähemalt — ma räägin rahvast üldse. Indoneeslased on väikesekasvulised, pruunid, kuid proportsionaalse kehaehitusega, ja nende suured mandlikujulised silmad annavad neile lapseliku meeldivuse. Vanuse kindlaksmääramisel me eksisime alati. Kõik näisid meile poisikeselikult noored, ja seejuures olid nad juba perekonnaisad. Inimesed on siin säilitanud tõu puutumatuse ja peale selle võlgnevad nad tänu muhamedi usule, mis hoidis neid sattumast alkoholi mõju alla. Sellest usundlikust keelust loomulikult astutakse ka üle, kuid alkoholi massilist tarvitamist siin ei tunta. Loomulikult jätab viletsus oma jäljed naiste ja meeste nägudele nii linnas kui maal, samuti nõuavad oma ohvreid õudsed haigused, mille vastu vaesed inimesed ei saa end kaitsta.

Kuid sellele vaatamata on siin ilusaid naisi, keda poeedid on korduvalt ülistanud . . . Mööname, kõik ei ole ühesuguselt ilusad, kuid nad on sarmikad, kõigil on proportsionaalne figuur, ümar armas nägu, tumedad silmad ja mustad juuksed . . . Kõige kaunim on nende kõnnak. See on Jaava printsesside samm, kes terve eluaeg tantsivad . . . Ja ometi on ta ainult maanaine, tema käed on tööst krobedad, tema pluus määrdunud ja sarong

vana, tema nägu varjab lai kübar, ja tema alaliselt paljad jalad sammuvad maanteetolmus. Kuid pigista silmad pisut kinni, ja sa näed, et ometi on see just Jaava kuninganna, kes ohvrit templisse kannab. Ta käib sirgelt, pea püsti, hõljuvalt ja tema kukal paistab nagu lootoslill liikumatu veepeegli kohal. Meeldivuse saladus peitub võibolla selles, et need naised kannavad kõiki raskusi pea peal ja nii harjuvad nad juba lapsest saadik sirge rühiga. Võib olla oleneb elastne samm sellest, et nad käivad alati palja jalu. Kuid esmajoones on see kõik neil küll juba kaasa sündinud, sest nende meeldivus on tingitud ka nende pikast noorusajast. Kui idamaade naised vananevad varakult, siis ekvaatori all säilib naine kaua noorena. Sageli vestlesime me mõne noore indoneeslannaga, keda pidasime nooreks tütarlapseks, siis aga selgus, et ta oli juba nelja lapse ema.

Kõik inimesed naeratavad siin meeleldi. Niipea kui näitad neile sõbralikku nägu, ei hoia oma naeratust tagasi ei naised ega mehed. Ja nad on nii sõbralikud ning usaldavad. Nende kohalik rõivastus, pikk kitsas kirju batikkuub, mis kujutab endast riidetükki puusade ümber, on sobiv nii naistele kui meestele. Mehed kannavad selle kuue juurde euroopalikku pintsakut, naised kirjut jakki. Muhamedi usku jaavalastel on peas pitji — must sametmüts. Naised kannavad mõnikord peas kerget rätti, ja peaaegu alati kaunistavad nad oma juukseid lilledega.

Linnades kantakse loomulikult euroopalikke rõivaid, kuid mitte alati. Pidupäevadel kannavad naised rahvarõivaid ja see on kaunis, sest selles ei ole mingit folkloristlikku tagamõtet, vaid veendumus, et sarong on palju elegantsem kui euroopalik seelik. Ja see on õige.

Nende meeldivuse olemust ei ole me sellega loomulikult ära seletanud. Kuid öelge mulle ometi, kust see tuleb, et nii eurooplased kui indoneeslased vaatavad just meeldivale pruunile jaavalannale järele, kui eurooplanna ja jaavatar kõrvuti tänaval lähevad?

ÜHETEISTKÜMNES PEATÜKK

avastab raudtee võlud pärast igasuguseid lennukisõite ja kirjeldab Jaava maastiku ilu. Edasi sisaldab see veel tõelise piibelliku paradiisi kirjelduse, nii et pole mingi ime, kui seejuures autorit valdab lüüriline toon.

Öelge mis tahes, inimene on omapärane olevus. Äsja sattus ta peaaegu joovastusse, nähes kõrgel läbi sinitaeva liikuvat lennukit, ja täna täidab teda õnnelik ootus, kui ta mõtleb sellele, et ta saab raudteerongis istuda, sest rong kuulub palju enam reisimise traditsioonide hulka. Raudteerongis reisimisel on alati oma erutavad silmapilgud. Seal vilistatakse, tuututatakse, ja rong võib mõnel koguni nina alt ära sõita, mida lennuväljal loomulikult ei juhtu. Peab ka ütlema, et Gembir, Djakarta vaksal, on eriti elava liikumisega, tavalisele raudteejaama kaosele lisandub siin veel troopikamaa kaos. Siin on trobikondade viisi pakikandjaid, kes kisa ja õhinaga tormavad pakkide kallale, ja poisse, kes jooksevad ringi, et väikest jootraha teenida. Siin on kaubamüüjaid, sõdureid, väärikaid ohvitsere, töölisi, betjasõidutajaid. Ja nagu igal pool raudteejaamades, nii

on ka siin korvidega vanu naisi, kes on vedurite huikeist päris segaduses. Siin on ka vaikseid ning kartlikke maainimesi, kes hoiavad end kõrvale, just nagu poleks neil õiget sõidupiletit. Kui siin poleks neid pruune nägusid, seda palavust ja neid omapäraseid nimesid Tjiavi, Prupuk, Tjimpaminkis, näeks elu siin välja nagu mis tahes Euroopa väikelinna vaksalis. Ka seal siseneb reisirongi kindlasti mõni vana naine kaagatava hanega, ja kui nad mõlemad kõrvuti istuksid, ütleme, üks Böömi metsast, teine Tjiavist, näitaksid nad teineteisele oma rakkus käsi ja jõuaksid ilma sõnadeta ühisele arusaamisele, kuidas peaks olema korraldatud maailma elu, et vaestel inimestel oleks hea elada. Jaa, nüüd on see meile selge. Igal lennuväljal on oma iseloom ja kokkuvõttes on nad kõik kosmopoliitiliselt ilmetud. Ent raudteejaamad on kõik sarnased, ja ometi on igaühel oma rahvuslik iseloom.

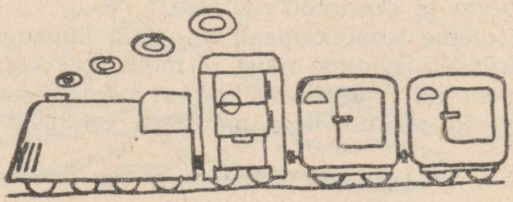
Niiviisi jõudsime siis kuni rongini, ostsime ajalehti, mida müüsid eemaletõrjumatud pruunid poisid, peale selle ostsime jaamaesisel ühelt kenalt noorelt müüjannalt kotikese pähkleid ja lasksime oma sõidupiletid läbi klõpsutada konduktoril, kes oma tavalise heatahtliku rangusega, peas suur tressidega müts, väärikalt täidab oma teenistusülesandeid, nagu see on iseloomulik kõigile raudteelastele kogu maailmas.

Kui imelik see oli; vaevalt olime jaamast välja sõitnud, kui hakkas jahe. Esmalt oli see mõnus, siis lihtsalt arusaamatu, ja lõpuks tõmbasime oma kuued selga. See oli esimest korda meie troopikas viibimise ajal. Väline ümbrus paistis meile omapärases selges ja veidi rohekas valguses. Kogu selle mõistatuse lahendas alles meie kinooperaator, kes, nagu alati üle õla rippuvate fotoaparaatidega motiivide otsingul mööda rongi rändas ja uudishimu pärast paotas vaguniukse, sest aknad ei avanenud. Ja vaata: troopikapäeva palav hõõgus tungis sisse, ja maastik muutus järsku punakaks ja meeldivaks. Me mõistsime, et rong oli varustatud temperatuuri reguleerimise seadeldisega ja et keegi, kes tahtis teha meile heameelt, oli seadnud selle liikuva külmutuskapi kõige kiirema tiirlemise peale. Klaas oli värvitud roheliseks, et päike ei väsitaks reisijate silmi, ja nii me

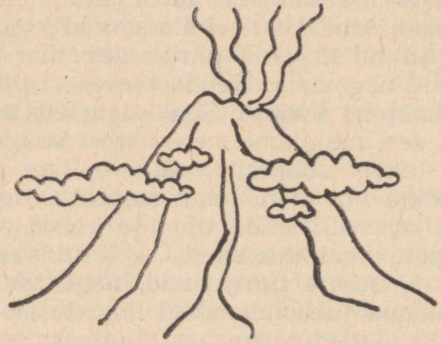
avastasime suurepärase naudingu vaadelda maailma kas läbi rohelise klaasi või normaalselt, ja vaheldumisi, päris soovi kohaselt proovida külma ja kuumust.

Suurt kiitust peab avaldama rongile, mis läbib tasandikke ja mäestikke, ruttab mööda tavalistest kampongidest ja valgetest mošeedest, puhib üle sildade ja piki riisipõlde, pakkudes meile võimaluse Kesk-Jaava vahelduvat maastikku tundma õppida. See on ebatavaliselt võluv maastik, mida varjavad kõrged palmid ja koormatud banaanipuud, maastik, mis on läbi põimitud järelmõeldud vetevõrgust: jõgedest, jõekestest, ojadest ja niredest, mis süsteemiks ühendatuna hoiavad voolava vee riisipõldudel. Mäed ääristavad kogu teed, sest me oleme ju tulemägede piirkonnas, mis meil linnas mõistagi jäid nägemata. Nende teravad tipud ulatuvad kõrgele silmapiiri kohale. Siin on mäed kahekordselt nii kõrged, sest me oleme mere äärest kaugele sõitnud. Tõepoolest näeb võimsana välja selline mägi nagu Sanggabuwana või kolm tuhat meetrit kõrge Tjareme. Peale selle on vulkaanide tippude kohal suitsupilved, sest nad pole veel kustunud; seetõttu kerkivad üles mitte just tähtsuseta probleemid, nagu Merapi puhul, mis on nõudnud juba tuhandeid inimelusid.

Vulkaanid loovad raamistuse Jaava maastikule, mis muidu võib-olla oleks täielikult tükeldunud väikesteks riisiväljadeks. Need aga on ka tõesti nimetamisväärt. Lagendikul laiuvad nad kaugele, ja inimesed töötavad seal pikkades ridades. Kui aga väikesed põllud paiknevad mäenõlvakutel, tõusevad nad järk-järgult nagu astangud. Mul arvatavasti ei õnnestu isegi kirjeldada seda vaatepilti. Kujutlege endale hiiglasuurt küngast,

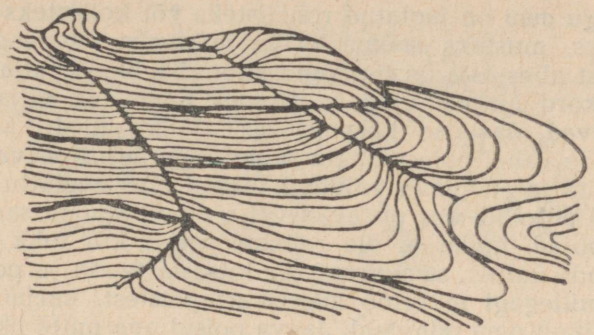
mida inimkäed astangukujuliselt üles harivad väikesteks peenardeks, väikesteks veepeegliteks, millede vahel vesi erilise juurdevoolu tõttu jookseb astmelt astmele, sest riisi peab alaliselt katma voolav vesi. Teie küsite, kust saab aga vesi mäetippu. Sõbrad, me oleme troopikamaal ja siin ei ole veepuudust. Lakkamatud vihmasajud täidavad allikaid ja jõekesi, ning juhtida vett väljadele pole kuigi raske. Raske on aga ehitada

nii keerulist niisutussüsteemi ja hoida seda tegevuses. Seepärast on Jaava külades juba ammust ajast erilised ühingud, mitte põllumajanduslikud, vaid veeühingud, kes kanalite, kanalikeste ja nirede süsteemi hooldavad, et väikestel sawahidel[1] kasvaks riis, inimeste leib. Ja et riis on nii tähtis, siis on tal ka mitmesugused nimetused. Põllul kasvavat riisi nimetatakse *padi*, pekstud riis on *beras* ja keedetud riis *nasi*.

Et me oleme troopikamaal, kus kõik üheaegselt kasvab ja küpseb, nägime naisi ja mehi, kes kandsid ritvadele pistetud *padi*-riisivihke, ent nägime ka, kuidas nad laotasid maanteedele matte ja keerasid päikese

[1] *sawah* — niisutatav põld (indoneesia keeles).

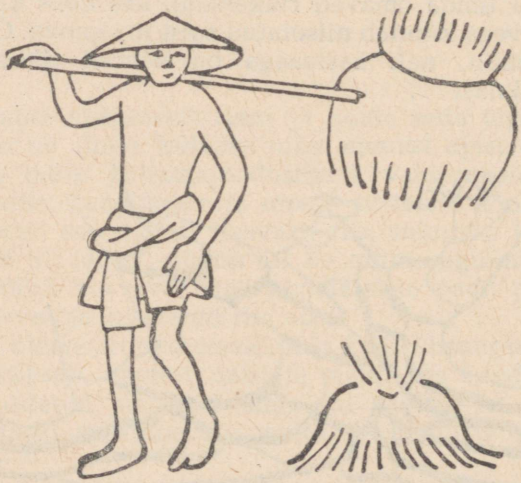

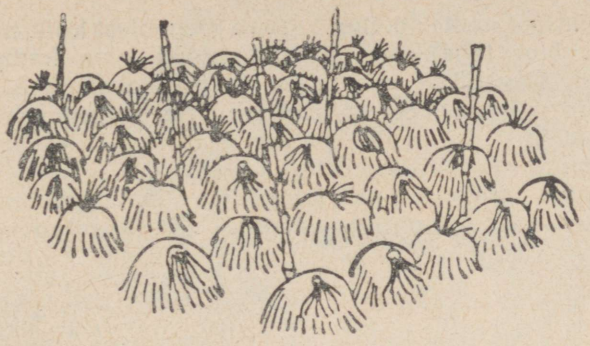
poole *beras*-riisi, et see kuivaks. Ja mõistagi nägime ka, kuidas pruunid mehed, peas suured terava põhjaga õlgkübarad (endastmõistetavalt riisiõlest), istutasid õrnu taimi. Sest teadke: riisi küll külvatakse, hiljem aga istutatakse noored taimed ümber. Kas te, inimesed, mõistate, kui suur töö see on? Kui mitte, siis kujutlege, et istutate otra kahehektarilisele maa-alale, iga viljapea üksikult. Me nägime ka, kuidas küntakse niiskeid sawahisid. See toimub kas käsitsi laia kõpla abil või pühvliga (mida omavad rikkamad), kes koos kündjaga kõhuni vees künnab niisutatud soist maapinda. Oo, vaadake ainult, neli aastaaega on nähtud ühestainsast vaguniaknast . . .

Kogu maa on jaotatud rohelisteks või kollasteks põldudeks, mustaks soomaaks ja läikivaks veepeegliks, millest alles äsja on tärganud noor riis. Need väljad on mõnikord nii väikesed, et üksnes paar rida viljapäid mahuvad üksteise kõrvale, sest vulkaaniliste kaljutükkide vahel pole rohkem ruumi. Siin seisavad valged haigrud ja soopinda vajunud targad ning seetõttu vaikivad pühvlid, kes pistavad välja ainult suu ja sarved. Talupojad, kellel ei ole rohkem seljas kui tükk riiet puusade ümber, sammuvad üle kitsaste teede, ja poisid, kes millegagi ei erine meie karjapoistest, karjatavad rahulikult oma pühvleid. Jaava poisid aga mitte üksnes ei ratsuta pühvlitel, vaid lamavad, põõnutavad ja puhkavad nende teraval seljal. Ialgi ei suutnud ma mõista, kuidas nad seda teevad, ilma et maha kukuks.

Igast inimkäega haritud maastikust õhkub rahu, ja oma troopilise iseloomu tõttu on Jaava maastikul otse piibellik väljanägemine. Ta on ühtlasi ilus ja ülev ja lõpmata rikas. Ka siin peab külvama, et lõigata, kuid tarvitseb ka ainult käsi välja sirutada, et noppida

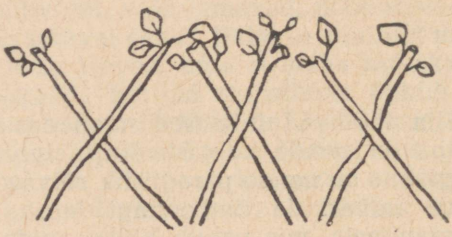
banaani. Siin töötavad inimesed nagu aastatuhandete eest. Igivana on nende kõblaste kuju, igivana nende puusahk, igivana on nende paradiislik rõivastus — tükk riiet niuete ümber. Ja ümberringi lausa palmid ja põline banaanimets, mis pakub kõike, mida sa vajad, alates väikestest söödavatest juurevõsudest kuni puidu ja lehtedeni. Ei ole raske meenutada vanu pilte piibliloost, kus püüti meile paradiisi kujutada. Seal oli ka palme, kuigi nad tõelisusele päris ei vastanud, seal seisis ka poolpaljas Aadam, kuna Eeva oli põõsa taga üsna varjatud. Päike paistis, ojad olid täis vett. Siin on see täpselt niisamuti.

Kuid tõsioludele vastavalt peab lisama, et Jaava toidab esialgu küll hästi istandikeomanikke ja kaubitsejaid, aga et need, kes maad harivad, kustutavad ainult vaevaga oma nälga.

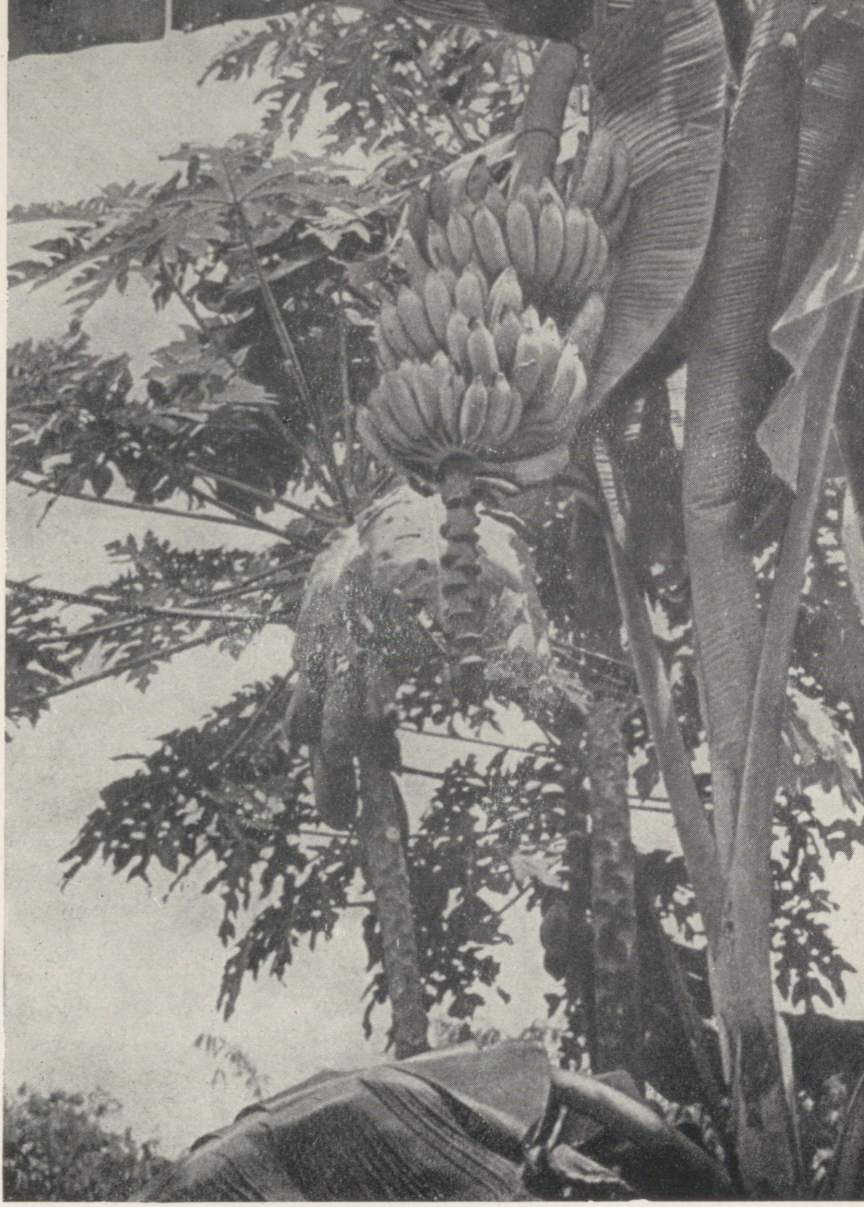
Kui te tahate näha päris tõelist paradiisiaeda, siis külastage Bogorit. See Djakartast lõuna pool asuv linn paikneb juba mägedes. Siin ei ole mingit lämmatavat troopikakuumust ega ühtki troopikasääske. Seepärast asus kord siia ka Hollandi kuberner ja tema palee ümber rajati aed, kus leidub lihtsalt kõik, mis troopikas kasvab. Ja ärge arvake, et see oli härra kuberneri teene. Kõigepealt võimaldas seda külluslik troopikaloodus ja pruunide inimeste töövaev, kes kogu maalt siia

puid ümber istutasid. Siin kasvab tõepoolest kõik hirmus ruttu. Kui tahetakse istutada hekki oma kampongi ümber, lõigatakse paar oksa ja pistetakse maa sisse. Nädala või paari pärast võrsuvad pistokstest rohelised kasvud ja varsti peab juba kirvega heki kallale asuma, sest muidu kasvab kinni terve maja.

Bogori pargis on puid, mida võib sõnalausumata üksnes imetleda, puuhiiglasi, mille tüvi kujutab endast

juurtesasi (Bali saarel on see puu püha ja seda nimetatakse waringin). Kuid siin on ka labidataoliste juurtega puid, millede vahel täiskasvanud inimene võib seista, nii et üksnes pea paistab veel välja (botaanikas tuntakse seda *Cosciniumina*). Siis on siin veel puid, milledel näib maa all vähe juuri olevat, ja seepärast ripub nende küljes ka veel maa peal juuri. See on filodender. Kuid troopikalooduse suurim üllatus ei ole mitte need iseärasused, mitte ka mitmekesised palmid, millede hulgas näiteks lehvikpalmi ravenala lehe läbimõõt on kolm meetrit. Kõige huvitavamad on aga ka meil tuntud taimed, mis siin kasvavad fantastiliselt suureks. Uskuge või mitte, kuid sõnajalad kasvavad siin viie meetri kõrguseks ja osjad on veelgi suuremad, nii et jääb mulje, nagu oleksid eksinud ürgaja põlismetsa, kus need tüved pole veel söestunud. Meie kannatuslill ehk

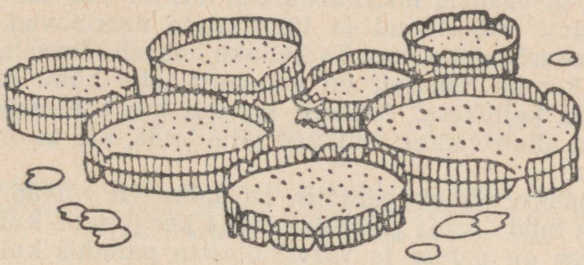
Jaaval on banaanid odavaks maiusroaks.

Nagu kõigile indoneeslannadele, nii on ka sellele noorele emale iseloomulik ümar armas nägu, tumedad silmad ja mustad juuksed.

passiflora on siin silmapaistev põõsas. Meie okasõun esineb ka siin, kuid tema valged õied on umbes 15-sentimeetrilise läbimõõduga. Veidi violetne vanill, mida meie aednikud väga armastavad, on siin täpselt kaks meetrit kõrge.

Niisiis te liigute siin ringi nagu ilmutuses, sest et taimed, mis meil on haruldased, kasvavad siin päris endastmõistetavalt, ka *Victoria regia*, mille õitselepuh-

kemisest meil alati teatatakse ajalehtedes. Siin kasvab see tiikidel, ja te võite mitte üksnes õisi näha, vaid ka hiiglasuuri taldrikukujulisi lehti välja õngitseda ja veenduda, et neil on sitked okkad. Keegi ei takista teid, kui tahate tungida läbi tihedate liaanide, mis on nöörpeened ja ühtlasi vastupidavad. Te leiate siin põõsa kollaste pungade ja punaste õitega. Siis võite veel istuda hiiglasuure leivapuu alla, mille viljad näevad tõepoolest välja nagu leivapätsid. Suursugune lill bungaraja kasvab siin lihtsalt hekis. Täis aukartust kordate te nimesid, mis võhikule tunduvad vandetõotusena: banisteria, grevia, kserosperum, ja tegelikult on nad päris tavalised puud. Muuseas te saate teada, et banaanipuu, mis on kolm meetrit kõrge, pole üldse mingi puu, vaid midagi niisugust nagu meie tomat, päris harilik puhmas, mis üheaegselt õitseb ja vilja kannab. Te leiate

siin roheliste kaunadega kakaopuid, siin kasvab tosinaid bambusesorte, siin kasvab lihtsalt kõik.

Kuna me juba ütlesime, et see on paradiisiaed, siis ei saa see olla inimesteta. Kui te tulete siia puhkepäeval, on see täis inimesi. Lihtsad indoneeslased veedavad pühapäeva neis kohtades, kuhu enne ilma kuberneri loata ei tohtinud ükski inimene astuda. Liaanide all joodavad meeldivad pruunid emad oma lapsi, allika kaldal istub tütarlaps, kes kammib oma pikki juukseid ja põimib sinna sisse kambodja lõhnavaid õisi. Kui ilus on siin traditsioonilisse sarongi rõivastatud vanal abielupaaril istuda ja vaadata noori sõdureid, kes on end oma portupeedest vabastanud ja tütarlastele naeratavad. Üle tee jookseb väike laps. Ta kelluke heliseb lõbusalt, sest vana kombe kohaselt on vanemad talle kõhu ümber köitnud kellukese. Kelluke kaitseb kurjade vaimude eest ja aitab väikest hulkurit jälle leida, kui ta on ära eksinud.

Vaadake, see on paradiis, kui inimesed võivad elust rõõmu tunda sooja päikese käes ja keegi neile kurja ei tee. See on parem ja värviküllasem paradiis kui see, millest jutustas piiblilugu.

KAHETEISTKÜMNES PEATÜKK

jutustab tantsust, muusikast ja teatrist, kusjuures autor väga kahetseb, et lugeja silmade ees on tantsijataride kohta üksnes trükisõna, kuna ta ise neid oma silmaga nägi.

Ilus maastik, millest juba rääkisime, ja kaunid naised, selle kõige ainsaks tulemuseks saab olla üksnes — tants. Tõesti, Jaava ja kogu saarestik on päris isesuguse igivana ja imeilusa tantsukunsti hälliks, ja võimatu on seda mitte mainida. Ent kui te soovite näha jaava tantsijaid ja tantsijatare, ei või te mitte istuda Djakartas, kaubanduse ja ärimeeste linnas, vaid peate sealt välja sõitma Kesk-Jaavale või veelgi kaugemale. Kui seaduspärane on ometi see kõik — seal, kus tantsivad numbrid, ei hoolita inimeste tantsust. Niisiis sõidame Jogjakartasse, Jaava kultuurikeskusse, linna, mis ei ole küll kuulus varalise rikkuse poolest, on aga seevastu kuulus oma kunstiga. Siin leiate enamiku maalikunstnikke, enamiku luuletajaid, siin viljeldakse vana wajangiteatri kunsti. Siin seisavad veel puutumatult hiiglasuured kratonid, vanad sultanite ja sunanite paleed, kelle õukonnad olid kultuurikeskusteks. Sultaneid ei ole enam, neist said valitsuse ametnikud, kuid kultuur jäi kratonite juurde. Tantsima õppida ei ole siin

mitte nii lihtne. Kui meie juures tants on keha kindla rütmi järgi siia ja sinna liigutamine, siis siin Jaaval on see religiooni ja tunde avaldus, väga keeruline tseremoonia, mida peab õppima aastate viisi, see tähendab, ühtainust tantsu!

Härra Indro Sugondo on siin lugupeetud mees ja tal on sümpaatne ja kena naine. Ta ei ole mitte elukutseline tantsija. Ta lihtsalt armastab tantsu ja õpetab seda kunsti, mis tal oli õnn õppida oma isalt, kes oli kratonis tantsijaks. Härra Sugondo on revolutsionäär. Loomulikult ei käi ta ringi laskeriistaga, kuid viis läbi revolutsiooni, mida siin peetakse väga tähtsaks: ta algas sellega, et hakkas õpetama lihtsatele inimestele paleetantse. Te võib-olla muigate, kuid siin on see väga tõsine asi. Ainult seetõttu murti tuhandeaastane traditsioon, et härra Sugondo on indoneesia patrioot, ja nüüd on tal võimalus õpetada lihtsatest perekondadest pärit poisse ja tütarlapsi. Riik loomulikult ei maksa talle midagi selle eest. Niikaugel veel ei olda. Härra Sugondol on veidi raha ja maja. Maja ette, terava katuse alla laskis ta üles seada balustraadi, nagu see siin on viisiks. Siin korraldatakse tema era-, kuid siiski kättesaadava kooli avalikke harjutusi, kus paljud tütarlapsed kogenud tantsija juhtimisel õpivad kuni rammestuseni kõige keerulisemaid tantsusamme. Nurisevad loomulikult endised paleeametnikud, kes traditsioonilises rõivastuses, kris[1] vöö vahel ja kirju turban peas, ringi jooksevad. Valitsus aga toetab härra Sugondot. Rahvas, kes tahab tantsima õppida, kaitseb härra Sugondot. On alanud vereta ja surnuteta revolutsioon. Ent ta tungib sügavale Jaava ellu. Tagajärjed on juba näha: mitte üksnes selles koolis, vaid ka mujal tantsitakse vabalt ja kõigi õigeusklike kohkumiseks, mitte ainult traditsiooniliselt tunnustatud tantse, vaid ka päris uusi.

Kujutlege, et grupp üliõpilasi ja tütarlapsi esitas meile riisilõikust kujutava päris uue tantsu, tavalisel majaõuel, ühel palaval troopilisel õhtul, mis üsna järsku ööks muutus. Tantsiti laulu, mitte enam traditsioonilise muusika saatel! Töö motiivid tantsus! Vana põhimõtte

[1] *kris* — kõvera teraga malai nuga või pistoda. — *Toim.*

austajad on ärritatud ja pööraselt kohkunud. Nad küsivad, kuhu viib meid areng, kui noorus traditsioonidest loobub? Tõeliselt läheb areng läbematult edasi. See tantsiv noorus kannab väikest punast tähte oma kuuerevääril. Jaava tantsu ei tantsita mitte üksnes jalgade ja kätega, vaid kogu kehaga, niisiis puusade ja seljaga,

kuid ka kaela ja silmadega. Igal sõrmeliigutusel on oma eriline mõte ja need tuntud tantsuvõtted, mis tantsijatar kükkasendis, keha üldse liigutamata kätega sooritab, on imestusväärsemaid vaatepilte. Seda tantsu peab nägema loomulikult traditsioonilises rõivastuses, milles tantsijad, nii mehed kui naised, on täiesti mattunud ehete alla, peas imeilusad ja komplitseeritud kroonid, kehad õli ja mingiga üle maalitud. Alati kujutavad nad printse

ja printsesse või ahvide kuningat ja tema õukonda. Ma ei tea, kui palju tantse tantsitakse üldse, kuid palju neid ei ole. Erinevus ei seisne mitte sisus, vaid tõlgitsemises. Oluline erinevus nähtavasti on selles, kui peenelt see või teine tantsijatar mõistab esitada tantsuvõtteid, mis äkilist otsustavust tähendavad. Tema mõlemad käed libisevad mööda keha alla ja järsu ning ühtlasi elegantse liigutusega viskavad lahti pika, kirju särbi otsad. Kõik käte ja keha liigutused on tuntud siinsetele inimestele, sest nad teavad tantsu sisu. Vaatame siis üht igivana tantsu, mida tantsiti üksnes palees ja mida nüüd rõdul avalikult esitab viieteistkümneaastane Astiani. Seitse aastat õpib ta juba tantsu ja seisab siiski alles selle keerulise kunsti algastmel. Ta kannab lihtsat kleiti, sest täna on ainult proov ega ole seetõttu sünnis kanda vanaaegset rõivastust. Tal on seljas kollane pluus, tume sarong ja ümber punane vöö, mille otsad on tarvilikud tantsu ajal. Kogu tantsu, mis kestab terve tunni, tantsib ta kükakil. Üksikud figuurid on üksteisest eraldatud. Tütarlaps tõuseb püsti, teeb kiiresti joostes ringi ja võtab jälle esialgse asendi, ja jälle tõusevad aeglaselt tema peopesad üles laubale ja tantsijatar liigutab üksnes kaela ja pead. See tants kujutab noore printsessi rõivastamist pärast ärkamist.

Paljud inimesed jäid tänaval seisma ja vaatavad liikumatult ja tardunud pilguga pealt. On näha, et tantsul on neile sügav mõte, et see neid erutab ja neis pinevust tekitab. Vanad, beetlit närivad naised, noored mehed, kes siit juhuslikult mööduvad, tütarlapsed ja noored emad, laps käsivarrel. Nende naiste jaoks on möödas tantsu võlu, sest neil on lapsed. Nende silmis on kurbus, nende huuled avanevad, nagu tahaksid nad hüüda tantsija poole, nagu tahaksid nad paluda luba tõsta ka oma painduvad sõrmed laubale ja tantsida... Bali saarel on templitantse, mida tantsivad tütarlapsed ainult kuni üheteistkümne aasta vanuseni. On ilmalikke tantse, mida ka vanemad tütarlapsed tohivad tantsida. Abielus naised aga ootavad veel oma tantsurevolutsiooni.

Selgituseks olgu öeldud, et tantsida võib igaüks. Me nägime poliitilist koosolekut, mis algas tantsuga. Algul tantsisid aktivistid, siis ühinesid ka teised: mitte kor-

raga, vaid ilusasti järjekorras, ikka paariviisi. See mõjus nagu temperamentne tantsudemonstratsioon. Sel ajal oli kõnetribüün tühi ja mahajäetult rippus seal sotsialistliku partei poliitilise loosungi transparent. Tantsiti . . .

Et igaüks tantsida võib, ei tähenda aga veel mitte, et igaüks ka mõistab neid keerulisi tantse, mis kuskil ei ole kirja pandud ja mida aastasadade jooksul põlvest põlve üksteisele edasi on antud. Neid tantse peab õppima ja härra Sugondo kool on tõesti odav. Kuutasu on üks ruupia.

Tantsu ja teatri juures on peaasjaks gamelanimuusika. See on kellalöömine, trummipõristamine, kõlistamine, tilistamine, vasaraga tagumine, müristamine, kohisemine. See on kummaline ja peab normaalse inimese tunni aja jooksul magama uinutama. Kui teil on õnn kuulata viietoonilist gamelani kaks või kolm tundi, siis on teil õigus eemaldumiseks. Kauem nimelt ei saa seda välja kannatada, iseäranis veel, kui seda muusikat tehakse kinnises ruumis. Väljas on see teisiti, ma julgen koguni väita, et Jaava kuuvalge öö on nagu loodud selleks, et kuulata eemalt monotoonset ja seejuures keerulist gamelani.

Mulle isiklikult on seoses selle muusikaga arusaamatu, et mängijatel ei ole ühtki nooti. Nad istuvad ristijalu liikumatult maas, üksnes nende käed löövad neid kõige mitmekesisemaid, taldriku ja kinniste pottide kujulisi gonge, mis nende vööde küljes ripuvad ja annavad igaüks erineva, kuid üksteisega siiski väga sarnaneva kõla. Potte nimetatakse *konong*, ja löökriistad on osalt metallist — *bonang* ja osalt puust, umbes nagu ksülofon — *gambang*. Peaosa mängivad mõned trummide lii-

gid — *kendang*. Sinna hulka kaebleb vile — *suling*, vingub viiul — *rebab*. Tsitter — *tjlempung* täiendab orkestrit. Mõistagi on suuremas gamelanis iga muusikariista vähemalt kaks või isegi kolm, nii et neid hiilgavaks poleeritud potte on mitmesuguses suuruses, mis ka erinevalt tumedat häält teevad. Et sellest kõigest aga veel küllalt ei ole, siis saadab gamelani ka laulja. Ta istub kõige ees ja laulab meie kõrvadele ikka ühetoonilisena tunduvat viisi, mida saadab gamelan. Pealtkuulajad on võlutud, kuigi laulja midagi uut ei esita, sest ta laulab üksnes mõnd traditsioonilist laulu vana-india eepose «Rama» motiivide järgi. Imestamisväärt on selle muusika esitamine, veel imestamisväärsem aga seda pealt kuulata.

Jaava muusikameeste hulgas käib nüüd suur vaidlus: mis peab saama sellest traditsioonilisest muusikast, millel ilmselt on religioosne iseloom. Euroopa muusika tungib maale ja küsimus seisab selles, kas vana gamelan lihtsalt välja ei sure. Näib, et noorsugu tunneb suuremat poolehoidu muusikalise kooskõla kui vanaaegsete gongide vastu. Seda enam, et teistelt saartelt, näiteks Sumatralt ja Kalimantanilt, kostavad hoopis teised laulud teiste muusikariistade saatel. Nii ei saa lõpuks ainult tants läbi ilma selle aeglase ja monotoonse saateta, mida tantsijad peavad loomulikult suurepäraselt mõistma, sest selles avaldub mitte üksnes rütm, vaid peale selle ka tantsu sisemine mõte.

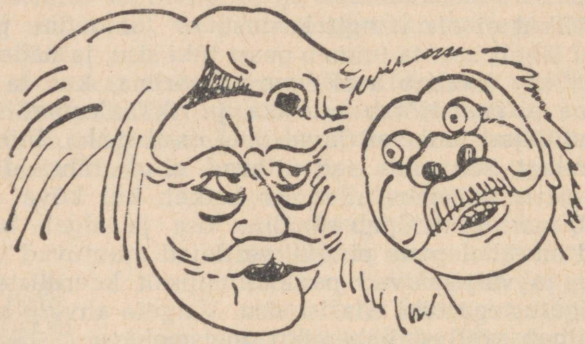
Jaaval on tantsu ja muusikaga lahutamatult seotud ka *wajang orang*-teater, vastandina harilikule wajangile, mida mängitakse lamedate, nahast lõigatud nukkudega.

Mõlemal teatriliigil on oma kindlad tüübid ja juba ette kindlaks määratud tükid sündmustest «Ramast».

Ühel rahvapeol Jogjas Pasar Malamil me nägime sellist teatrit. Indoneesias ei ole alalisi teatreid kivihoonetes, on ainult rändtrupid, kes sõidavad linnast linna ja mängivad, kus see sobib. Suure peo jaoks püstitati Pasar Malamile maja, mõistagi punutud mattidest. See maja oli kujutlematult suur ja tahtmatult imestati, mida kõike saab bambusest ehitada. Pealtvaatajad tunglesid ka väljas. See oli veidi ebamugav, kuid nad nägid hästi, sest igaüks uuristas sõrmega enesele mati sisse augu.

Publikul ei ole mingit kartust, et tal mõni pisiasi kaotsi läheb, sest ta tunneb peast tüki sisu, ja häda näitlejale, kes hakkab seal improviseerima, kus ta seda tegema ei pea! Kõlab muusika, ja rikkalikult rõivastatud näitlejad laulavad laval oma osad maha. Inimesed ei kuulagi. See, mida nad ütlevad, ei ole tähtis. Publik jääb päris vaikseks alles sel hetkel, kui kõva akord annab märku, et lõpeb sõnaline osa ja algab ballett. Nüüd on tähelepanu pingul, näitlejad muutuvad tantsijateks ja väljendavad pantomiimiliselt keeruliste balletiliigutustega tüki edasist sisu. Valgete ahvide kuningas algab võitlust habemiku metsmehega... See on tõepoolest haruldane vaatemäng, millise hooga ja kunstiga mängivad näitlejad oma osi, nii et isegi võõras, kes vaevalt midagi mõistab tüki sisust, ei saa keelduda kiiduavaldustest. Laval on koor. Ta istub seal liikumatult ja aeg-ajalt ainult kommenteerib tükki, kusjuures näitleja, kes kõnelda kavatseb, teeb omapärase käeliigutuse. Alles peale seda tohib ta rääkida. Tüki rangeist raamidest astuvad välja ainult kolm klouni, tüse isa ja tema mõlemad kohtlased pojad. Nad lubavad enesele mitmesuguseid lõbusaid etteasteid, pole mingi juhus, et nad siis, kui nad eriti koomiliselt tahavad mõjuda, põimivad kõnesse ingliskeelseid sõnu. Kogu teater rappub naerust, nagu kõlaks see vanas traditsioonilises jaava keeles eriti naeruväärselt. Ent asi ei puutu siin mitte keelesse, vaid ameeriklastesse. Rahvateatri klounid lihtsalt lubavad endale kriitikat, mida valitsuse lehtedes ei leidu.

Me nägime ka teist teatrit, mis oli üsna traditsioonideta ja kus mängiti viletsates kostüümides. Meie noored sõbrad viisid meid järgmisel õhtul jälle Pasar Malamile. Me läksime otse kulisside taha. Sel õhtul mängis menukas töölistrupp «Kotopra». Esiteks ronisime mööda bambusredelit suurde tumedasse ruumi, kus näitlejad end ümber riietavad. Nad istuvad maas ja ootavad oma

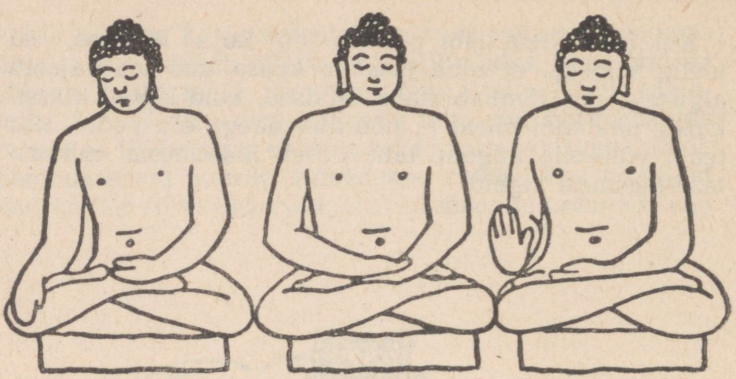

etteastet. Nad on eranditult töölised, mõned praegu tööta. Neile ei maksta nende esinemiste eest ja pärast nad jaotavad oma sissetuleku omavahel. See ei ole just suur, isegi siis mitte, kui saal on täis. Tükis on tegemist kuningapojaga, kes armub vaesesse tütarlapsesse ja võitleb tema pärast isegi oma isaga, kurja kuningaga.

Publik jälgib tähelepanelikult tegevust, plaksutab ja karjub. Nähtavasti ärritab teda kuri kuningas, viimase teod kutsuvad välja pahameelehüüdeid. Kulisside taga nägime väikest poissi, kelle ainsaks ülesandeks oli raputada latti, mille küljes rippusid tinapaberiribad. Tema teeb veekukkumist, ja ta teeb seda vaimustusega, teades, et see on tähtis asi.

Kui me hiljem läbi pimeda öö koju läksime, sai meile selgeks, et täna elasime kaasa uue teatriajastu algusele, mis tõmbab maha kuldsed, kuid kitsad klassikalise näidendi piirid ja pöördub näoga elu poole. Kes teab, võib-olla nägime täna öösel indoneesia rahvusteatri esimesi algeid.

KOLMETEISTKÜMNES PEATÜKK

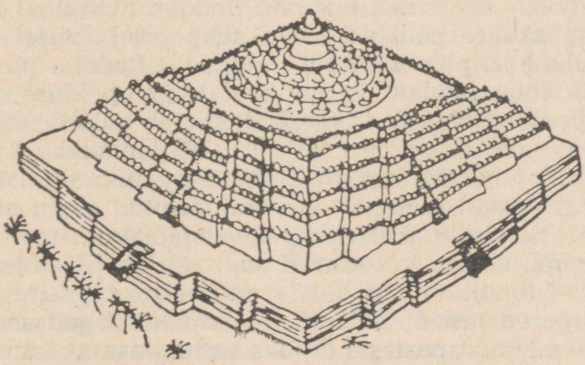
on esmajoones pühendatud kivisse raiutud igavikule ja sellele, milles on vana jaava templi peamine võlu. Edasi jutustatakse veel kahe esimese inimese loomisest. Jäägu lugeja enda otsustada, kumb muinasjutt on talle isiklikult südamelähedasem.

Kesk-Jaaval, umbkaudu põhja pool Jogjakartat, väikese Magelangi läheduses, kus asus igivana kultuuri häll, laiuvad ülikaunid riisiväljad ja väga maalilised vulkaanid. Targad ja kohmakad pühvlid sõtkuvad püsivalt mööda väikesi soiselt niiskeid põlde ning laiades kübarates inimesed sammuvad vaikselt loomade järel. Siin valitsevad rahu ja vaikus, mis otsekui maa seest inimese südamesse tungivad.

Selles rõõmustavas maastikus, mida on nii raske kirjeldada, kus aga rändur vaikse heameelega kaua viibib, paistab teiste küngaste hulgas silma veel üks eriline küngas, kust nutikas maarahvas on oma ehituste jaoks siit-sealt mõnegi kivi ära tassinud ja kus vagad inimesed käisid palvetamas ja ohvreid toomas. Umbes sada aastat tagasi märkasid seda mäge hollandi isandad ja nende eneste ning kogu maailma imestuseks avastasid

nad, et võsastunud mägi oli õieti suur kiviehitus, üks kõige suurematest buda templitest maailmas, Borobudur.

See nimi on igivana nagu tempel isegi. *Boro* on malai keeles moonutatud hindikeelne sõna *bihara* — klooster ja *budur* tähendab küngast. Niisiis künkal seisis klooster. Kuid metsik troopikaloodus on nagu jõgi; kuhu ta voolab, seal valgub ta laiali nagu hävitav valing. Kui vaikivad mungad kuulsa kloostri maha jätsid, hakkasid seal kiiresti vohama rohi ja põõsad, nii et inimeste pilkude eest jäi see sadadeks aastateks varjatuks. Muhameedlasel ei sobi küll paluda mõne teise usu jumalat peale Allahi, kuid jaava muhameedlased on leplikud inimesed. Allah pole iialgi väga sügavale nende hinge tunginud. Muide, ka Buddha pole neile väga südamesse läinud. Kõik usuvad, nii nagu nende esivanemadki, et kogu maailmas peale inimeste elavad veel vaimud, ja nimelt head ja halvad. Heade ja võimsate vaimude hulka kuuluvad Buddha, ent ka Šiva ja Brahma ja endastmõistetavalt Allah oma Muhamediga ja kindlasti ka Issand Jeesus, nagu seda kinnitavad habemikud misjonärid. Nii palvetati ka siin edukalt ja rahuliku südamega seni, kuni arheoloogid tungisid džungli vaikusesse, lasksid maha raiuda puud ja põõsad, mis ümbritsesid naerata-

vaid budasid, ja puhastasid kivid, mida kaunistavad nii suurepärased reljeefid, et tänapäeva rändurit läbib üksnes vaikne värin juba ammu kadunud kultuuri pärast.

Sellesse suurde templisse sisenetakse läbi idavärava, sest idast tõuseb päike. Kui rändur läbib idavärava, jääb temast paremale altar Buddha tuhaga, nii nagu see peab olema. Ma ei tea, mitmesse templisse on maetud selle mehe tuhk, kuid usun, et heal Buddhal, keda ka Gotemaks nimetatakse, on samasugune saatus kui pühal Franciscusel Assisist, kelle luud on samuti kõigis endast lugupidavates kloostrites laiali. Siinse legendi järgi on Buddha tuhk just siin, lõunapoolsel küljel kasvab aga lai ning lopsakas püha puu, mille all Buddha suvatses istuda. Alumisel templigaleriil on kujutatud võluvates reljeefides lihtsa inimese elu sünnist surmani. Mida kõrgemal on galerii, seda kõrgem on kast, kellele see on pühendatud. Need seitse nelinurkset galeriid kujunevad ülalpool kolmeks ringkäiguks, ja seal läheneb palverändaja juba taevale. Siin asub 72 kivist kellakujulist pagoodi. Pagoodide kujul on eriline tähendus: alumine, ümmargune osa tähendab maad, sellele järgnevad kolm kivist ringi, mis sümboliseerivad kolme liiki inimlikku õnne. Kella vorm kujutab inimese südant ja ülal kella peal lasub neljakandiline kiviplaat. Selle plaadi neli külge tähendavad nelja liiki inimtahet ja ülespoole kerkiv teravik kujutab lakkamatut püüdu jumaluse poole . . .

Pagoodi sisemuses leiduval Buddha ausambal on iga maailmakaare pool eri kuju. Idapoolsel küljel lamab Buddha käsi põlvel, mis tähendab, et Buddha puudutab maad. Lõunapoolel on tema käelaba kui helduse sümbol ülespoole pööratud. Läänepoolel hoiab ta käsi teineteise kõrval, see on selguse kujutus. Põhjapoolel on hirmu tagasitõrjumiseks käelabad vastamisi pööratud. Templi keskel istuval Buddhal on põial surutud vastu nimetissõrme. See kujutab tõde õpetavat pühakut.

Templi seinad koosnevad suurtest kiviplaatidest, mis ei ole lubjaga ühendatud ja mille sisse on raiutud mitmesugused ornamendid ja sündmused. Sagedased maavärisemised vapustasid lõpuks ka hiiglasuurt kunstlikku

kivimäge ja te võite siin leida praokil ja küljele kalduvaid seinu. Kuid suur ehitus seisab veel ikka koos. Tema seintele on enam kui kord lootoslill mitmesugusel kujul sisse raiutud ja see tähendab igavikku.

Seda igavikku mõistad sa, rändur, alles siis, kui oled jõudnud päris üles, möödudes kõigist nendest igivanadest raidkujudest, mis on kujutatud 240 plaadil nende jaoks, kes ei mõista lugeda. Siis jõuad sa päris templi tippu, kus lõpeb maailm ja algab müstiline taevas. Kuid ka ilma müstikata valitseb siin tõeline taevalik rahu. Siin puhub sõbralik tuul ja su silmade ees avaneb nii imeilus maastik, millest ilusamat ei saa isegi taevas olla. Aastasajad sammuvad siin mööda ja neist pole midagi järele jäänud, kuningate ega ehitusmeistrite nimed pole säilinud. Kivisse raiutud tööd aga tulevad siin esile nii võimsalt ja täiuslikult, et hing jääb kinni. Kivid vaikivad ja maa vaikib, troopikapäikese all ei liigu siin miski. Kivisse raiutud kujutiste sümboolika on ammu kadunud, kuid inimese kätega loodud ilu on jäänud. Mitte Buddha, vaid inimese looming pühitseb seda templit, kuigi Buddha on siin oma ülimal kujul, Dharmatjakramudra kujul viibinud.

Siinses vaikuses, kus üksnes tsikaadid siristavad liikumatus õhus, ilmuvad kõige kõrgemal galeriil kaks pruuni naist sarongides ja rohelistes jakkides järsku nähtavale. Palja jalu, tasa lähevad nad üle hõõguva sillutise kõige kõrgema Buddha kuju juurde, et puudutada tema üska. Silmad maha löödud, täidavad nad selle igivana tseremoonia, mis tõotab sigivust naistele. Nen-

dele muhamedi naistele ei lähe enam korda, kes on see Buddha, kuid suures ükskõiksuses eri usundite vastu just ongi jaavalaste rahvausu võlu.

Kui me juba templeid mööda rändame, siis ei jää meil ka tähelepanemata üks teine tähtis ehitus, mis küll ei ole nii laiaulatuslik kui Borobudur, ent tal on oma luulelisus. See on Prambanani templitorn, mis asub Solo linna läheduses ja mis on püstitatud hoopis teise usundi teenimiseks ja mille kive on samuti tarade ehitamiseks ära tassitud. Selles raidkujude ja ornamentidega ülekülvatud tornis näete vaikselt naeratava Šiva skulptuuri ja tema naist Durgat lehma kujul. See tempel ongi neile pühendatud. Võib-olla elate te ka just siin üle troopilise vihmavalingu, mille tagajärjel lühikese ajaga kujuneb järv, milles see eriline kirik oma ilu kahekordistades peegeldub.

Kõige kaunim vaade avaneb sellele templile öösel, kui hele kuuvalgus hõlmab hõbedase helgiga hiiglasuurt keerukat Prambanani torni. Ümberringi on otsatu troopiline öö. Konnad krooksuvad riisiväljadel ja tuhanded päeval päikeselõõsast summutatud lõhnad tungivad nüüd öösel esile. Sa vaatad ja pea hakkab sul ringi käima nendest vürtsitatud lõhnadest, sellest üleloomulikust ilust ja öö sügavusest, mis sel aastaajal Siiriuse mõjuvõimu alla jääb.

Sel ööl jutustati mulle ka, kuidas inimene loodi ja ma ruttan teiega seda avastust jagama. Ärge unustage, et me oleme maal, kus valitsevad mitmed usundid. Seepärast vestleme esmalt niisuguse maailma loomise üle, mida uskusid need, kes aastasadade eest ehitasid Prambanani ja Borobuduri.

Nende arvamise järgi lõi maailma Višnu, ja nimelt Brahma enese käsu peale. Ta tegi savist kuju ja nimetas selle Adinaks, mis tähendab meest. Erakordselt targale Višnule sai peagi selgeks, et mehest üksi on maailmas vähe ja ta otsustas luua ka naise. Ühel ilusal ööl, kui kuu heledalt maad valgustas, tundis jumal heameelt õrnast lootoseõiest ja lõi seepärast naise lootoslille kuju järgi ning andis talle nimeks Heva. Ta tundis suurt rõõmu oma tööst ja ülistas Heva ilu paljude sõnadega, mis kõlasid nagu õrn tuuleõhk. Kuid Heva ei hoo-

Üleujutatud ***riisipõllul*** *pole kerge töötada ei pühvlitel ega ka kündjal enesel.*

Niisutatavad riisipõllud tõusevad astmetena mööda mäenõlvu üles.

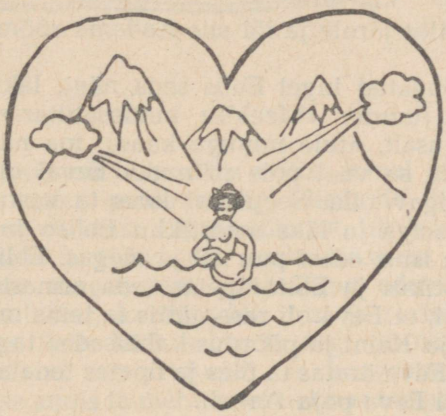
linud palju sellest, mis Višnu ütles, teda huvitas enam see, kuhu ta elama läheb.

«Kas sa tahad mäestikus elada?» küsis temalt sõbralik jumal.

«Seal on väga külm,» vastas tujukas Heva.

«Siis ehitan ma sulle merre lossi,» tegi jumal ettepaneku.

«Seal on suured lained,» ütles naine ehmunult.

«Niisiis ehitan ma sulle kõrbesse maja.»

«Seal puhuvad koledad tuuled,» kaebas õrn Heva.

Višnu ei teadnud, mis teha. Ühel päeval aga nägi mees Adina Hevat, kes talle meeldis. Siis Višnu laskis Heval elada mehe südames. Sellest ajast peale leiab ta seal sagedasti mägede jahedust, merelainete tõuget ja kõrbe metsikuid tuuli, kuid see on mehe süda, ja mujal kusagil naine elada ei saa . . .

Muhameedlastel on teine ettekujutus esimese inimese saamisest. Nende andmetel kõigevägevam Allah üldse ei tahtnud luua inimest. Ta armastas ingel Eblist ja

andis tema kasutada kogu maa. Ent ingel Eblis läks upsakaks ega tulnud oma isandat Allahi taevasse, mida Savaregiks nimetati, kummardama. Seepärast võttis Allah temalt maa ära ja otsustas luua kuuleka olevuse. See oli Aadam. Kui ta tema savist valmis oli teinud, pani ta Aadama paradiisis puu alla istuma ja unustas tükiks ajaks oma töö. Kui talle ühel päeval Aadam meenus, siis imestas ta. Mees istus ikka veel sama puu all ja magas.

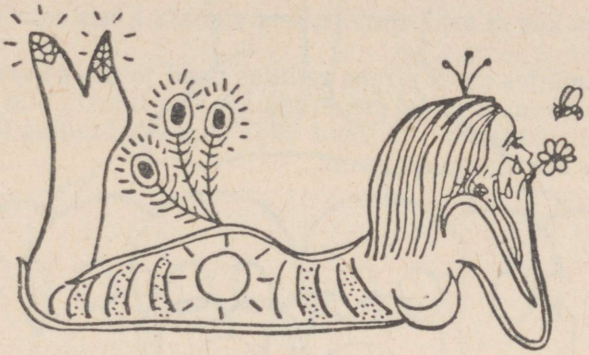
Siis Allah vihastas ja äratas Aadama üles, see aga kehitas üksnes õlgu: «Isand, mis pean ma maa peal tegema?»

Allah mõtles järele ja lõi siis Aadama rõõmuks naise Eeva.

Kui äratõugatud ingel Eblis seda nägi, läks ta otsekohe Eeva juurde: «Meeldiv inimesetütar,» ütles ta temale magusalt, «tule minuga kaasa, ma näitan sulle midagi, mida sa veel pole näinud.» Eeval oli magava Aadamaga igav olla. Seepärast istus ta vastutulelikult suure mao selga ja läks mäestikku Eblise juurde. Sel ajal Aadam istus edasi puu all ja magas. Eblis ja Eeva elasid mäestikus ja Eblis õpetas teda armastama. Kui Eblis aru sai, et Eeva oli rase, jättis ta tema maha. Eeva sünnitas poja Kaini ja pöördus kahetsedes tagasi Aadama juurde. Eeva äratas ta üles ja õpetas teda armastama ja temalt sai Eeva poja Aabeli.

Kui mõlemad pojad said täiskasvanuiks, ilmus jälle kuri Eblis ja ahvatles Kaini oma venda maha lööma. Seal jooksis Aadam Allahi juurde ja kaebas temale oma häda. Allah imestas, et nii lühikese aja jooksul võis maa peal sündida selliseid ebamoraalseid asju, ja vihastas väga. Eblise muutis ta mustaks koeraks ja oma inglid, kes polnud õigel ajal sellele tema tähelepanu juhtinud, muutis ta kuraditeks. Naiseliku vooruse üle seadis ta aga sisse erilise valvuri — Idjajeli ja päris süütu Aadama ajas ta paradiisist välja. Sest seletamatu on jumalik õiglus, kiidetud olgu Allahi nimi . . .

Paganad seletavad seda kõike veidi teisiti, kuid mitte vähem külgetõmbavalt. Nende ettekujutuse järgi oli see suurvaim Ridjalu, kes lõi inimese savist. Kui ta aga naist luua tahtis, nägi ta, et polnud enam midagi, millest teda

voolida. Savi oli otsas. Siis võttis jumal pisut kuu kumerusest, mao painduvusest, liaanide haardumisest, heinakõrre värinast, lillede lõhnast, hirve arast vaatest, päikesekiire meeldivusest, tuule kiirusest, vihma pisaratest, mee magususest, paabulinnu edevusest, pääsukeste saledusest, kalliskivide ilust ja turteltuvide kudrutamisest. Selle kõik segas ta segi, ja näe, sellest sai imeilus olend, nii et jumal ise kangestus imestusest. Selle naise andis ta mehele, et ta koos temaga maad rahvaga täidaks.

Mees võttis ta, kuid veidi aja pärast tuli ta joostes tagasi: «Isand, seda naist ei taha ma mitte. Alati tahab ta minult midagi, alati on ta rahulolematu ja alati ta kõneleb.»

Ridjalu võttis naise tagasi. Kuid viivu aja pärast tuli mees jälle tema juurde ja seletas:

«Isand, mul on kurb olla. Naine oli siiski päris armas. Ta rääkis, mängis, tahtis alati midagi, lühidalt, ma ei saa ilma temata elada.»

Siis andis jumal naise talle tagasi.

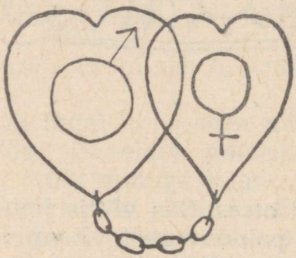
Kuid varsti tuli mees jälle Ridjalu juurde ja seletas:

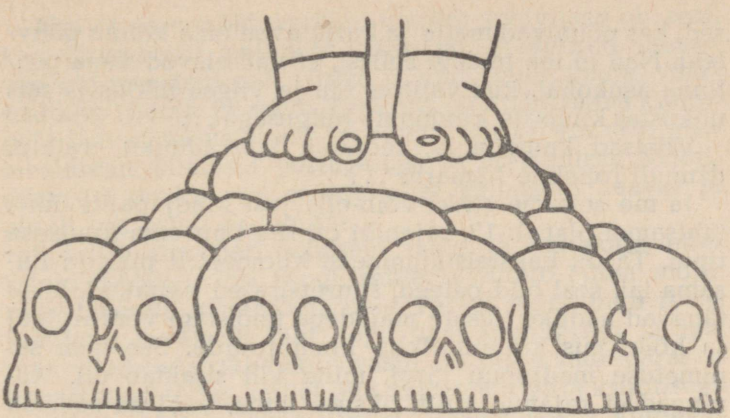
«Isand, ma ei tea, kust see tuleb, kuid naisega on võimatu olla. Ma mõtlen, et ta ärritab mind rohkem kui toob rõõmu. Ma lihtsalt ei saa temaga elada.»

«Aga kas sa saad ilma temata elada?» küsis suur Ridjalu.

Siis mõtles mees järele, raputas pead ja ütles kurvalt: «Ma usun, et ma ei saa ei temaga ega temata olla . . .»

Niisiis väljendati tookord väga sügavamõtteline tõde, mis on kehtiv tänapäevani.

NELJATEISTKÜMNES PEATÜKK

kirjeldab kuulsa Madjapajiti riigi hävimist ja kolonisaatorite sissetungi. Uus võim, mille sümboliks saab õudne jumal Adityawarman, kindlustab end tapmise ja röövimisega. Ent Indoneesia rahvas võidab ometi kõik.

Koolis ajalootundides tundus mulle alati uskumatuna, et see või teine linn maa pealt ära pühiti ja et mõni vana rahvas päriselt hukkus. Midagi pidi ometi järele jääma, varemed vähemalt ... Kuulake aga, see on tõsi! Oma silmadega nägin, et ühest linnast ei ole kivi kivi peale jäänud, isegi ükski kivi pole tervena säilinud. Mis alles jäi, on maa all, maa peal aga sahiseb tasa džungel ja paistab hõõguv troopikapäike. Seal, kus asus linn, läbivad bambusetihnikut loomade poolt sõtkutud rajad ja mahajäetult kriiskab kirju lind kõrgel eukalüpti ladvas.

Sa leiad siin aga siiski veel veidi elu. Järsku silmad paari onni, mis maanteelt on eemale tõmbunud ja kindluse mõttes peidavad end puude rohelise hämaruse taha. See on Trowulani küla, kus elavad vaesed inime-

sed, kes põimivad matte ja karjatavad oma kõhnu pühvleid. Nad ei tea midagi sellest, et nad elavad vana pealinna asukohal, kus valitses elu ja vilgas liiklus ja mis uhkustas kuulsate kuningate hiilgusega ...

Viletsad kampongid, teerajad läbi tihniku, vaikus, džungli roheline hämarus ...

Ja me seisame siiski võib-olla just Madjapajiti linna tähtsamal platsil. 13. sajandil oli see linn oma kuulsuse tipul. Ta oli kaksteistkümmend kilomeetrit pikk ja niisama lai, seal olid paleed, suurepärased väljakud, laiad tänavad aadlike ilusate majadega (mõistagi veevärgiga) ja kõik, mis kuulub rikka linna juurde. See maa sai nimetuse madjopuu järgi, mille vili sisaldab õli. Kuningad ei rajanud mitte üksnes linna, vaid ka sadama jõe äärde. Rahva toitlustamiseks lasksid nad riisi kasvatada. Tol ajal oli nähtavasti lihtne valitseda, seda raskem aga võimul püsida, sest valitsejad vaheldusid väga sagedasti.

Ainult ühe kuninga kohta on meil rohkem andmeid, mis annavad tunnistust mitte üksnes tema tarkusest, vaid ka tookordse riigi suurest rikkusest. Kuningas Hadjam Vuruk kutsus võimsasse Ida-Jaava riiki, Madjapajiti, muusikamehi, luuletajaid ja teadlasi ning ehitas nende jaoks palee, kus neil polnud muud teha, kui hästi ja targalt neid huvitavaid küsimusi uurida. Neid vaidlusi kuulas kuningas rõõmuga pealt. See oli kuulus Indo-Jaava kultuuri ajajärk, kui kuningakodade juures viljeldi teadust ja kunsti ning paleesid ja maju kaunistasid raidkujud. Seepärast õitses kuningas Hadjami ajal kujutav kunst ja selle aja laulud, mis jutustasid toredatest pidudest, on säilinud tänapäevani. Kuningas sõitis tõllas, mille ette olid rakendatud lõvid ja koerad (et aga Jaaval lõvisid kunagi ei ole elanud ja et nad seal üksnes usundlike tseremooniate ajal ja templikaunistusena esinevad, on selge, et see kuningas pidas laia maailmaga kaubanduslikke sidemeid). Ta hoolitses selle eest, et osavad veiderdajad, ennustajad, tantsijad, näitlejad ja ilusad naised lõbustasid mitte ainult teda ennast, vaid ka pidudele kutsutud aukandjaid. Alates Kesk-Jaavast kogunesid vasallid Madjapajiti!

Jõgi oli laevasõiduks kuni mereni sobiv (see oli seal, kus tänapäeval paikneb Surabaja) ja suured laevad vedasid mereteid pidi vürtse ja tõid maale kulda, väärtuslikke riideid ja relvi. Tookord oli Indo-Jaava kuningate laevad varustatud kahuritega, mis hiljem eriti ebameeldivalt üllatasid portugallasi ja hollandlasi. Mainimisväärt on ka see, et osa neist valmistati Jaaval ja ainult osa osteti Euroopast.

Pidudel armastati lõbusaid laule ja naljakaid etteasteid. Söödi erilisi roogi, milles avaldub Hiina mõju, nimelt konni, madusid ja usse. Pärast sellist pidu reisis kuningas tavaliselt läbi kogu oma kuningriigi ja igal pool võeti teda rikkalikult vastu. Ta reisis suurepäraselt kaunistatud tõllas, millel olid madjopuu vilja kujutisega vapid ja mida vedasid härjad. Hiljem laskis kuningas osta isegi elevante ja kaameleid, keda selleajani siin veel keegi polnud näinud.

Töö tegid tol ajal vabad talupojad ja orjad, kusjuures orjus oli siin leebem kui mõnes teises kohas. Mõrvatud orja eest pidi maksma trahvi, mis oli ainult veidi väiksem kui vaba inimese mõrvamise eest sissenõutav summa.

Peale kuninga nime on säilinud veel tema peaministri Gadjah Mada nimi, mis tähendab «tugev elevant». Tema kivist kuju järgi otsustades pidi see mees ütlemata naljakas välja nägema ja olema heasüdamlik. Ta laskis linnast veidi eemale palee ehitada. Ka see on varemeiks muutunud, kuid mingi erilise juhuse tõttu on säilinud peavärav, mis on kaunistatud kivist kujudega. See seisab seal üksikult tühjal maal. Viib eimiskist eikuskile. Milline kole tolle möödunud aja sümbol!

Džunglis leiate te väikese muuseumi, kus on palju skulptuure, anumaid ja endise linna

makett. Muuseumi ümber sahiseb bambusesalu ja vaikus ning lein on selle üle. Selle riigi hävimine, samuti paljude teiste riikide hävimine aitas kõige rohkem kaasa võõraste kolonisaatorite sissetungile rikkale Jaavale.

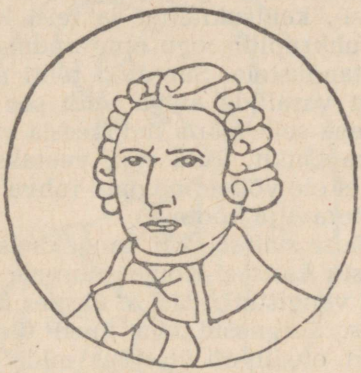
Madjapajit hävis, kui tugevnes niinimetatud sadamakuningate võim. Need olid väikesed valitsejad, kellel oli suhteid laia maailmaga, kes võtsid vastu muhamedi usu ja rajasid oma võimu rohkem kaubandusele, mitte toredusele ja kultuurile, nagu maa sisemuses seda tegid Indo-Jaava kuningad. Peale selle jõudsid nad võrdlemisi kergesti kokkuleppele valgete kaupmeestega. Kõigepealt hävitasid need kuningad sisemaa õitsvad riigid ja sattusid siis omavahelistesse võitlustesse. Nad nõrgendasid üksteist — ja seda nende suurimaks rõõmuks, kes olid asunud Bataavia kindluse vägevate müüride taha . . .

Muuseum on väike, kuid õieti on kogu ümbrus muuseum. Miks komistad sa siin, rändur? Milline kummaline kivi . . . See ei ole aga üldse mingi kivi, see on ilusa glasuuritud kruusi kild. See siin ei ole mingi ränikivi, vaid vana jumalanna pea, lihtne põletatud savist, kuid siiski nii veenvalt vormitud. Punutud hüti ees on kivist iste, ühe samba kapiteel. Džungel vaikib, vanad riigid hukkusid, kuid maa kõneleb. Temas peab ainult veidi tuhnima. Nii on see koht arheoloogidele õieti veel seni avastamata paradiis ja kes teab, mida siit kord veel kõik leitakse.

Me istusime troopika lämmatavas palavuses kookospalmi varjus ja jõime suurtest pähklitest kookospiima. Siis rändasime edasi piki jõge, mis merre voolab ja mida nimetatakse Hõbedakandjaks, sest seda mööda sõitsid laevad, mis tõid vürtside eest saadud raha. Seda kohta, kus ta merega ühines, nimetati siis Kullakandjaks, sest siin tekkis valgete kaupmeeste võimas sadam Surabaja. Vürtsidega kauplemine levis siit maailma. Uued isandad kiskusid selle enda kätte, kuna feodaalid olid oma tülidega tegevuses.

Vürtse omandasid valged isandad kahel viisil. Tavalise röövimise teel, mille puhul laevad randusid saarel ja meeskond röövis, mis ette jäi. Siis sõitsid laevad

jälle minema, andes kõigist kahuritest tuld. Pikka aega aga ei saadud nii tegutseda, pidi üle mindama mõnele paremale moodusele. Sellest uueviisilisest uskumatust majandusest asumaades jutustab meile juba varem mainitud markii Bougainville, kes tema majesteedi Prantsuse kuninga auks ümber maailma purjetas. Et vürtside hindu vajalikul kõrgusel hoida ja müügi ainuõigust käest mitte ära anda, otsustas Hollandi Ida-India Kom-

MARKII DE BOUGAINVILLE

panii hävitada vürtsid kõigil saartel, välja arvatud need, mida ta valvata suutis. Pärismaised isandad Molukkidel said näiteks kakskümmend tuhat riigitaalrit selleks, et nad võimaldaksid kõigi väärtuslike taimede hävitamist. Mõnikord päriselanikud ei mõistnud või ei tahtnud aru saada sellest, milliseid ülevaid sihte taotlesid valged isandad, sest nad ei teadnud midagi börsi jõust. Siis tarvitasid hollandlased kavalust. Nad hakkasid päriselanikelt üles ostma haruldaste põõsaste rohelisi lehti. Lihtsad pruunid inimesed ei teadnud seda, mis oli selge valgetele isandatele, nimelt et selliste lehtede kitkumise tõttu närbub põõsas kolme aasta pärast. Nii tuli välja,

et juba siis kasvas kaneel ainult Tseilonil, muskaatpähkleid oli ainult Banda saartel ja sööginelki Amboinal. Vürtsi hinnad hoiti oma kõrgusel ja asumaade inimesed muudeti kerjusteks.

Kui tuli likvideerida õnnetu kompanii, leidsid kolonisaatorid uued abinõud rahva varastamiseks. Kõige kurikuulsam oli kultuurisüsteem. Peab ütlema, et sellel polnud kultuuriga midagi tegemist. Seejuures puutus asi teatud taimede kohustuslikku kasvatamisse, mis rahanduslikust seisukohast oli soodne kapitalistlikule kasumile. Selle süsteemi järgi pidid jaavalased kasvatama kakao-, kohvi-, kautšukitaimi ja teisi kultuure, esmajoones aga suhkrupilliroogu ning andma oma väikesed põllulapid istandustele. Sunnitöö tehti seaduslikuks ja päriselanikest vasallide abiga viidi see sellisesse olukorda, millisena selle päris Indoneesia vabariik. Jaaval istutatakse kautšukit, kuid riisi veetakse sisse ja see ülirikas maa ei ole võimeline oma rahva toitlustamiseks küllaldaselt teravilja tootma.

Rida ülestõuse näitab, kui kangekaelselt rahvas end rõhumise vastu kaitses. Kõige suurema ülestõusu juht Dipo Negara vangistati 1825. a. üksnes kavalusega ja ta suri maapaos. Järgnesid aga uued ülestõusud ja on mainimisväärt, et siin oli ülestõus, mida juhtisid «punased pluusid». Ülestõusnute värv oli punane. Kindluste ehitamise ja päriselanike õela orjastamise läbi vallutasid hollandlased maa.

Nad hoidsid enda käes oma rikast asumaad kuni viimse hetkeni. Pärast Teist maailmasõdagi ei tahtnud nad veel tunnustada Indoneesia rahva õigust iseseisvusele. Ise olid nad aga võitluseta põgenenud jaapanlaste sissetungi eest ja jätnud Indoneesia ja tema rahva samuraide julma okupatsiooni alla. Kui natslik Saksamaa oli maha surutud ja selle riigi kuulsuse päike loojus, tõusid indoneeslased paljaste kätega jaapani okupantide vastu üles ja ajasid nad maalt välja. Ent indoneeslased olid äärmiselt kohkunud ja kogu maailm avaldas oma pahameelt, kui Hollandi laevad ilmusid Inglise eskaadri saatel siia, et heita maa taas koloniaalse viletsuse pimedusse. Kuid kallaletungijad eksisid. Rahvas tõusis ka nende vastu üles. Kuigi

suured linnad ja sadamad hõivati, jätkusid võitlused maal.

Küsisime kord kelleltki noorelt neiult, kas ta ei tunne mõnd vabadusvõitlusest osavõtjat. Õrn Sudjinah naeratas, sest ta ise oli võitleja olnud. Ta silus oma tumedaid juukseid ja jutustas aralt vabandava naeratusega, et

DIPO NEGARA

tema oli loomulikult tegutsenud ainult sidepidajana, sest ta oli siis alles 13 aastat vana. Võidelnud oli ka noor Darmawan ja ka Sunardi, kes õpib nüüd pedagoogilises koolis ja räägib kolme keelt peale nelja jaava keele. Selgus, et kõik noored inimesed, kes ringis meie ümber istusid, olid olnud aktiivsed vabaduse eest võitlejad.

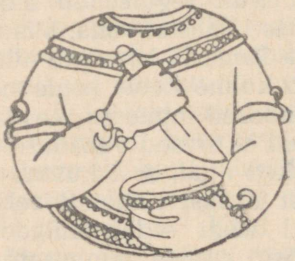
Need olid rasked ajad, sest kümne võitleja peale oli üks püss. Sellist üksust nimetati relvastatuks. Teistel üksustel polnud isegi seda. Külades ja üksildastes džunglites oli öösiti kuulda bambusetüvede langetamist.

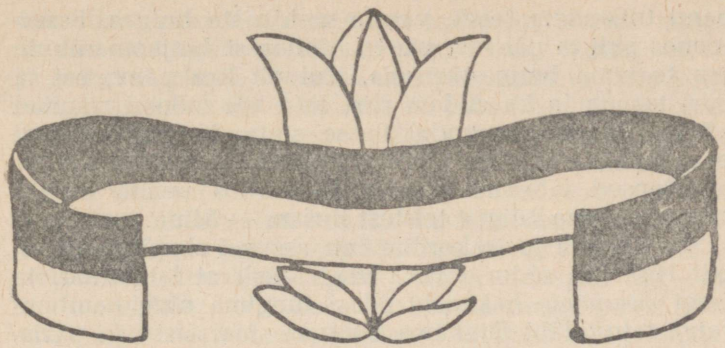
Inimesed valmistasid enestele relvi, nii nagu tegid seda nende esivanemad enne pronksi ja raua tundmaõppimist. Bambusodad ihuti kividel teravaks ja paljajalu, poolalasti hiiliti läbi tiheda troopilise pimeduse valgustatud majade juurde, kus asusid vaenlase garnisonid.

Surakartas moodustati sajast naisest üksus, mis võttis aktiivselt lahingutest osa. Milline murrang. Aasia naise mõtteviisis! Ja tuhanded teised läksid oma meeste kõrval džunglisse. Nad hoolitsesid haavatute eest ja keetsid sõjameestele toitu, kuigi selleks olid sageli üksnes bambusevõrsed. Rahvas mitte ainult ei võidelnud, vaid lükkas tagasi ka igasuguse kokkuleppe, mis oleks üksnes orjuse vormi muutnud. Seepärast hukkusid ka niinimetatud Indoneesia Ühendriigid ja tekkis lõpuks avaliku arvamuse survel nüüdne vaba Indoneesia. Asumaade valitsus oli kukutatud.

Djakarta muuseumis seisab suur vana jumala Adityawarmani raidkuju. Nii nimetati Lääne-Sumatral asuva Minangkabau esimest kuningat. Peale oma surma tõusis ta jumalate juurde üles. Ta on kujutatud seisvana inimohvri kohal, ühes käes ohverdusnuga, teises verevaagen. See kole kuju levitab õudust veel aastasadade järel.

Kui lugeda asumaade valitsemise ajalugu sellel saarestikul, siis tekib tahtmatult mõte, et see ei ole mitte jumala kuju, vaid kogu asumaade koloniaalsüsteemi peegelpilt, süsteemi, mis saavutas oma tohutud rikkused inimeste verest ja viletsusest.

VIIETEISTKÜMNES PEATÜKK

jutustab ballaadi noore Mina elust ja surmast.

Djakarta suure hotelli ees, mida varem nimetati «Nederlandeniks», seisab suur kivimüür. See pidi eraldama valgeid isandaid tänava lärmist ja pruunide tööliste nägemisest, kes hotellist koormate ja kärudega möödusid, tänavaid pühkisid ja tegid kõik selleks, et isandad ei tarvitseks midagi teha. Aeg-ajalt tuleb selle müüri juurde mitte väga vana, pulstunud ja metsiku habemega mees, kelle sassis juuksed laubale langevad ja kelle keha rebenenud räbalad vaevalt katavad. Silmad on tal tardunud. See kummaline mees nõjatab end vastu müüri ja sajatab segaselt ning õudselt valgeid, kes elavad hotellis. Kaastundlikult mööduvad temast inimesed, lapsed kardavad teda ja keegi ei julge teda ära ajada, sest kõik teavad, et ta on hullumeelne. Kõik tunnevad tema elukäiku.

Veel mõned aastad tagasi oli ta terve noormees, kelle nimi oli Bagus Salim, see tähendab hea Salim ... Ta oli betjasõidutaja ja istus kogu päev rikša kitsal sadulal. Kisa ja kõlistamisega püüdis ta endale tõmmata tähele-

panu tuhandete teiste vaeste mehikeste hulgas. Esmajoones pidi ta päevast päeva hiinlasest betjaomanikule ära teenima betja üüriraha. Kui oli hea päev, sai ta üüri tasuda ja ka endale riisi osta või mõned ruupiad kõrvale panna ja kodukülasse sõita. Niisugusel heal päeval sai ta end kodus välja puhata ja vaadata, kuidas tütarlapsed lähevad põllule ja kuidas nende hulgas sammub sinna kõigist teistest ilusam — Mina.

See oli suur ja erakordne õnn, sest sel ebakindlal ajal, mil Hollandi sõdurid ikka veel maalt ei lahkunud, ja isegi sisemaale hakkasid edasi tungima ning hambuni relvastatult läbi Djakarta tänavate marssisid ja päriselanikke hirmutasid. Sel ebakindlal ajal oli ka betjasõidutaja sissetulek väga kasin. Just sel 1947. aastal tõusevad Jaava kohale Hollandiga sõlmitud uue kahtlase kokkuleppe tumedad pilved. Ajalehed kirjutavad kiitvalt tulevastest Indoneesia Ühendriikidest, kõnemehed aga, kelle käed on niisama rakkus kui töölistel ja kes oma koosolekutel riputavad üles musta sirbi ja vasaraga valge sildi, kinnitavad, et valmistatakse ette kallaletungi kõigele, mis vabadusvõitlejad on saavutanud pärast jaapani okupantide maalt väljaajamist.

Sellisel ajal on tänavatel vähe inimesi — ja betjasõidutajad sõidavad tulemusteta piki peakanalit ja kõlistavad ja kõlistavad ...

Seepärast ootas nooruke ja ilus Mina alati kaua, kuni Salim temale naeratas. Siis tõstis Mina riisivihud oma pea pealt maha ja astus Salimile vastu. Alles hiljuti oli ta oma emaga sellesse külla elama asunud. Neil mõlemal polnud mingit kodu ja Mina oli vallaslaps. Külas teati sellest. Lihtsate inimeste seas aga valitses sügav üksmeel ja isegi silmapilgutamisega ei andnud keegi mõista Mina emale, vaesele töölisele, et ollakse teadlik tema õnnetusest. Mina soontes voolas hollandi veri ... Tema ema oli noorpõlves teeninud valge isanda juures kautšukiistanduses. See oli raske ja aeganõudev töö — käia päev läbi mööda istandust, mille peal lasub püsivalt roheline vari, ja korjata kokku väikesed torbikud kautšukipiimaga. See oli naiste töö, kuna mehed muldasid noori puid ja süvendasid siis terava noaga sisselõikeid, et kogu aeg valget mahla välja voolaks. Istanduse-

omanik märkas ilusat tütarlast ja kutsus ta oma majja. Isanda tahtmisele ei saanud mingil viisil vastu hakata ja keegi ei olnud nägemas, kui peremees ta jälle välja viskas. Siis ta kandis südame all juba Minat ja kui laps oli sündinud, jootis ema talle koos rinnapiimaga ka vaeste inimeste vihatunnet. Ta lahkus istandusest ja elatas end mitmel viisil, tütreke Mina sirgus suures viletsuses ja muutus kenaks kaunitariks. Kuna ta oli andekas, õppis ta soravalt rääkima hollandi keelt, nii et võis saada teenijaks igasse rikkasse majja. Ent ema saatus oli talle hoiatuseks. Koos oma emaga peitis Mina end väikesesse külasse. Mõlemad töötasid seal põldudel.

Kui Salim Bagus külasse tuli, ei toonud ta kaasa mitte üksnes raha, vaid ka uudiseid. Need olid nii tähtsad, et tema viletsasse hütti kogunesid isegi küla tähtsamad mehed. Sel ajal, kui väljas kõlasid trummihääled ja noored tantsisid, hoidsid vanad mehed oma kõrvad Salimi sosistavate huulte poole. Millised olid need uudised, mis kõiki ärevile ajasid? Mis uudised need olid, et öösiti tulid külasse vaikivad mehed, kes varjasid oma sarongi all laetud relvi? Vabadusvõitlus oli jõudnud uude faasi. Kaugematesse küladesse ja kõrvalistesse istandustesse kogunesid jälle võitlejad, sest võitlus polnud veel lõpul. Ta oli ainult ajutiselt soikunud ja reedetud. Roostetanud püssid tuli jälle välja kaevata, bambuspiigid tuli jälle teravaks ihuda.

Kui Salim noorele Minale juba varem meeldis, siis kasvas tema poolehoid veelgi, kui ta sai teada, milliseid teateid tõi külasse see tagasihoidlik betjasõidutaja, kes oma rikšaga kogu päev linnas ringi liikus. Samal ajal, kui suur kuu kerkis taevasse ja küla gamelan kostis läbi öö, jutustasid mõlemad teineteisele oma südamete saladust.

Pulmad olid lihtsad. Mina eest oleks nii mõnigi suurema lunatasu toonud. Teda hinnati viie pühvli ja veel enamagi peale. Kuid ometi andis ta oma käe Salimile, kellel polnud midagi peale seljariiete ja terava tähelepanu, mille abil ta mõistis täpselt loendada marssivaid sõjaväeüksusi ja nende relvastust.

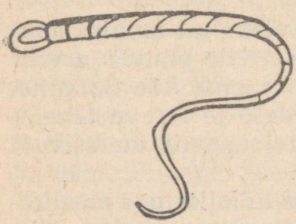
Pärast pulmi, mis polnud ühtegi külalist ligi meelitanud ja kus ainsaks roaks oli kõhn kana riisiga, läks

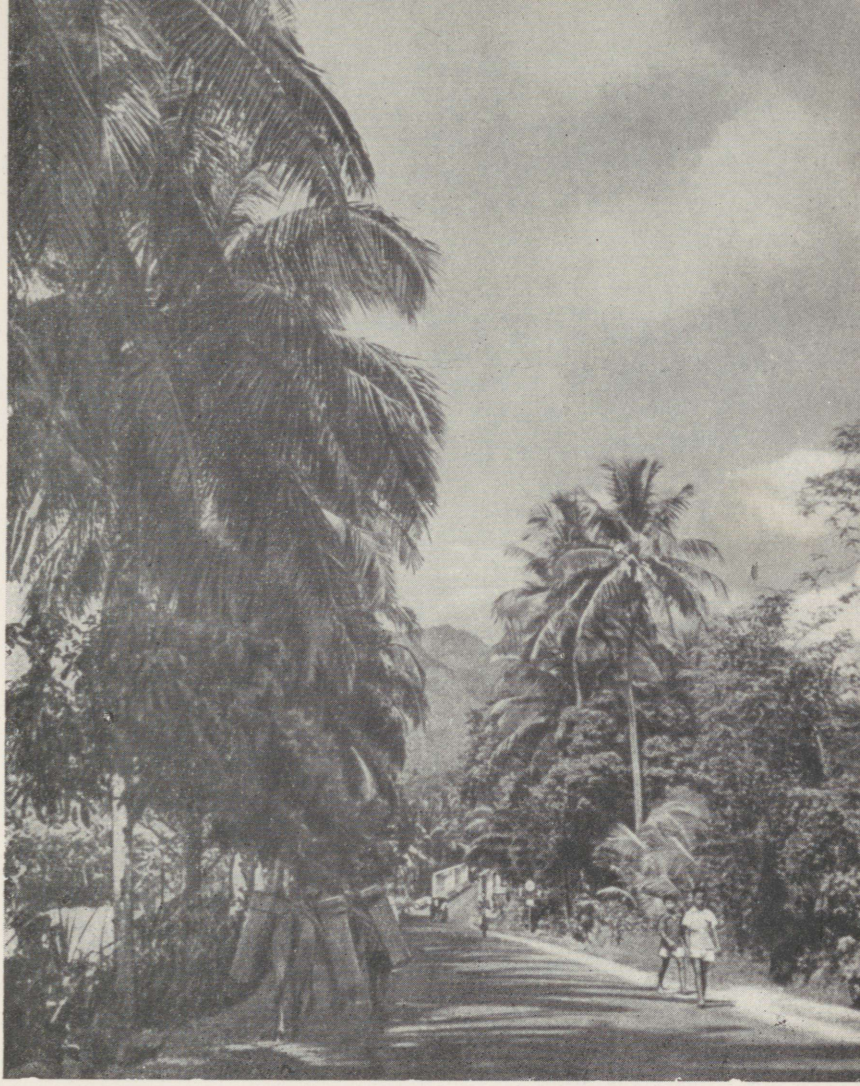
Mina jälle teenima. Kuna ta valdas hollandi keelt, sai ta tõlgi koha Hollandi kindluses. Tema silmad täitusid pisaratega, kui ta esimest korda sellele tööle asus. Ta seisis ühe tundmatu mehe ees, kelle keha oli üleni verine haav, millel vingus kindluse komandandi kantsik. Mina tõlkis mehe sõnu. Täis põlgust vaatasid mehe piinatud silmad pruuni tütarlast, oma rahva tütart, keda ta nägi vaenlase teenistuses... Ta esitas mehele küsimusi, mida käskis kindluse komandant. Viivu aja pärast, kui Mina oli end jälle kogunud, põimis ta jaavakeelsetesse lausetesse mõned sõnad, mis sinna ei kuulunud: «Ole kindel, nad ei tea midagi...»

Piinatud mees tõstis pea, vaatas Minale otsa ja noogutas nõrgalt pead. Järgmisel päeval lasti ta kindluse õuel maha, ilma et ta kedagi oleks reetnud.

Mina tõi selle teate oma mehele. See andis selle öösel edasi džunglis asuvale partisanisalga juhile.

Kindluse komandant oli Minaga rahul, sest ta oli oma töös täpne ja sõnakehv. Ohvitseride koosolekul teatas ta korduvalt, et kohaliku rahvaga võib toime tulla, kui ainult luuakse kindlad operatsioonipunktid. Temal olevat tõlgiks üks segavereline, kes ühe riidetüki eest kõigeks valmis olevat... Mina hakkas tõepoolest komandandi poolt kingitud uhkeid riideid kandma. Komandant käitus temaga viisakalt, seletas talle, et tänu oma hollandi verele ei olevat ta sama rumal, kasimatu ja tõrges nagu teised indoneeslased, kes oma kangekaelsuse eest veel hirmsat hinda maksavad. Valmistati ette suurt operatsiooni, mis pidi vapustama taltsutamatut Jaavat ja sundima vaikima öised trummid riisiväljadel. Mina vaatas komandandile silma oma sõbraliku liikumatu pilguga ja naeratas viisakalt. Komandant oli veel vähe teeninud sellel laiuskraadil ja ta ei teadnud, mis siinsete inimeste naeratuse taga peitus. Siis palus Mina komandanti rääkida nende sõduritega, kes lubasid enestele temaga sobimatult nalja heita. Komandant tõotas seda

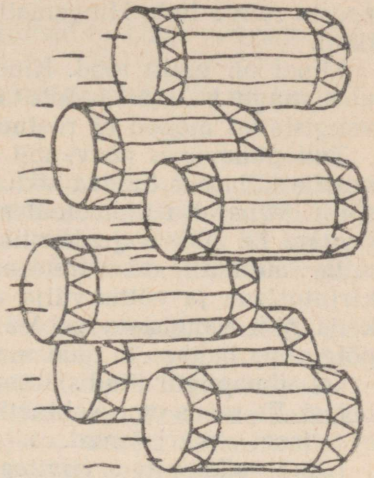

Jaava maastik jätab lausa paradiisliku mulje.

Bogori pargis ei puudu ka kookospalmid.

teha ja pidaski õhtul sõduritele pika kõne sellest, et õige mees käitub naistega eriti hästi. Sõdurid vaikisid vihaselt. Tal oli hea rääkida, kui ta kaks korda nädalas sõitis Djakarta kasiinosse, kus ta kaks korda nädalas nägi valgeid naisi. Kuid nemad olid üksindusest juba päris töntsid. Neid piinasid uinumiseks võimatud troopikaööd oma kaugusest kostvate džungli ja riisiväljade tuhandete häälte ja konnade krooksumisega. Kas ta teadis midagi õudsest ahastusest, mis valdab inimest, kui kostab aeglane laul või trummi hääl, selle vastiku puutrummi hääl, mis kõlab nagu surmakell? Kolm päeva tagasi oli tihnikust lennanud terav bambusnool. Sel polnud isegi metallist teravikku ja ometi oli ta läbi puurinud ühe nende meestest.

Nii tuli päev, mil kogu maal levis sõnum: hollandlased alustavad uuesti sõda. Indoneesia valitsus kukutati. Kuid asi ei puutunud nüüd üksnes valitsusse, oli tegemist rahvaga. Hollandlaste kallaletungile vastas rahvas võitlusega. Kõlasid sõjatrummid ja džungel elustus tule ja sõjameeste lauluga. Suured linnad langesid loomulikult saagiks relvastatud hollandlastele. Djakartas kõmisesid tankid ja paljasjalgsed betjasõidutajad ei julgenud enam tänavatele ilmuda. Ka Salim pöördus tagasi kodusesse hütti, oma Mina ja võitlejate juurde, kes maale koondusid.

Talupojad hoidusid kodudesse, sest kindluse sõdurid olid leidnud endale kardetava ajaviite. Nad tulistasid pühvleid ja põldudel töötavaid inimesi. Mõnikord öösel oli näha tuld. Siis põlesid riisiväljad, põles indo-

neesia rahva leib. Hingemattev suits lasus kogu maastikul.

Minal oli palju tööd. Kindlusesse toodi üha uusi ja uusi vange. Nendest tundis ta paljusid, kuid ei tema ega vangistatud mehed ei reetnud end ühe sõnagagi.

Tuli pühapäev, päev, mil kindluse komandant vana kombe kohaselt tugeva sõdurite saatesalgaga kirikusse sõitis. Mina oli muhameedlane, talle ei olnud pühapäev kehtiv. Ta läks nagu harilikult kindlusesse. Võtmega, mille Salim talle oli muretsenud, avas Mina komandandi kirjutuslaua ja võttis välja patriootide salanimekirjad, keda pidi vangistatama. Värisevate kätega ja kibeda põlgusega hakkas ta neid nimesid maha kirjutama.

Sel silmapilgul jõudis komandant Deekers ootamatult tagasi. Ta seisis oma kabineti lävel ja oli nii kohkunud, et ta isegi ei karjatanud.

Ainult silmapilgu viivitas tütarlaps. Siis haaras ta ühe liigutusega paberid kokku ja hüppas lahtisest aknast välja. Veel enne kui komandant sai revolvri haarata, oli ta nagu kass maa peale hüpanud ja põgenes värava poole. Ta lendas sellest läbi silmapilgul, kui komandant aknast tulistas. Siis kõlas trompetihääl, mis kutsus valves olevaid sõdureid relvi haarama. Anti häire ja saadeti välja jälitajate üksused.

Ent nagu lind lendas Mina juba kitsastel riisiväljade vahelistel radadel ja kadus tihedasse džunglisse. Alles nüüd mõistis ta kogu õudust: oma ettevaatamatuse tõttu oli ta kaotanud võimaluse teateid anda. Oma ettevaatamatuse tõttu oli ta Salimi ja kogu küla hädaohtu asetanud.

Olles meeleheitel, pöördus Mina, kes rohkem teistele kui enesele mõtles, oma kodu poole. Kuri vaim juhtis ta samme.

Sõdurite käsutuses olid autod ja nad sõitsid igasse suunda, et püüda kardetavat põgenikku. Üks üksus pöördus tema külasse. Just sel silmapilgul, kui kohkunud ja hingetu naine kodus Salimile juhtunut seletas, pidurdas nende onni ees auto. Oli hilja mõelda põgenemisele, oli asjatu mõelda kaitsele.

Viis meest ja üks allohvitser tungisid vaesesse hütti, et Salim vangistada. Oma imestuseks leidsid nad ka

Mina. Nad haarasid Salimi, köitsid ta kinni ja hakkasid Minat peksma.

«Kus on bandiidid? Kus on nende jõugud?» nii karjusid nad neile.

Mina ei vastanud ja tema punsunud ning katkihammustatud huultest hakkasid nirisema verejoad. Sõdurite viha tõusis. Nad jõid oma rummipudelitest ega lõpetanud tema ülekuulamist. Mina vaikis ja vaikis ka kinni köidetud Salim, kes kõvades köidikutes asjatult oma käsi pingutas.

Siis pani üks sõdur ette midagi muud. Tüdruk ei reedaks neile niikuinii mitte midagi. Seepärast tahtsid nad vähemalt veel midagi temast saada! Nad viskasid Mina mati peale ja vägistasid üksteise järel teda Salimi silmade all. Mina õudne karjatus ühines Salimi hullumeelse kisa ja sõdurite naeruga. Kui neist viimane Mina peale kummardus, võttis Mina oma viimase jõu kokku ja hammustas tal kõri läbi.

Allohvitser hüppas juurde ja puuris Mina püssitäägiga läbi. Sama tegid ka teised ja pöördusid siis Salimi poole, et teda tappa.

Sel silmapilgul tulid suhkruistandusest joostes külaelanikud, kes olid lastelt külas juhtunust kuulda saanud. Suhkruroolõikamisnugadega relvastatult tungisid nad onni ja tegid sõduritele lõpu peale.

Siis vabastasid nad Salimi. Kuid Salimi silmad olid kiindunud ühte punkti, ta ei tundnud enam kedagi. Ta kähisevast suust kostsid lakkamatult sajatused ja karjatused, tema vaim eemaldus tema südamest. Salim oli õudusest hulluks läinud.

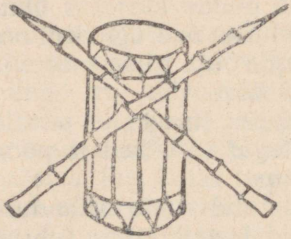
Külaelanikud asetasid surnud Mina betjale ja viisid ta matusepaika. Betjasõidutajad, kes õudsele rongkäigule vastu tulid, ühinesid sellega ja külvasid ilusa naise surnukeha lilledega üle, nii et see oli üleni kirju kattega kaetud.

Siis maeti vabadusvõitleja Mina põrm ja saabus päev, mil rahva vabaduse eest võitlejad kihutasid hollandlased kindlusest välja. Algas uus aeg, Indoneesia sai vabaks. Oma iseseisvuse võlgneb ta tuhandete tundmatute verele. Nende hulka kuuluvad Mina ja ka Salim,

viimane küll elab, kuid ometi ei pöördu ta vaim iialgi enam siia maailma tagasi.

Kuni tänaseni liigub ta ümber hotelli, kus elavad võõrad valged, ja ümiseb oma needusi, mida keegi ei mõista. Muide, need, kellele Salimi needused on mõeldud, on juba ammu siit ära. Kui nad aga tagasi tulla tahaksid, siis ei takistaks neid mitte needused, vaid võitlejate relvad.

Nii jääb igavesti elama ilus Mina, üks Jaava vabaduse eest võitlejaid, ja nii on ka igaveseks ajaks tema eest kätte makstud.

KUUETEISTKÜMNES PEATÜKK

viib lugeja korraga läbi mitme linna. Selles räägitakse kunstist ja käsitööst, mis siin ikka veel moodustavad õnneliku ühenduse maalikunstist, batikist ja hõbesepaametist. Pärast ühe tõeliselt maitsetu feodaalse mälestussamba vaatlemist lõpetame oma rändamise poisikeselikkude unistuste kohas, Surabajas.

Igal linnal on küll oma iseloom, kuid põhiliselt on troopikalinnad üksteisega sarnased. Igas suurlinnas on ühesugused villade kvartalid rikaste jaoks, keskmise suurusega linnades on ühesugused peatänavad, mille ääres asuvad hiina kauplused, väikelinnad asuvad banaanipuude ja palmide tihnikus, kust nad enesega rahulolevatena välja vaatavad.

Kuna Djakartas valitseb üksnes ärimeel, siis Jogjakarta, nagu näib, on kunagine pealinn, kus on traditsiooniline kunsti ja vaesuse asupaik. Kuid see ei sega kedagi. Isegi mitte hiiglasuur kraton, aegamööda lagunev sultanipalee, ei ärata sentimentaalseid tundeid. Jogjakarta sultan on rahva poolt armastatud, sest on teada, kui eitavalt suhtus ta Hollandi kolonisaatoritesse. Tema palees peeti varem suuri pidustusi. Tänapäeval on endine valitseja valitsuseametnik ja võtab vastu kõige haruldasemaid külalisi.

Linnas asuvad suurepärased kunstikoolid, mis on seda tunnustusväärsemad, sest Jaaval valitses mõningaid

aastasadu muhamedi usk ja inimese kujutamine oli keelatud. Niisiis uued maalikunstnikud ühelt poolt peavad jätkama vanu indo-jaava traditsioone ja peale selle lähtuma päris moodsast kunstist. Sellest tekib segadus, nagu me seda nägime riiklikes kunstikoolides. Me nägime ka kooli, mida juhivad maalikunstnikud Hendra ja Affandi, kes tõid indoneesia kunsti uusi elemente ja seadsid kunsti ideelisuse alal üles uusi nõudmisi.

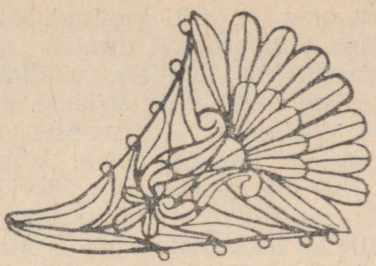
Neil on erakool, mida riik toetab väikese abirahaga. Noored kunstnikud ei moodusta mitte üksnes õppeasutust, vaid midagi kogukonna taolist. Nad elavad viletsas hütis ja magavad maas mattidel. Nende ühiseks magamistoaks on väike ruum ja isegi kooli asutaja ja kogu tema perekonna kasutada on ainult kahe kapiga eraldatud nurk. Kuigi pildid, mis ripuvad seintel, on rahapuudusel maalitud pakkimispaberile, näitavad nad, et ka vähenõudlikes tingimustes võib luua rikast kunsti. Hendra suurte piltide vaatlemisel peab tahtmatult mõtlema uutele itaalia maalikunstnikele. Ja seda värvide ja teema suhtes.

Maja juurde kuulub väike varjuline aiake. Keegi aretab seal tosinaid liike orhideesid. Siin on suured puurid kirjude kriiskavate papagoidega, ja kõikjal leidub kujusid: valmis ja alustatuid, päid, torsosid, lihtsalt töid, nagu nad on välja tulnud kunstnike rahutute loovate käte vahelt.

Millest elatuvad inimesed siin üsna linna ääres? Nad vajavad vähe, üksnes riisi. Nendes loidab suur vaimustus ja igatsus võidelda indoneesia kunsti eest. Päris eriline tunne on siin: nii umbes võisid küll välja näha renessansiajastu töökojad ja umbes nii peab see üldse välja nägema, kui kunstil on mõte. Veendumuse jõud hoovab kunstnike igast liigutusest, igast sõnast, igast teosest. Tänapäeval peab siin veel askeetlus ülekaalus olema. Tulevikus aga, ja selles pole mingit kahtlust, rajavad need inimesed enesele oma tee. Annet on nendel selleks küllalt.

Kehva magamisruumi seinal ripub Marxi pilt. See vana ülesvõte osutab nende vaimustuse ja usu allikale.

Juba aastasadu nimetavad need kunstnikud end käsitöölisteks ja loovad seejuures kunsti, mille sarnast

niipea ei saa olema. Väikses Kote Bogo külas töötavad parimad hõbesepad, kelle töid hiljem võib imetleda suurte äride valgustatud vaateakendel või ilusate naiste kaelas. Siin valmivad kõige peenemast hõbetraadist kütkestavad filigraantööd: roosipungad, liblikad, lilled, prossid, pandlad, nõelad, ka hõbekausid. Nende töökoda on hämar ega sarnane Euroopa omadega. Töölised istuvad maas ja neil on küllalt katusest, mis kaitseb neid vihmavalingute ja päikese eest. Hõbe sulatatakse vanaaegsetes ahjudes ja valatakse siis rohmakasse vormi. Tunnid ja päevad läbi kõlksub siis väike haamer, võrratu kannatusega taovad tööliste tumedad käed väikesi kaunistusi. Ajal ei ole väärtust ja töö on odav. Hõbedatööline on küll kunstnik ja hoiab oma käte vahel väärtuslikke esemeid, kuid oma töö eest saab ta tühist tasu. Päev läbi istuvad töö kohale kummardudes ka noored poisid ja tütarlapsed ning puhastavad, poleerivad ja parandavad lõpetatud tooteid, nii et on mõistetav: see ei ole mitte käsitööonduslik püüdlus, lihtsalt töö lõpetamine, see on juba kunstiline tegevus igavese igatsusega tööd veel mitte käest anda, seda ikka veel parandada, täiustada . . .

Jogjakartast on pärit eriti kuulsad batiktooted. Neil on klassikalised tumepruunid mustrid, mis on kombineeritud fantastilistest lilledest, väätidest, liaanidest või traditsioonilise wajangi figuuridest. Batik on keeruline töö, mida tehakse sama põhimõtte järgi, nagu Slovakkias värvitakse lihavõttemune. Vahamuster kantakse riidele. Siis niisutatakse riie värvides, mida keedetakse igivanade rahvaretseptide järgi hiiglasuurtes kivitõrtes, mille all lakkamatult põleb tuli. Värvimistöökoda sarnaneb alkeemiku hämara töökojaga, kus alalises vaevarikkas töös pruuniks ja siniseks värvunud mustad poolalasti mehed leekide vahel värvimisvahendite lõikavas lehas ja troopikapäikese kõrvetavate kiirte all ringi liiguvad.

Teistes ruumides istuvad naised, mõistagi maas, ja vaatavad läbi riided, mille peale trükkija vähehaaval on kandnud vahamustri. Naised parandavad tema tööd ja joonistavad lõpuni keerulisi ornamente, mida ei saa trükkida. Peale selle värvivad nad ise mõned osad. Iga tükk batikit kastetakse 12 korda värvisse. Selle aukartustäratava piibelliku arvu järgi võite otsustada, milline töö see on.

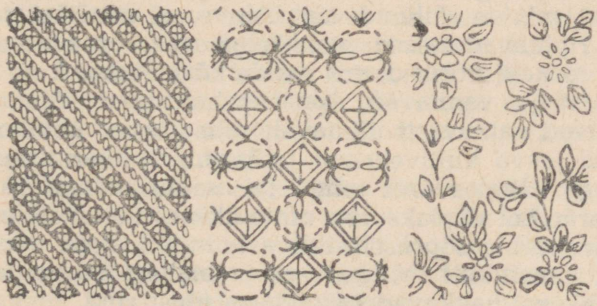
Me oleme perekond Winotosastro töökojas, kus töölised töötavad omaniku enese kavandite järgi. Selle omaniku suguvõsa käes on see ettevõte juba kauem kui sada aastat. Mõnede aastate eest abiellus samasuguse töökoja omanik härra Winotosastro tütrega. Nii on tekkinud siis suurem ettevõte. Selgesti on näha vahe vanahärra ja tema abiellunud tütre poolt säilitatava traditsiooni ja tolle ärivaimu vahel, milleks noort omanikku sunnib konkurents.

Solo linnas külastasime muusikakooli. Kus muusikat harrastatakse, seal peab kindlasti olema ka mõni tšehh. Ja tõesti. Härra Čihák elab juba noorest east peale võõrsil. Algul oli tal Singapuris hotell, kuid siis meenus talle, mis ta oli oma nooruses õppinud, ja nüüd õpetab ta Solos trompetipuhumist. Et ta aga on tšehh, siis õpetab ta ka viiuli- ja klaverimängu ja kõike mõeldavat. Puhkpillid on temale kõige armsamad, kuid, nagu ta kaebab, olevat siinsetel inimestel vähe jõudu puhkpillide jaoks. Me vestlesime kodumaast. Ta kuulas pealt,

võib-olla uskus ta meid, võib-olla mitte, sest ta on juba üle 30 aasta kodunt ära. Ta naine olevat ka kaasmaalanna, seletas ta. Kuid tuli välja, et ta on viinlanna ja et härra Čihák on unustanud, et Austria-Ungari monarhiat enam ei eksisteeri.

Solos on ka vana palee, kraton, ja meil õnnestus seal viibida. See oli ühtlasi huvitav ja masendav. Uhkusega näidati meile palee vanu müüre, mis olid küll juba lagunenud, kuid tõendavad siiski, et aastasadade eest on siin midagi arhitektuurilise stiili taolist eksisteerinud. Mida kaugemale tungisime paleelinna sisemusse, seda halvem mulje jäi. Ja lõpuks see päris palee ise, milles koolilapsi õpetatakse, on raudsete kolonnidega koledate ehituste taoline, nagu neid leidub meie kuurortides. Jaa, samasuguse võib leida Marianské Lázněs ja

Karlovy Vary pargis. Selle vahega ainult, et seal sees ei elata. Selles kirevas hiilguses seisavad mitmesuguste jumalannade kipsist kujud. Imestunult pisut järele mõelnud, võib ka need artiklid ära tunda. Need on Viini pagariäride kujud möödunud sajandi lõpust. Kui ka seal hakkasid puhuma uued tuuled ja hakati kõrvaldama neid koledaid kujusid, ostis keegi nad odavalt ja vedas siia, et kaunistada paleed. Vähearenenud feodaalile tehti selgeks, et need on kõige ilusamad, mida ta saada võib, ja too ostis nad muidugi kulla eest. Nüüd aga kõigepealt tema ekstsellentsi, endise Surakarta sunani kogud! Siin on vanu relvi, kuid ka uusi operetikostüüme. Siin on oma aja äraelanud sulgede ja peeglitega kaunistatud tõld, mille pärandas keegi sõiduvoorimees Viinist. Siin on täistopitud paradiisilinnud, kuid mitte mõnes tavalises kapikeses, vaid seinakellakapis. Selliseid kapikesi on siin palju. Ühes näiteks on kaunistatud kris. Keegi nupukas kaupmees oli nähtavasti niisugused kapikesed, mille müügiks Euroopa turul enam väljavaateid polnud, suurel hulgal siia toimetanud ja neist saipalee ehe. See vaatlus on tõesti õpetlik. Esmajoones saab teada, mida kõike asumaadesse toodi, teiseks võimaldab see mõista, milline karistus tabab neid, kes eraldavad end oma rahvast: kultuuri kaotus. Jaaval on kõikjal tuhandeid tõelisi kunstiaardeid, siin, pealegi veel palees, on aga niipalju rämpsu.

Meil oli õnne, sest nägime ühel õhtul suurt etendust, mis meenutas veidi rahvakunsti. Kalimantani, endise Borneo tantsuansambel oli tulnud Surakartasse, ja kirevate sulgedega ehitud metsikud sõjamehed kandsid ette tantse, mis on säilinud veel üksnes sel metsikul saarel. Seal riputavad naised veel tänapäeval kõrvadesse tosinaid raskeid võrusid, mis nende kõrvalestad kuni õlgadeni välja venitavad. Need primitiivsed sõjatantsud mõjuvad nähtavasti üllatavalt inimestesse, kes on harjunud jaava kultiveeritud ja äärmiselt keeruliste tantsudega. Hiiglasuures tungil täis saalis mühab vaimustustorm. Ent ei plaksutata mitte üksnes tantsijatele, vaid ka arenevale sõprusele rahvaste vahel, keda veel eile hoiti kunstlikult teadmatuses ja mahajäämuses ja kes tänapäeval hakkavad kujundama ühist riiki.

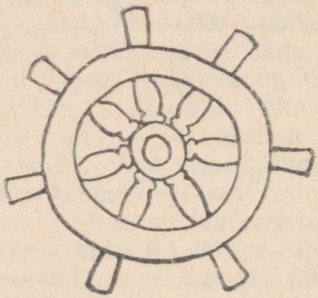
Surabaja, meie poisikeselikkude unistuste linn oli maailma värav ja samal ajal tundmatu maailmaosa salajane sadam. Surabaja sarnaneb siiski rohkem Djakartaga kui meie poisikeselikkude unistustega. See on suur ärilinn, kus loomulikult müüakse kõike. Siin ei paku betjasõidutajad mitte üksnes oma teeneid, vaid neil on veel midagi muud teie jaoks varuks. Näiteks lubavad nad teid viia tütarlaste poole ja mõistagi on nende väljavalik rikkalik, nad pakuvad ka hollandlannasid, pealegi tüsedaid. Meie keeldusime sellest erakordsest lõbust ilma suurema kahetsuseta.

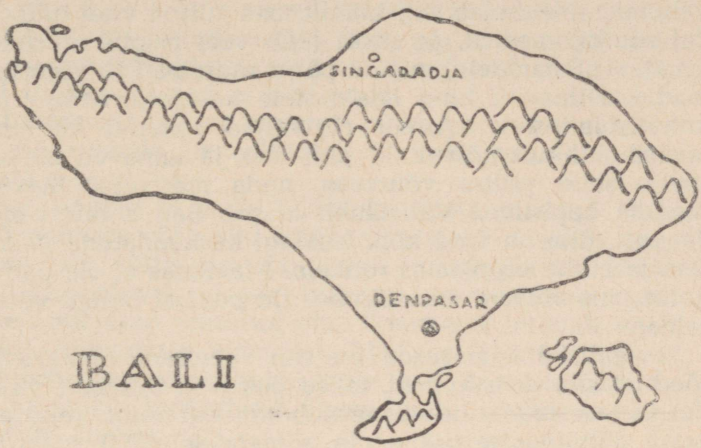
Surabajas võite te näha ka üht väikest, kuid huvitavat loomaaeda, kus muu hulgas on saareke varaanidega. Need on tuimad ja aplad sisalikud. Seal võib saada umbkaudse ettekujutuse sellest, kuidas nägi maa peal elu välja jääaja alguses. Väga ilus ei olnud see tookord mitte, sest isegi valvur ei julgenud saarele minna. Kummalisi hetki võib veeta suure orangutangi puuri ees. Te vaatate talle otsa ja teil on mulje, et ta tahab teile midagi öelda ja et tal ainult ei tule meelde, mida nimelt. Sest *orang* on ju malai keeles inimene. Kuid hiljem te olete tunnistajaks, kuidas mees, kes teda söötma läks, ainult vaevaga puurist välja pääseb, ja te näete, et see ei ole muud kui nürimeelne loom ja et sarnasus inimesega on täiesti juhuslik.

Kõige kaunim on aga selles linnas vaade vürtside ja kauguste järele lõhnavale merele, mille kohal troopikapäike aeglaselt ning pidulikult loojub. Siis hõõguvad kalapaatide purjed nagu tuli ja Madura saar, mis ei ole kaugel, vajub aeglaselt sinisesse pimedusse. Kuna me

viibime troopikas, siis saabub öö järsku ja meie kohal hakkavad loitma tuhanded tähed, mis on hoopis teistsugused kui meil. Siis meenub noorusaja lektüür, Jack London ja Joseph Conrad, ja me kujutleme end sõitvat kaugetesse maadesse kaptenina laeval, mis veab safranit ja kaneeli . . .

Hei, sõber, ärka üles! On aeg koju minna. Homme vara hakkad sa sõitma muinasjutusaare Bali poole. Mitte kui masti najale toetuv kapten, vaid kui rahulik reisija lennukis. Nii on mugavam ja ka kiirem.

SEITSMETEISTKÜMNES PEATÜKK

kirjeldab lühidalt Bali saart, selle geograafilisi iseärasusi ja inimeste eluviiside omapära, jutustab ohverdamistest, kombeist, usundist, elamutest ning templitest, samuti ka naistest, kes väärivad enam kui kord nimetamist.

Tihti ajavad inimesed Bali saare segi teiste Vaikse ookeani saartega, kõige sagedamini Tahiitiga ja seda vist sellepärast, et mõlemaid nimetatakse paradiislikeks. Ja ka sellepärast, et Bali saarel ei kata naised oma õlgu, mistõttu seda saart hakati surematuks pidama ning ränduril, kes selle üles otsib, on kerge mängida elumeest. Mul on kahju, et pean selle legendi purustama, mingil juhul aga mitte moraalsest kartusest, vaid tõsiolusid arvestades.

Algame geograafiaga. Bali on vana traditsioonidega saar ja kuulub Väike-Sunda saarte kõige läänepoolsemasse rühma. Ta on tõepoolest paradiislik saar ja kuigi inimesed elavad siin igivanas lihtsuses ning on säilitanud omapärasuse, siis ei tule seda veel rahuloluga ära

vahetada. Neid elab siin küllalt, üks miljon viiel tuhandel ruutkilomeetril, ja siiski jääb veel ruumi suurtele kraatervulkaanidele, mis on palju suuremad ja võimsamad kui Jaaval, ning laialdastele kautšuki, kakao ja kohviistandustele. Ainult riisiväljad ronivad ka siin tagasihoidlikult nõlvakuid pidi üles ja annavad maastikule selle erilise võluvuse, mida me juba Jaaval tundma õppisime. Välisilmelt erineb Bali ainult vähe Jaavast. Siin on vaid kõik kuidagi keskendatum, väiksem ja kõike on olemas rohkem. Maailmas ei ole palju kohti, mis võiksid maastikulise ilu poolest Baliga võistelda.

Troopilised hämarused on siin rõõmsamavärvilised, jõed on siin metsikumad, mäed pakuvad ilusamat vaadet ja tase merepinnast muutub siin kiiremini: reisides saare põhjapoolse osa poole, sõidetakse 1700 meetrit merepinnast kõrgemal asuval maanteel, mis teisel pool rannikul jälle nullpunktini alla laskub.

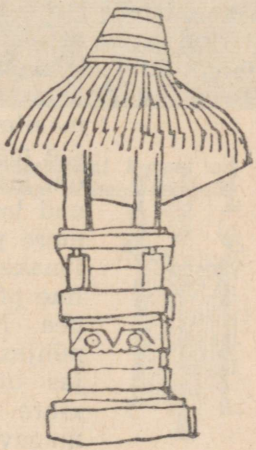
Muide mägedel, mis saart poolitavad, on ka usundlik tähendus. Aga millel pole siis Balil usundlikku tähendust! Kui ma päris lühidalt peaksin ütlema, millest siinne rahvas elatub, siis, reisijuhtide järgi, põllumajandusest. Tegelikult aga ohvriandidest, mida nad oma jumalatele toovad ja muust usundlikust tegevusest, millest hiljem räägime.

Väike Bali saar oli kolonisaatoritele juba ammu tuntud. Kuid ta ei tõmmanud enesele mingit erilist tähelepanu, sest ta oli väike ja rahasaak istandustest pidi ka kasinam olema. Lõpuks ei jätnud aga ärilised huvid ka teda tähelepanuta ja feodaalide ja kuningate valitsuse all igivanade seaduste järgi elava rahva paradiislikku idülli tungis sõjavägi. Siin aitas selleks kaasa ka järgmine juhtum, mis on Vaikse ookeani saarte rahvaste mõtlemisviisile väga tüüpiline. Kuningas astub valgetele sõduritele vastu oma relvastatud saatkonnaga, mitte et end kaitsta, vaid et täies varustuses hukkuda. Suurepäraselt ehitud saatjaskond tõstis oma piigid ja vana-aegsed krisid ja valged mehed andsid nende pihta tuld. Inimesed langesid ja teised astusid nende asemele. Imestunud sõdurid tulistasid uuesti. Kuningas ja tema õukond olid juba surnud. Ikka uusi ja uusi tuli juurde.

Nad tõusid oma tapetud seltsimeeste kehadele ja sirutasid oma rinna kuulide ette. Selle aja andmed jutustavad, et sõdurid olid pööraselt kohkunud olukorra pärast, kuid tulistamist nad ei lõpetanud. Nii toimus siis tookord massiline enesetapmine inimeste poolt, kes ei tahtnud elada nende ülemvalitsuse all, kelle vastu nad end kaitsta ei suutnud.

Saar hõivati ja ta jäi terveteks aastasadadeks Hollandi, viimase sõja ajal lühikeseks ajaks Jaapani asumaaks. Ta võttis osa võitlusest Indoneesia vabaduse eest. Tänapäeval on see kultuuri reservatsioon, sest siinsed inimesed erinevad oma kommetes teravalt enamikust Indoneesia elanikest. Nad on jäänud truuks hinduismi usutunnistusele, mille nad enesestmõistetavalt nii ümber kujundasid, et see lepib vaimude ja ebajumalate austamisega.

Põldude vahel te näete tosinaid veetlevaid puust ja tellistest tornikesi. Need on kaunistatud lihtsalt, kuid väga kaunilt. Need väikesed kabelid, mis nii hästi sobivad maastiku iseloomuga, on väiksed altarid ja ohverdamispaigad, sest siin ei valitse mitte üksnes riisijumal, siin on iga riisivälja jaoks oma vaimud, kellele kõigile peab ohvreid tooma. Mõnikord on siia ainult laua ja punutud katusega tulbad üles seatud. Need näevad välja nagu metsloomade söödakohad, kuid tegelikult toidetakse siin häid ja kurje deemoneid ja vaagnad ohvriroogadega tõendavad, et nii inimesed kui vaimud täidavad oma ülesandeid korralikult.

Peab ütlema, et inimeste ja jumalate kooselu Bali saarel on suurepärane. Kui see igal pool nii oleks, siis peaks tõesti kõikjal esivanemate hingede austamise tarvitusele võtma. Inimesed ei karda neid ega püüa neid ära osta. Neile inimestele on võõras müstiline õudus,

nad jätavad selle targu preestrite hooleks, kes end sellest elatavad. Nendel on jumalatega selged, heanaaberlikud suhted ja suurejoonelised ohvrid, mida nad lakkamatult templisse kannavad, võetakse pärast tseremooniat jälle ära ning jumalatele jätavad nad järele ainult lilled ja lõhna.

Mägedes elab rahvas hoopis teisiti kui rannikul, ta näeb teisiti välja, rõivastub teisiti ja tal on teine töötamisviis, sest siin on jaheduse tõttu karmim ja raskem elu. Siin, mägedes on palju vähem kabeleid ja ohverdamispaiku. See-eest ehitatakse siin heinasarasid. See aga tõendab, et Bali saarel toovad inimesed ohvreid oma jumalatele osalt igavusest ja osalt elu kaunistamiseks. Kus selleks aega ei ole, astub armas jumal tagaplaanile ja inimene kaitseb ise oma elu.

Balil on kaks pealinna. See on küll veidi iseäralik, kuid muuta seda ei saadud, sest Põhja-Bali inimesed ei tahtnud üldse tegemist teha Lõuna-Bali inimestega. Autoga sõites jõutakse kolme tunniga Denpasarist Singaradjasse. Need mõlemad on pealinnad. Asevalitseja asub küll Singaradjas, kuid igaüks teab, et Denpasar on suurem ja et nendele põhjapoolsetele pidi vähemalt silmakirjaks järele andma. Põhjas räägitakse, et Denpasar on urgas, et seal ei ole muud kui hotell ameeriklaste jaoks, kuna siin on sadam ... Denpasaris on seevastu lennuväli, niisiis igaüks, kes Singaradjast maailma reisib, peab sõitma autobussiga üle mägede, millel on eriline mõte siinse elu jaoks. Balilased ehitavad majad nii, et nad lamavad peaga mägede ja jalgadega mere poole. Selle järgi määravad nad ka ilmakaared. Niisiis põhi ei ole mitte tavaline põhjakaar, vaid see koht, kus sul on pea. Niisiis lõunas on põhi juhuslikult põhjas ja seda nimetatakse kalodiks. Põhjas on põhi lõunas, sest mäed asuvad saare keskel, ja seepärast põhjabalilased magavad ümberpöördult, nii et nende jalad

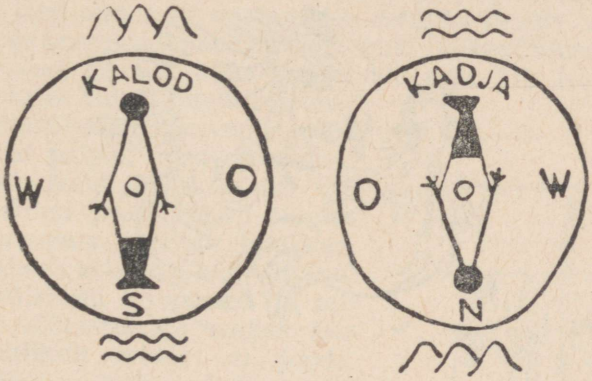
Raidkujude ja ornamentidega ülekülvatud Prambanani tempel on pühendatud vaikselt naeratavale Šivale ja tema naisele Durgale.

Jogjakartast on pärit eriti kuulsad batiktooted. Batikkangas on värvitud. Nüüd asetatakse see bambuslatile kuivama.

on pööratud mere poole. Seda suunda nimetatakse kadjaks. Lõunabalilasel on siis lääs ja ida põhjabalilasest vastupidises suunas, kuid see ei näi neid vähimatki segavat. Nemad püstitavad oma elamud nende vanade eeskirjade järgi ja tunnevad end niiviisi hästi.

Elamu ise ei ole siin sugugi mitte harilik maja, vaid keeruline ehitus. Balil elavad inimesed perekondadena, mis on tõelised patriarhaalsed ühendused. Külad on Balil hoopis teistsugused kui Jaaval. Kui Jaaval koosne-

vad nad kergetest mattidest ja bambusonnidest, siis Balil on nad päris kindlused. Piki teeääri venib massiivne paks müür ja üksnes uksed näitavad, kus lõpeb üks maja ja algab teine. Elumaja juurde kuulub esmajoones suur kookospalmidega hoov, kus asuvad mitmed majakesed. Sissekäigule kõige lähemal on majapidamishooned, kuurid, tallid ja aidad. Siis järgneb perekonna elumaja või mitmed majad, kui siin elavad haruperekonnad. Lõpuks tuleb peaasi — templi- ja ohverdamisplats. Igaühel on siin kaunistatud ja nikerdatud tornikestega eratempel, kus tuuakse ohvreid. Kusagil ei ole ette kirjutatud, mida peab ohverdama. Me leidsime lilli,

riisi, praetud põrsa ja ühe kokakoola pudeli. Ajavaimuga lähevad ka vaimud kaasa.

Elu külas on lihtne ja näha ei ole sellest palju. Kõik sünnib tugeva müüri taga, kus valitseb perekonnaisa, ja nagu näib, ei valitse ta mitte ilma abikaasata. Naisel on Indoneesias üldse suur vabadus, see maksab ka muhameedlannade kohta. Seda enam just siin, kus suurimaks jumalaks peetakse Šivat ja tema abikaasat Dur-

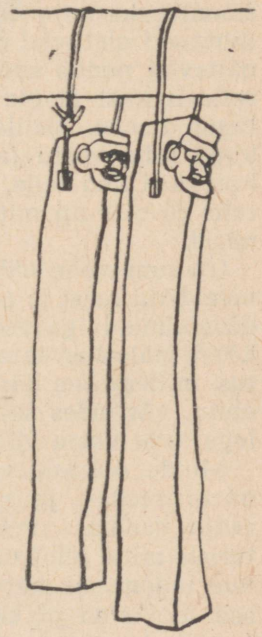

gat. Seepärast te näete ka noori isasid, kes nähtavasti mõnu ja armastusega võtavad oma imikud kaasa, kui nad tulevad väljakule maailma uudiseid kuulama. Külaväljakul asub alati tempel (külas on mõistagi mitu templit). Peale selle on veel üks eriline hoone, mis on määratud kogunemiskohaks ja kukevõitluste pidamise paigaks. See koosneb suurest katusest, mis toetub tugevatele, enamasti rikkalikult kaunistatud puu- ja kivisammastele. Siin võib istet võtta ja vaadelda mitte just liiga suurt liiklemist. Kord ajab mõni seakarja siit mööda, aegajalt seisatab naaber suure punutud puuriga, milles tal on kukk. Ta istub ristatud jalgadele, tõmbab kuke välja

ja sügab teda erilisel viisil kaela alt. See nähtavasti meeldib kukele. Ta surub end oma isanda vastu ja see massaaž viib ta õndsasse tardunud olekusse. Mees räägib talle midagi tasakesi, teised vaatavad pealt ja hindavad kuke jõudu, kes oma isandale kaunis korraliku tulu võib sisse tuua.

Kukevõitlused on kogu Indoneesias kuulsad, kuid nad keelati ära, sest tegemist ei olnud üksnes võitluste, vaid ühtlasi ka avalike mängupõrgutega, kus inimesed kaotasid kogu oma varanduse. Kuna siin raha mängus oli, siis muutusid võitlused lõpuks tooreks etenduseks. Loomadele kinnitati teravad kannused jalgade külge ja neid lasti teineteist vastastikku surnuks peksta. Avalikult ei korraldata neid enam, kuid kukevõitlused on ikka veel olemas. Miks siis muidu müüakse turgudel nii suurel hulgal punutud puure?

Külaväljakul ripuvad suured õõnsad palgid, need on siinsed kellad. Neid taotakse siis, kui kogukond peab kokku tulema külavanema kõnet kuulama. Tavaliselt seisavad külaväljakul ka väikesed kauplused ja midagi võõrastemaja taolist, kus loomulikult midagi ei jooda. Alkoholi juuakse Bali saarel ainult kodus. Kauplustest saab osta pähkleid ja küpsetatud magusaid plaadikesi, mis on väga head (me maitsesime neid). Kõikjal on lavatsid külaliste jaoks. Õhtuti ja soojadel öödel on siin elav, kõlavad trummid ja laulud, noored poisid kuulavad vanu jutustusi ja lähevad siis laiali ja neid võib kohata kõrvalistel teeradadel majade vahel. Armastajate jaoks on Balil eriti kaunis ümbrus ja neiu poolehoidu võita pole siin raskem kui mujal. Tütarlapsed

ostetakse, nii nagu igal pool maailmas, ainult et inimesed igal pool seda just nii avalikult ei tunnista. Peale selle esineb siin veel tütarlaste röövimisi, aga need on kaotanud oma vana röövelliku iseloomu. Röövimine valmistatakse hoolikalt enne pulmi ette pruudi vanemate poolt, sest iga isa tahab meelsasti tütrest lahti saada. Noormees, kes neiut röövib, lepib kokku oma seltsimeestega, ja kogu küla teab sellest; teisel päeval maksab noormees ettenähtud tasu tütarlapse eest.

Need kombed kaovad aegamööda. Ärgem tehkem endale mingeid illusioone, Bali hakkab oma omapärasusest teadlikuks saama ja kasutab seda väikselt juba eksportimiseks. Nii näiteks on Denpasaris balustraadi ja terava katusega suur kogunemisplats, mis on kaunistatud nikerdatud sammastega. See ei ole enam määratud kogukonna koosolekuteks, vaid estraadiks tantsijatele, kes esitavad siin raha eest rikastele ameeriklastele vanu tantse. Siiasõit on nendele ameeriklastele juba traditsiooniliseks kujunenud ja suur hotell elab nendest. Ka inimesed elatuvad nendest, kauplevad end giidideks ja näitavad nende soovi peale oma vanu kombeid, kuid sellegipärast ei ole ameeriklaste vastu ometi mingit lugupidamist. Balilased võtavad neilt teatud üleolekuga raha vastu ja peavad neid haruldasteks veidrikuteks. Ütlen teile, et on kole saatus omada nii palju raha ja olla nii mittearmastatud nagu ameerika miljonärid.

On suur vahe näha kõrvuti uhket Dalinjani või tema meeldivat naist ja punetava näoga, just nagu kupatatud džentelmeni igavese «Kodakiga», kes on alati valmis kõike mälestusväärset otsekohe pildistama. Ka see liigutus, millega see härra oma dollari välja tõmbab, on nii abitu, võrreldes selle järeleaimamatu elegantsiga, millega seda vastu võtab päriselanikust tantsija.

Muide, ookeanitaguste võõraste huvi Bali saare vastu on arusaadav, ja seepärast arvatavasti ripubki Singaradja sadamas suur ingliskeelne plakat, mis palub turiste mitte pildistada poolpaljaid naisi, sest see solvab uue Indoneesia naist. Tõtt öelda, peab möönma, et naised loobuvad pikkamööda katmatult käimise kombest ja sellest peavad veel rangelt kinni ainult raugad, kelle

puhul pole ka pildistamise oht enam kuigi suur. Noored neiud käivad ka küll katmatult, kuid välismaalast kohates nad viskavad endale rätiku üle rinna. Nad teevad seda nii ilusa ja graatsilise liigutusega, et nad sellega oma sarmi veel ainult tõstavad. Selle vastu ei saa muidugi midagi öelda ka kõige ägedamad rahvaluule ja rahvusliku iseloomu propageerijad.

KAHEKSATEISTKÜMNES PEATÜKK

kirjeldab vaadet vulkaanidele, kuid ei pea kinni teaduslikust täpsusest ja laseb end juhtida rohkem poeesiast ning tunnetest. Kogu sellele ilule vastukaaluks ja täienduseks toob see peatükk veel täieliku piduliku surnutepõletamise kirjelduse ja avastab lõpuks uue deemoni.

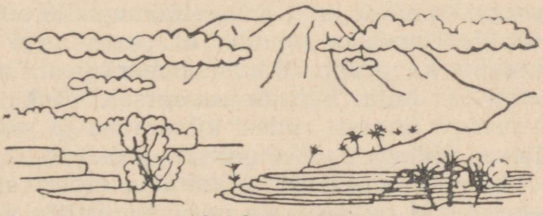
Ma olen Etna ja Vesuuvi suitsemist näinud ja kuigi ma tean, mida Vesuuv vanas Roomas on korda saatnud, tundub ta siiski taltsutatud vulkaanina, mis veel ainult turistide meeleheaks suitseb. Kes tahab tõelisi vulkaane näha, peab Balile sõitma. Bali maastik on mõeldamatu ilma vulkaanideta. Tõelisi, vaikusest ja kohutavusest ümbritsetud süngeid vulkaane on seal üsna rohkesti.

Juba saarele sõiduga oli meil õnne. Surabajas polnud lennukit, kuid kuna meie aeg oli täpselt arvestatud, anti meile siiski üks väike lennumasin, mida me, nõrga usuga inimesed, kartlikult silmitsesime. Korralikkude

liinilennukitega võrreldes oli see väike ja armetu. Sisse mahtus täpselt kaheksa inimest. Aga kui kasulik oli see lend! See lennuk ei saa liiga kõrgele tõusta, ja seepärast võtab ta iga mäe ees hoogu ning hüppab vaevu selle tipust üle. Niisiis nägime me vulkaane ilma üles ronimata ilusasti ülalt nagu reljeefselt kaardilt ja armusime Balisse juba enne seal maandumist.

Hiljem viidi meid Agungi juurde, mis on üks kolmest suuremast vulkaanist ja mille kõrgus on rohkem kui kolm tuhat meetrit. Sinna viib mugav tee ja ühe koha pealt avaneb vaade, mis peaaegu paneb südame seisma. Vulkaani kõrged kaljuseinad tõusevad imetleva ränduri ees õhtusesse hämarusse ja all mäe sees, õigemini öeldud, tema vanas kraatris, helgib hiiglasuur järv. Ümberringi kõrguvad teised mäed väikeste kraatritega. Rohelised metsaga kaetud nõlvakud lõpevad järsku ja on mustad. See on vana laava, millel veel midagi ei kasva, sest sügaval, välispinna all on ta veel kuum. See surnud must mass lasub siin juba aastasadu ja kohutab kuni tänapäevani oma rusuva ja hävitava jõuga. Laava äärel aga silmame hütti. Inimesed loomulikult ei karda, kui neil on tegemist oma elu ülalpidamisega, ja pealegi on laavavälja äär kahekordselt viljakandev.

Järv, mida me õhtul ja hommikuhämaruses nägime, on kolmkümmend kilomeetrit pikk ja tema sügavus on tähelepanuväärne — seitsesada meetrit. Vana kraater on lihtsalt veega täitunud. Tänapäeval on järves kalu, kuid neil olevat ebameeldiv väävli maitse. Järve toidavad peidetud allikad, mille vesi sisaldab väävlit.

AGUNGI VULKAAN

Kõik on järsk, metsik ja ligipääsmatu, ja ometi tungivad inimesed igale poole. Need rohelised nõlvakud on istandused. Järve ääres on kalurite onnid, ja kõik, kes elavad kraatri vahetus läheduses, on veendunud, et kuigi vulkaan veel suitseb, on ta siiski kustunud. Nad usuvad, et mäel elavad deemonid ja et neile peab austamisväärseid ohvreid tooma, sest siin ei ole enam tegemist riisiväljade heatahtlikkude jumalatega, siin näitab oma nägu Durga, Šiva kuri abikaasa, ja teda peab kartma.

Kuid see on ainult üks vaatepilt. Kui end ümber pöörame, näeme troopilise looduse otsest imet, mis on alla mere poole laskuvatel nõlvakutel säilinud. Seal kasvavad suured punased hiina roosid, palmid ja banaanid. Seal elavad jälle head deemonid, ja nii võib inimene valida, millist teed ta tahab minna. Bali on väike, kuid mitmekesine. Meie valisime tagasiminekuks merepoolse tee. Siin vulkaani juures on koht, mis kannab imelikku ja haruldast nimetust — Kintamani. Tõlkes tähendab see «suurepärane mõte». Siin tulevad tõesti head mõtted, kas tahad või mitte. Ma ei tea, kas on olemas sellist tundetut hinge, kes sel kohal, eriti kuuvalgel ööl, ei satuks vaimustusse. Siis on kogu vulkaan nõrgast valkjast valgusest valgustatud. Järv sätendab õrnalt nagu hõbetaldrik ja sealt hoovab vastu teravat harjumata jahedust, mida me troopikas ei ole veel tundnud. See ei ole mitte mereäärne soe troopika kuu, see on mägede kuu. Ta saadab külma valgust ja paneb lõdisema, tundub veidi peapööritust.

Me pöördusime tagasi mere poole. Meil oli õnne, Tabanani külas teostati pidulikku surnutepõletamist. Seda tuleb harva ette, sest surnuid põletatakse hulgana koos alles pikema aja järel. Meie rõõmu selle ootamatu pidustuse üle tumestas asjaolu, et peale meie kuulis sellest hotellis ka grupp rikkaid ameeriklasi. On väga raske lasta end mitte häirida auväärsete jõukate daamide hirmsatest linasest riidest kübaratest ja vaimustatud hüüetest, millega nad kõigele reageerivad, mis neid erutab. Meie kinooperaatorit kohutas mõte, et tema kaadritele võivad tulla siis ka need ennasttäis valgetes

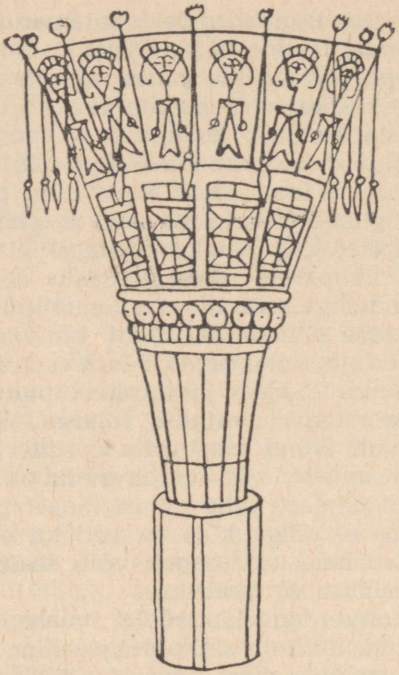
lühikestes pükstes isandad oma lahutamatute «Kodakitega». Kuid ometi lahenes kõik hästi.

See oli tõepoolest erutav pidustus, mis meid kõiki huvitas, nii muusikamehi, kunstnikke kui fotograafe. Olgu juba ette öeldud: matmine ja põletamine ei kujuta iseendast midagi matuselikku. Kõik sarnaneb suure rahvapeoga. Juba kaua aega enne päris pidustuse algust koguneb kogu küla rahvas palmivõsa alla tühjale väljakule, kus tehakse esimesi ettevalmistusi põletamiseks. Eelmisest päevast peale seisavad siin lauad ohvriandidega. Täna varahommikul katkestati ohverdamine, see tähendab, visati kõik risuhunniku otsa. Poisikesed ja külakoerad ründavad seda. Poisid otsivad närtsinud lilledest ja ilusatest punutud korvidest ja palmilehtedest väikesi rahasid, koerad aga midagi söödavat. Kuna maetakse ka üht kõrgemasse kasti kuuluvat meest, siis on ohvriandide hulgas ka mõned praetud põrsad, kelle pärast tõuseb pikk ja äge võitlus. Lõpuks ei põlga küla vaesed ka ohvrite riismeid ja sorivad neid, sest sageli võib sealt leida veel mõne hea kausikese või taldriku.

Tühjadele ohverdamislaudadele tuuakse aga kohe uued ohvriannid. Balil on selle jaoks eriline savist alus, mis koosneb otsekui kahest kausist; väiksem, sügavam pannakse pea peale ja suuremasse pannakse toit, puuvili ja lilled. Neid vaase kannavad naised pikas rongkäigus pea peal. Kõik on pidulikult rõivastatud, kannavad ehteid ja rikkamatel ripuvad kõrvades isegi paksud kullast klotsikesed. Väärikuse, ilu ja esmajoones rikkuse näitlik demonstratsioon.

Täna on küla jagunenud kahte leeri. Ühed on ainult pealtvaatajad. Teised aga, lahkunute sugulased võtavad osa lõpprongkäigust ja asetavad oma ohvrid otse kirstu. Esialgu oodatakse surnute päralejõudmist. Väljaku keskel tribüünil on juba mõned kirstud. Neile on peale kleebitud kuld- ja hõbepaberit, peegleid ja muid kaunistusi. See meenutab tõesti veidi aastalaata ja isegi küttide pidu.

Surnu peab ootama oma põletamist, sest üheainsa jaoks ei tasu korraldada nii suurt pidustust ega ehtida kirstu, ja torni, milles peab surnu põletamisele viima,

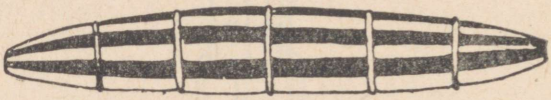
et tee peal deemonid teda kinni ei püüaks. Nii maetakse kadunud sugulane esmalt selle maja lähedusse, kus ta elas, sagedasti läve alla. Seal ootab ta siis kannatlikult pidustust. Liivases maapinnas keha ei lagune, vaid mumifitseerub. Niisiis pole hiljem muud vaja kui mattidest kate kõrvaldada ja kokkukuivanud surnukeha valgesse riidesse mässida ning surnute torni paigutada. See on tõeline puutorn, mille külge on riputatud kassikulda, peegleid, punast, rohelist ja kuldpaberit. Tema esiosal irvitab muinasjutueluka hiiglapea — õudse suu ja suurte silmadega lõvipea, mis kurjad vaimud ära ajab. Torni peal lehvivad valged lipukesed, samuti on sinna kinnitatud valged vihmavarjud, kõrge-

mate preestrite tunnusmärgid, kes juhatavad ja saadavad kogu tseremooniat. Mõned preestrid on kogu aeg kohal torni peal, et oleks võimalus otsekohe vahele segada, kui keegi eksiks vanaaegse rituaali vastu.

Vahepeal on pealtvaatajad juba kannatamatuks muutunud. Nad istuvad kookospalmide varjus, tütarlapsed naeratavad edevalt, ja näib, et üksnes vanad inimesed arvestavad silmapilgu tõsidust ja valvavad selle järele, et pidustus lõbustuseks ei muutuks. Lõpuks kõlab trummide ja vilede muusika. Sellele järgneb kohe võimas ulgumine. Küla teises otsas on mehed tõstnud torni suurele kanderaamile ja vankudes raske, kuid austamisväärse koorma all, kannavad nad selle põletamisplatsile. Kisa tõuseb lakkamatult, ja lõpuks hakkavad kõik koos

hiiglatorniga jooksma, nii et see ähvardab iga silmapilk ümber kukkuda ja selle sees olevatele surnutele jooksjate hulgast veel lisa nõuda. Kuid midagi ei juhtu. Mehed vanguvad oma koorma all ja jooksevad torniga, et pääseda deemonite haarangust, et neid segadusse viia ja neile teed sulgeda. Lõpuks see õnnestub. Ülempreester, sale ja sõbralik noormees, annab käsu seisma jääda. Tseremoonia on olnud küllaldane. Torn seisab. Selle juurde seatakse üles erilised trepid. Üksnes üle nende astmete tohib surnuid kanda ja ainult väljavalitud mehed tohivad seda teha. Nad kõik on kaunista-

tud valgete turbanitega — preestri tunnusmärgiga. Nii nad ulatavad, loomulikult kisa ja trummipõrina saatel, üksteisele üle peade nagu suurt raskust surnuid, kes on mattidesse ja valgetesse linadesse mässitud.

Mis pärast seda toimus, seda ma päris täpselt ei saanud näha. Surnud asetatakse puusärkidesse, ja nüüd algab küll ebatavaliselt raske järelevaatus, kes on kes. Kaks surnut on sõjameeste — ksatria — kastist. Neil on suuremad ja väärtuslikumad puusärgid. Teised on kolmandast, põllumeeste — wejisia — kastist. Kui surnute hulgas oleks keegi ka brahmanide kastist, siis oleks ta pandud puust lehma sisse. Suures rahvatunglemises vaatab preester puusärgid üle ja sooritab igaühe juures oma tseremoonia. Esmajoones aga määrab ta kindlaks, milliseid ohvriande võib puusärkidesse panna. Nüüd tõuseb veel suurem tunglemine. Need rahulikud inimesed lähevad mõneks silmapilguks päris närviliseks, võiks peaaegu öelda, et sugulased tülitse-

vad. Ennast sellest kõigest mitte segada lastes, lõpetab preester tseremoonia ja kirjutab igale puusärgile surnu nime, et eksitust ei tuleks. Siin valitseb aga siiski juba vana ja uue virvarr, sest ta kirjutab nimed kirstukaanele ilusa täitesulepeaga.

Naised, kes on rõivastatud uutesse pruunidesse sarongidesse ja kirjudesse pluusidesse, ulatavad üksteisele käed ja hakkavad kirstude ümber sammuma. Nad naeratavad, sest nad teavad, et see neile sobib. Nende tumedad juuksed läigivad. Vallaliste tütarlaste peas säravad ereda päikese valgusel valged lilled.

Ettevalmistused on lõppenud, viimane tseremoonia võib alata. Päike on oma rännakul juba õhtule kaldumas ja ülempreester annab märku. Kõik astuvad puusärkidest eemale, ka sugulased, kes kuni viimase hetkeni mingeid leinatundeid ei ole avaldanud, küll aga hoolitsenud selle eest, et nende surnuid hästi, kõigi

reeglite kohaselt teenindataks ja et neile määratud annid kellegi teise juurde ei satuks.

Preestrid tõstavad tõrvikud kõrgele ja süütavad puusärgid, kõrvaldanud neilt enne seda kiiresti ja osavalt kõik peeglid ja väärtuslikud kaunistusesemed. Neid võib veel kasutada järgmise matuse puhul. Nüüd alles on näha, et puusärk seisab kõrgetel jalgadel ja et tuleriit, mis koosneb puudest ja kookospähklitest, mis tulele jõudu annavad, oli kaetud valge paberiga.

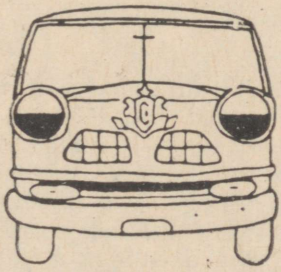
Nüüd lõpeb pidu ruttu. Kaua hõõguvad veel riismed, õhtul aga pühivad preestrid need valmispandud nõudesse ja sugulased võtavad endale pisut tuhka, et viia see koju oma väikeste kabelite jaoks, mis on pühendatud esivanemate vaimudele. Ülejäänud tuhk viiakse paatidega merele ja puistatakse veesügavusse. Alles siis leiab surnu hing täieliku rahu ja võib peale oma heategude väljaselgitamist nirvaanasse siirduda või oma järgmist kehastust oodata.

Pidustuse head kordaminekut kahjustas veidi meie maalikunstniku juuresolek. Samal ajal kui fotografeerivatele ameeriklastele ei osutatud vähematki tähelepanu, sest et need nähtavasti juba kuuluvad sinna juurde, äratas suurt tähelepanu maalikunstnik, kes seal istus ja seda kujutlematut häälte, värvide ja vormide virvarri maalis. Nii moodustus matuseplatsil kaks inimeste salka. Üks puusärkide juures ja teine, mis koosnes peaasjalikult noortest, kunstniku ümber, kes selles kuumavas päikeses end täiesti oli unustanud, kelle nägu punetas ja üles oli tursunud ja kes lõpuks pintsli ja värvid pidi ära kiskuma poiste käest, kes nende ebatavaliste asjade vastu metsikut huvi avaldasid. Lahing jäi otsustamata. Osa pintsleid ja värve kadus. Kes teab, kas seeläbi aja jooksul Tabanani külas Lõuna-Balil mitte ei kerki esile mõni suur maalikunstnik.

Vaatlemisest ja järelemõtlemisest väsitatutena pöördusime koju. Sest siin ei toimunud meie silmade all mitte üksnes rituaalne tseremoonia, vaid siin möödus meie silmade eest täielik virvarr usust, ebausust ja hulgast üsna praktilistest korraldustest. Tuleb imestada lihtsa balilase keerulise hinge üle, kes tuleb sellega toime, et usklikuna kogu päeva ohvreid ette valmistab

ja need järgmisel päeval prügihunnikusse heidab, et siis ise sealt tarvitamiskõlblikke jäätmeid otsida. Rahva praktiline meel ja vanadest kommetest kinnipidamine on siinse inimese kummaline iseloomujoon. Need on primitiivse hingega lapsed, kuid nad sõidavad jalg- ja mootorrattaga. Nende omapärane usk on aastasadu vastu pidanud, see on muhamedi mõjule vastu pidanud ja küllap peab ka tsivilisatsiooni mõjule vastu.

Meie autojuht oli noor, oivaline mees. Ta rääkis mõistlikult ja tal olid õiged vaated maailma asjadele. Ta hoolitses hästi oma «Chrysleri» eest ja näis igast ebausust üle olevat. Ta oli maailma tundma õppinud ja siiski uskus ikka veel vaime ja deemoneid. Enesestmõistetava lihtsameelsusega näitas ta palmilehtedest kunstipäraselt punutud ohvrikausse oma masina kapoti all, kus olid annid hea deemoni Chrysleri jaoks. Seal ei jää muud üle, kui kapituleeruda teatud lugupidamistundega sellise lapsikuse jõu ees.

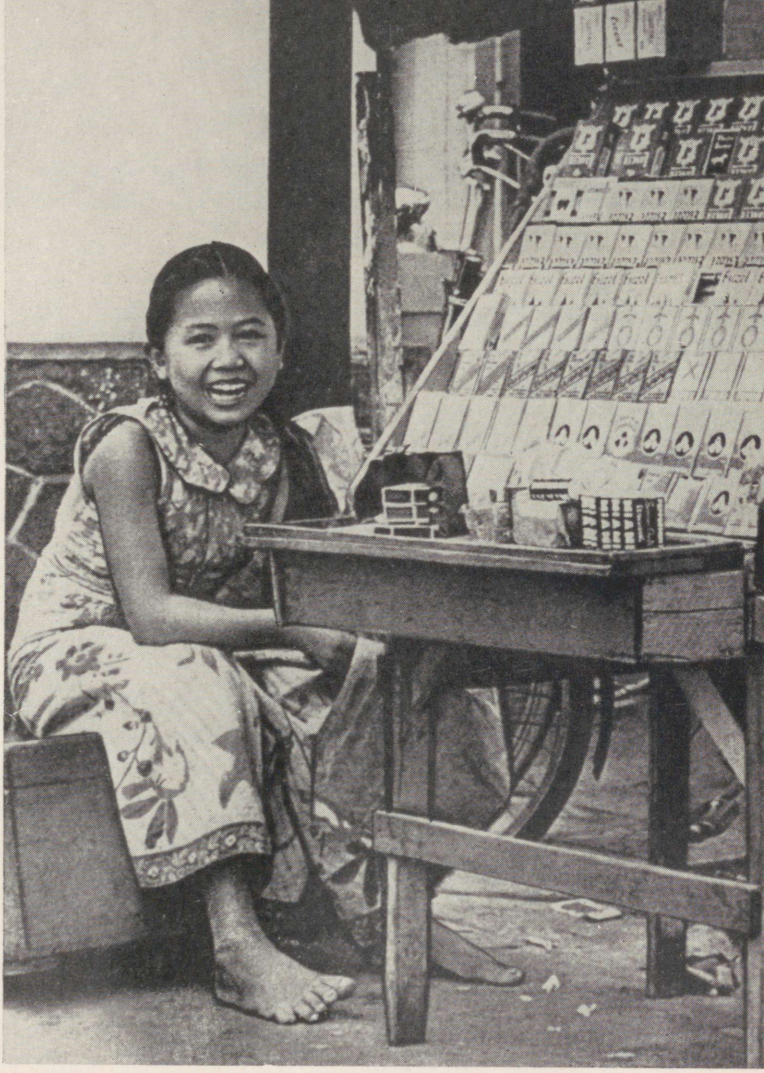

ÜHEKSATEISTKÜMNES PEATÜKK

kirjeldab Bali saare usundlikke tantse ja jätab lugejale võimaluse oma maitse järgi uskuda seda, mida autor ette toob. See peatükk ei kirjelda midagi muud kui seda, mida rändur oma silmaga on näinud.

Ei, ega tsivilisatsiooni eest põgenemise romantika pole veel välja surnud! Kord öösel, kui me sõitsime Balil ühte kõrvalisse külla, et seal rahvatantsude esitamist näha, kohtasime hollandi arhitekti. See oli juba vanem mees, kes oli igal pool maailmas elanud, kuid lõpuks Balile tagasi pöördunud, sest ta leidis selle koha olevat kõige väärikama selleks, et lihtsameelse usuga päriselanikest ümbritsetuna rahus surra.

Peale selle elavad Balil tsivilisatsiooni kitsast ringist põgenenud maalikunstnikud (tsiteerin ühe taolise kunstniku väljendust), kes on otsustanud rikastada oma paletti uute teemadega. Enamikus on need aga halvad maalikunstnikud, kelle ainsaks teemaks on viletsalt maalitud poolalasti naised. Aga alati leidub siin mõni ameeriklane, kes selle «garanteeritud ehtsa Bali pildi» ära ostab. Üks niisugustest maalikunstnikest tõmbas enesele sellega tähelepanu, et abiellus ilusa bali tütar-

Surabaja on suur ärilinn, kus loomulikult müüakse kõike. Suures valikus võite osta sigarette ka sellelt naeratavalt tänavamüüjatarilt.

Bali saarel Tabanani külas nägime pidulikku surnute põletamist. Vankudes raske, kuid austamisväärse koorma all kannavad mehed surnute torni põletamisplatsile.

lapsega ja ehitas endale mere äärde luksusliku maja. Seal kuhjab ta kokku vanu nikerdusi ja raidkujusid, nii et elab õieti muuseumis.

Kui need siia nagu paradiisisaarele rännanud inimesed elu enda ümber paremini vaatleksid, võiksid nad näha, et selle maa inimesed ei ela siin sugugi mitte liiga paradiislikult, sest troopiline loodus jätab neile küll aega mõnulemiseks, kuid sellest hoolimata läheb ka kõige väiksema riisivälja ülesharimiseks vaja hoopiski mitteparadiislikku tööd.

Maalijale, heale maalikunstnikule oleks siin tõesti paradiis, sest kusagil maailmas ei näe üksteise kõrval nii palju mitmekesiseid ja võluvaid asju. Vaata hoolega neid rongkäigus käivaid naisi, kes pea peal ohvriandidega vaase kandes ilma nähtava põhjuseta templisse lähevad, või jää seisma magava rauga kõrvale, kes poolalasti palmi varjus puhkab, kuna tema kohale on laiali laotatud linnupüüdmise võrk. Linnupüüdja aga on tukastanud ja linnud siristavad rõõmsalt — ja sa tahaksid naerda looduse endastmõistetavuse ja inimliku jõudeoleku üle.

Ühe mahajäetud templi juures vahib okste vahelt välja ahvike ja on valmis lähemale tulema, kui sul peotäis maisi leidub. Veidi eemal jahvatab nõia välimusega raugake pooleldi sisselangenud katuse all kivianumas puukoori, mis muidugi on tervendav nõidusvahend.

Bali saare ahvid, kes on kaunis taltsad, õpetavad sind mõistma, kust on võetud india eeposesse Rama ja ahvidekuninga populaarsus. Seda etendatakse üha kõigis teatrites, Balil ka tantsu kujul. See on haruldane tants, mille juurde kuulub sajaliikmeline meeskoor, kes jutustab ja laulab üht osa suurest eeposest. Lõpuks satuvad kõik massiekstaasi.

See oli Bedahulu külas soojal südaööl, kui waringini oksliku krooni kohal paistis liikumatu kuu. Puu all istusid mehed ringis ja nende keskel põles mitmeharuline küünlajalg. Valgust ei andnud see palju, üksnes suurendas omapärast pinevust. Valguse ning varju mängu läbi tekitas see stseen meeleolu, mis viis ekstaasi mitte üksnes tantsijaid ja lauljaid, vaid ka pealtvaatajaid.

Jutustamisega ühendatud tants kujutab üht episoodi eeposest, kus kuningas Rama palub ahvidekuningat, et see tuleks tema abikaasat Sitat päästma. Ahvidekuningas Sukrivo ei saa tulla enne, kui kõigi ootajate hinged on vaimudest puhastatud. Nii istub suur meeskoor, jutustab, laulab ja mehed kallutavad oma keha sõnade rütmis ette ja taha, viskavad käed üles, heidavad pikali maha ja istuvad jälle, et kõiki kurje vaime ära ajada ja ahvidekuninga tulekut võimaldada.

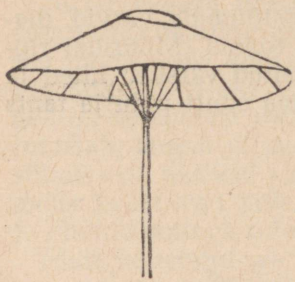
Mida kauemini see kestab, seda tardunumaks muutuvad meeste näod. Mõnedel on juba silmad suletud ja nende liigutused lähevad üha kiiremaks ja metsikumaks. Lõpuks hüppab ringi sisse ahvidekuningas ise. Tantsija ei kanna mingeid traditsioonilisi rõivaid, ta on poolalasti nagu kõik mehed, kuid tema tants on nii kaasakiskuv ja liigutused nii omapärased, et jääb mulje, nagu oleks ta tõesti ahv. Täielik looma liigutuste järeleaimamine ühes religioosse tantsu stiliseeritud figuuridega loob ebatavalise õhkkonna. Ringi sisse ilmub teine tantsija, kes kujutab ahvidekuninga venda Sabalit. Nende mõlema ahvi vahel tekib võitlus, mis viimaks lõpeb leppimisega... Mehed laulavad oma laulu lõpuni, rahustuvad, ärkavad pikkamööda oma ekstaasist, ja siis tuntakse suurepärases ahvidekuninga osa tantsijas ära siinse kogukonna pealik. Ta on tuntud hea tantsija ja ta ei suuda keelduda meid palumast küla teise otsa, kus kõrge katuse all peetakse teist pidu. Tema tütreke tantsib ka, me võime näha tõelisi Bali tantse, mitte selliseid, mida Denpasaris ameeriklastele ette kantakse. Nii me nägime ehtsat «Lelongi», aeglases, pikaldases rütmis tantsu. Me nägime liblikatantsu, kus rikkalikus kostüümis tütarlapsed seovad käsivarte külge veel paberist tiivad ja nendega nii ümber tiirlevad, et näed nagu tõelisi suuri troopikaliblikaid... Me nägime ka «Mergepati» tantsu, mis tähendab kuninglikku vaprust. Seda tantsivad kaks printsideks riietatud tütarlast. Nägime ka «Kebijari» tantsu, kus üks tütarlaps kujutab esiteks naist ja siis meest. Nägime lindude tantsu ja kuu tõusu...

Oli omapärane kirev õhtu, kui kõrge katuse all lehvisid kitsad värvilised lipud ja mõned lambid seevõrra

valgust levitasid, et välgatasid kostüümide värvid, diadeemide kuld ja särpide eredad toonid. Müüridel rippusid matid, kuhu olid sisse põimitud värsked lilled ja rohelised oksad. Küla pühitses oma suurt pidu ja tants lõpetas selle väärikalt.

Kui me pärast etendust tantsijataridega vestlesime, imestasime, et need olid veel üsna väikesed tütarlapsed, õieti veel lapsed. Ei Ni Saju Mannaba ega Ni Gusti Agung Rut, nii olid mõlemate nimed, ei mõistnud meie kaastunnet. Nad olid ometi õnnelikud, et neid valiti välja selleks, et aastate viisi kannatlikult harjutada tantsu, mida usundlike eeskirjade järgi (tegemist oli usundliku tantsuga) tohivad nad üksnes niikaua tant-

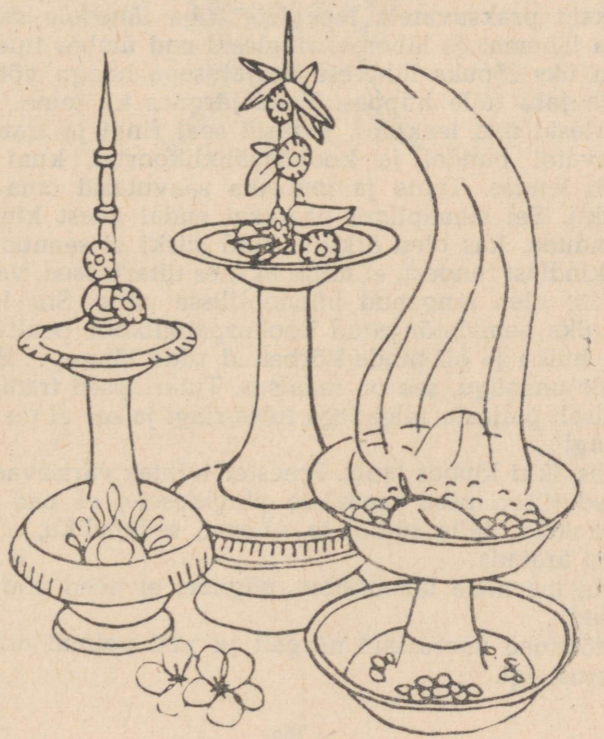
sida, kuni saavad täiskasvanuteks. Omapärases meeleolus pöördusime pimedat teed mööda läbi palmimetsa tagasi ja jõudsime ristteele, kus seisid hiiglasuured deemonikujud; nende hulgas rippus ka asjalik teeviit. Jaa, see on Bali. Kuni tänaseni mõistab ta ka kõige tavalisemaid maailma asju kaunistada oma vanaaegse toredusega ... Jaa, see on Bali, kus suurepäraselt õitseb äri vanade usundlike raidkujudega ...

Et aga mõista Balit, peab nägema, kuidas tantsitakse «Sang Hiangi» Bandjar Kapas Agungi lähedal mägedes ja Kintamani linnas. Siin olevat see tants veel kõige puhtamalt säilinud. Me nägime seda, ja ma võin tõendada, et sõna tõsises mõttes on see rabav tants, mille juures pealtvaatajal tõesti on raske aru saada, kus lõpeb reaalsus ja algab unelm või kus lõpeb normaalne inimlik skepsis ja algab vaimustus, usk ja ekstaas.

Oli jahe õhtu, nagu tavaliselt mägedes. Jälle paistis kuu, kuid tema valgus oli külm ja elutu. Vulkaan tõusis kõrgele pilvedesse ja maa peal puhus külm tuul, nagu polekski paarsada meetrit allpool meid meri ja troopika palmisalu. Valge vihmavari oli avatud, niisiis oli preester kohal. Ühel lauakesel olid tseremoonia jaoks kõige tarvilikumad asjad, esmajoones viirukikausid. Kaks väga noort tütarlast olid pidulikes rõivais. Preester lükkas nende ette suitsevad viirukikausid nii, et nad hingasid sisse uimastavaid aure. Tütarlapsed hakkasid oma nägu sisse hõõruma. Sel ajal hoidsid kaks abilist kaht lühikest keppi. Need olid ühendatud pingul niidiga, mille küljes rippusid wajangi nukud. Mehed raputasid keppe ja pingutatud niit värises, nii et nukud hakkasid niidil teineteise poole ja teineteisest eemale liikuma. Kui tütarlapsed olid küllalt viirukit sisse hinganud — selle lõhn tungis läbi külma öise õhu —, surusid mehed neile mõlemad kepid kätte, ja tütarlapsed hakkasid pingutatud niiti ise liigutama. Kuid oli näha,

et neil olid teistsugused liigutused kui meestel. Mõlemad tütarlapsed laskusid üha sügavamale unetaolisse seisundisse, transsi... Lõpuks kukkusid kepid nende käest ja tütarlapsed sirutasid end järsku üles. Preester surus neile lehvikud pihku ja magavad tantsijannad tantsisid nendega haruldase keerulise tantsu. See oli uskumatu vaade, meil oli veidi hirm, sest mõlemal tütarlapsel olid silmad kinni ja ometi olid nende liigutused päris ühtlased ja täpsed.

Seda tantsu tantsiti laulu saatel. Äkki kõlas väike trumm ja nõrk, kuid intensiivne tilistamine. Mõlemad mehed, arvatavasti tseremoonia abistajad, põlvitasid.

Tütarlapsed tõusid nende õlgadele. Aeglaselt tõusid mehed oma koormaga ja tütarlapsed tantsisid meeste õlgadel edasi oma tantsu muusika rütmis, kusjuures nad kallutasid end nii sügavalt ette ja taha, et oleksid pidanud kõigi raskustungi seaduste järgi tasakaalu kaotama. Ja ometi püsisid nad meeste õlgadel, isegi siis, kui mehed ise tantsima hakkasid. Kogu seda stseeni on raske kirjeldada. Paistis, nagu hõljuksid igasugusest maisest raskusest vabad tantsijatarid meeste õlgadel. Alles siis, kui muusika lõppes, laskusid nad alla. Kuid sellega tants veel ei lõppenud.

Tütarlapsed üksnes puhkasid pisut, ilma et nad seejuures oleksid ärganud oma kummalisest unest. Siis anti neile lehvikud kätte ja tants jätkus. Nüüd süütas üks abilistest tuleriida, mis oli selleks ette valmistatud. Tütarlapsed tantsisid suletud silmadega tule ümber, kusjuures me kõik kangestusime hirmust, kartes, et nad võiksid praksuvatele leekidele liiga lähedale sattuda. Ikka lähemal ja lähemal ringlesid nad ümber tuleriida, kuni üks lõpuks lühikese karjatusega hoogu võttis ja palja jalu tulle hüppas. Talle järgnes ka teine. Nüüd keerlesid nad leekides, jooksid seal ringi ja trampisid põlevatel puudel ja kookospähklikoortel, kuni kõik laiali lendas. Tants ja muusika saavutasid oma haripunkti. Sel silmapilgul haarasin endal peast kinni, et veenduda, kas olen ärkvel, kuid siiski ei saanud lahti ebakindlast tundest, et mitte üksnes tütarlapsed, vaid ka ma ise olen langenud hüpnootilisse unne. Siis lendas aga üks eemaletõugatud kookospähklikoor pealtvaatajate hulka ja oli tunda kõrbenud riide lõhna ... Ei, see ei ole unenägu, see on reaalsus. Tütarlapsed trambivad tõeliselt paljaste jalgadega tules ringi ja see ei tee neile midagi ...

Siis äkki lõppes tants. Preester talutas värisevad väikesed tütarlapsed madalale pingikesele, et nad välja puhkaksid. Jälle süütas ta viiruki, sedapuhku, et neid unest äratada.

Kui me neile lähenesime, nägime, et need olid alles lapsed.

Mõlemad naeratasid nõrgalt ja neil polnud mingeid põletusjälgi.

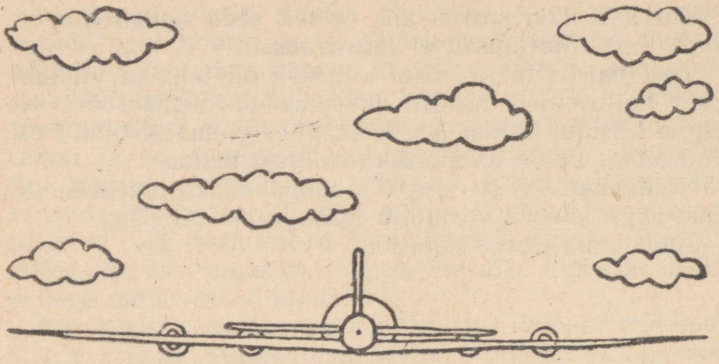
Kui külas on surnu, siis ei saa seda tantsu korraldada, sest tütarlapsed ei satu transsi.

Veel paistis meie kohal kuu. Öö oli jahe ja vulkaanide kaljuseinad ranged ja tumedad. Sellisel ööl oli liigne küsida, kuidas see kõik võis võimalik olla. Polnud mõtet mõnd loomulikku seletust otsida.

Nõiduslik öö Balil, sügav ja mõistatuslik, näitas meile oma nägu ja asus vastuollu igasuguse seletusega . . .

Jumalanna Durga naeratas.

KAHEKÜMNES JA VIIMANE PEATÜKK

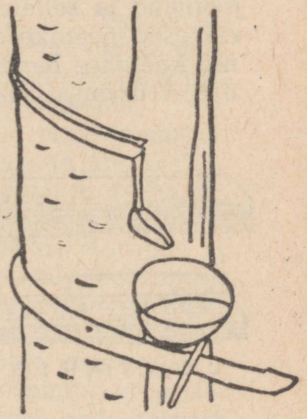
Lihtne on kirjutada romaani viimast peatükki. Kangelane ja kangelanna leiavad teineteist, kurjus saab oma teenitud karistuse ja kõik lõpeb leppimise ning hea tujuga. Kuidas aga peaks lõppema reisikirjelduse viimane peatükk?

Autor istub ja mõtleb, kas ta on ikka kõik öelnud ning jõuab otsusele, et öeldud pole kaugeltki mitte kõik, sest ta on jutustanud nimelt mälu järgi. Mõndagi on ta unustanud ja mõndagi ei ole kirjeldanud päris täpselt, sest ta on lasknud end eksootikast liiga kaasa kiskuda. Oma jutustust pole ta üldse õieti lõpetanud. Selle viimase tantsuga ometi ei lõppenud viibimine seal troopikamaal. Puudub veel sõit Balilt Djakartasse, puudub ka veel too väike ärasõidueelne erutus, ametlik ja mitteametlik hüvastijätt.

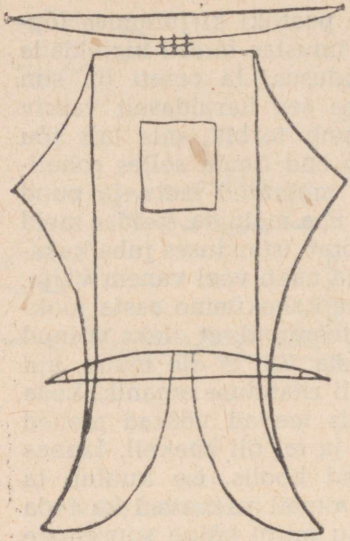
Jääb veel kirjeldada kohtumist Indoneesia sõpradega ja seda, kuidas me pidime mõttes nende võitleva kindlameelsuse ees kummarduma. Autor pole ka ammendavalt jutustanud oma vaimustusest vabadusvõitlusest osavõtjate vastu. Jaa, ta rääkis sellest, kuid jääb veel palju öelda . . .

See kõik teeb selle viimase peatüki kirjutamise lõpmata raskeks. Vaadake, autor unustas täiesti kirjeldada oma viibimisest kautšukiistanduses. Ja ometi on siin palju näha ja jutustada. Juba see haruldaselt vaikiv mets, kus iga puu küljes ripub torbik, mis talt jõu võtab, juba üksnes see annab end tunda selles rohelises vaikuses. See on surmale määratud mets, ja puud näivad seda teadvat. Ka oleks hea mainida, kuidas meid saatis siin vana tööline, kes töötab istanduses juba kakskümmend aastat. Ta on vana ja näeb veel vanem välja, kui ta tegelikult on. Kogu selle kahekümne aasta jooksul ei ole ta kunagi nii palju teeninud, et oleks võinud endale kõige tarvilikumatki osta. Tal ei ole muud, kui räbaldunud ülikond ... Siis tuli istanduse omanik, keda nähtavasti erutas küsimus, mis teevad võõrad mehed tema omandil. Ta sõitis autos ja tal oli käekell. Linnas on tal maja, ta lapsed käivad koolis, ise kuulub ta rikaste hiinlaste ringkonda ja ometi vaevavad ka teda mured. Tema istandus ei kuulu mitte kõige suuremate hulka ja ta peab arvestama börssi. Mõnikord ei ole just lihtne istandust pidada ... Vaadake, kas autor ei oleks pidanud sellest kõigest üksikasjalisemalt jutustama?

Oleks kindlasti vaja kirjeldada indoneesia lihttöölise elu, kes hooldab kookospalme ja tohib mõne pähkli ka ise müüa. Ta nimi oli Majar, ta oskas meisterlikult avada hakknoaga rohelisi pähkleid ja lasta sealt juua. Külas oli tal väike põld, ta ei kuulunud mitte vaeste hulka, kuid üks ruupia oli talle suur vara.

Autor lehitseb oma märkmeid ja saab pahaseks: ta ei ole isegi sellest kirjutanud, et Jaaval lennutavad poisikesed nagu meilgi paberlohesid. Neil ainult ei ole tarvis sügist oodata, seda siin ei ole; igal aastaajal lasevad nad neid karjamaal lendu.

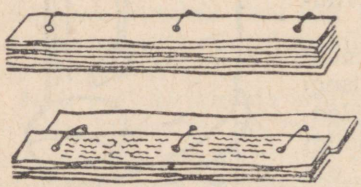

PABERLOHE

Teeistandust ei ole ma ka niiviisi kirjeldanud, nagu oleksin pidanud seda tegema.

Kas te teate, et Jaaval ja selle ümbruskonna saartel kasutati kunagi lõuendit rahana? See raha on veel tänapäeval Djakarta muuseumis. Seal te näete, kui aeglaselt arenevad rahvad. Irianis, mis tänaseni on hollandlaste käes, kestab veel kiviaeg. Poolmetsikud sõjamehed valmistavad oma noolte või piikide otsad teravatest kivikildudest. Muuseumis on aga piike, mille otsad on samasugusel primitiivsel viisil valmistatud õllepudeli kildudest või isolaatoritest.

Ma oleksin pidanud kirjeldama ka Bali esimeste raamatute raamatukogu, mis on kirjutatud lontaritele, omapärastele puuribadele. Selline riba näeb välja nagu joonlaud ja sellele kirjutatakse mingi teravikuga. Bali väikesed peenikesed tähed või ülipeened illustratsioonid kaetakse hariliku trükimustaga ja pühitakse lapiga üle. Trükimust jääb sissekraabitud märkidesse ja seda ei saa enam kõrvaldada. Niisugune raamat näeb veel tuhande aasta pärast uus välja ja raamatukogu juhataja, härra Wajan Bhadra, meie juht Balil, ei tegele mitte üksnes raamatute säilitamisega. Tema juhendamisel kirjutatakse vanu köiteid vanal viisil ja vanades keeltes ümber.

LONTARID

Ma oleksin ka pidanud jutustama, et Wajan tähendab esimest poega; Balil nimetatakse iga esimest poega Wajaniks. Teise poja nimi on Made, kolmas — Njoman, neljas — Ketut. Kui on õnne, nii et sellesse arvestusse ühtki tütarlast ei satu, siis hakatakse jälle ilusasti otsast peale. Kuidas võisin ma ometi unustada kirjeldamast Bali supelkohta, kus naised käivad õhtuti kümblemas! Loomulikult toimub kümblemine templis, sest ka vesi peab olema püha, kui sellised iludused seal kümblevad. Ma ei ole küll lugejale saanud anda võimalust minuga koos elada läbi seda vaatepilti, kuidas lahtiste juustega tõmmud naised ruttavad banaanipuude all mööda tumedate varjudega kaetud teed kivise veesüliti juurde, kust kaua kostab öövaikuses nende naeru.

Ma näen, ohkab autor, et olen palju kirjutanud ja palju unustanud. Raamat ei ole loomulikult mitte üksnes ainult jutustus; raamatul on oma seadused. Tuleb lõpetada. Aga millega?

Kirjeldada tagasipöördumist? See sarnaneks sinnasõiduga, seal oleks vaid rohkem kogemusi ja palju kurbust. Me lahkusime raske südamega inimestest, keda me kuu aega tagasi veel ei tundnud ja kes said meie sõpradeks.

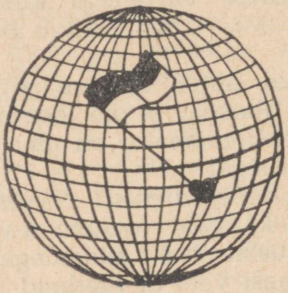
Kui meie lennuk Djakarta lennuväljalt õhku tõusis, ei olnud meil tõepoolest meeleolu vestlemiseks. Me vaatasime linnale, mis kiiresti kaugenes, me vaatasime maale, mis kiiresti meie silmist kadus. Meri varjas maa meie pilkude eest ja lõpuks katsid troopika valged pilved viimase maariba, varjates meie tagasivaate.

Jaava saar kadus merre ja pilvedesse nagu unenägu. Taas möödusime Sumatrast, taas lendasime üle ekvaatori, kuid miski ei erutanud ega üllatanud meid enam. Me olime õnnetud, sest meile oli kõik tuttav. Ka Bangkoki lennujaam ja palavus. Me tundsime Karatšit ja Kairo restorani tüsedat omanikku, kes valdab kümmet keelt. Päris eriline tunne valdas meid: kodus ootavad meid omaksed ja sinna lõunasse on meil maha jäänud uued sõbrad ja ilus maa, mis ületas meie unistused.

Roomas maandusid jälle Ameerika pommitajad ja inimesed siunasid neid jälle kõvasti, sest nad häirisid

lennuvälja tegevust, ja Hollandis oli jälle jahe ja puhas . . .

Jätame hüvasti, minu lugeja. Sõbralikult ja kannatlikult oled sa mind saatnud, ja nüüd peab sulle mahti andma mõne teise raamatu juurde asuda ja teiste rändauritega üle teiste merede sõita. Sest maailm on suur ja raamatuid on palju. Õnnelikku reisi, armas lugeja, edaspidistel rännakutel! Jällenägemiseni, ilus maa ekvaatori all.

JÄRELSÕNA NEILE, KES EI USU.

Hästi, ütleb lugeja, kes on raamatu läbi lugenud ja mõtleb selle sulgeda. See oli küll huvitav lektüür, kuid tont teab, kas võib autorit uskuda. Kui palju on ta küll välja mõelnud ja kui palju peaks sellest olema õieti kirjeldatud, mis ta nägi.

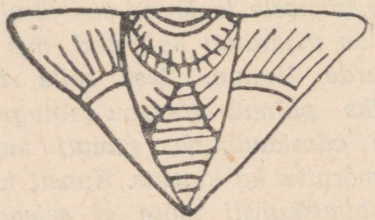
Hästi, ütleb lugeja, kes raamatu on läbi lehitsenud ja joonistusi näinud. Kes teab, kas kunstnik kõike tabas, mida ta oleks pidanud jäädvustama? Kuidas küll Indoneesia tõeliselt välja näeb?

Selliste inimeste jaoks on see järelsõna ja nendele on määratud ka fotod, mis raamatule juurde lisatud. Sest selle raamatu eesmärgiks polnud tõetruu fotograafiline maastiku edasiandmine, samuti nagu see pole eesmärgiks ka kunstis. Kunsti ja niisiis ka jutustamiskunsti mõte ei seisne mitte fotograafilistes faktides, vaid selles võlus, mis meid niivõrd vaimustab, et unelmad muutuvad elutõeks.

Sellegipärast soovib uudishimulik lugeja ka selliseid tõendeid nagu fotod. Ta peab need saama. Neil näeb ta maastikku, mida

ei õnnestunud sõnadega kirjeldada. Ta näeb linnu, milles leidsid aset selle raamatu sündmused. Ta näeb lihtsaid inimesi, kes kujundavad oma maa ajalugu turul ja töö juures. Ta näeb riismeid vanast kultuurist, mis arenes ammu enne euroopalikku kultuuri, näeb mägesid ja meresid, põlde ja palmisalusid, mitte sellepärast, et muidu puuduks ehk tõend tegelikkuse kohta, vaid et jutustus ja pilt muutuksid ühtseks tervikuks nende hinges, kes üksnes sellepärast kahtlevad, et võimalikult palju teada saada.

Need vähesed fotod ei võimalda mingit, isegi mitte lühikest ülevaadet Indoneesiast. Need on ainult mõned üksikud tõepärased kauge maa ja kauge elu vaated, mille läbi see maa võib-olla on lugeja südamele lähemale toodud.

SISUKORD

ESIMENE PEATÜKK,

milles sõbralik lugeja kuuleb üht-teist huvitavat reisimise ajaloost, kuid saab veel vähe teada reisi tõelisest sihist. Peale eeltööde ja pakkimisega seotud hädade kirjeldust, kusjuures Jaavat peetakse ujuvaks saareks, jõuab lugeja koos reisijaga lennuväljale. Alles siin selgub talle mõndagi geograafiast. Sellest hoolimata ei lahkuta aga kogu peatüki vältel veel mitte kodumaa pinnalt.

5

TEINE PEATÜKK,

milles lugeja ei jõua koos reisijaga Hollandist kaugemale ja kuuleb huvitavaid arvamusi asumaade inimeste tänamatusest. Mis Hollandis meeldivat on, seda tunnustatakse otsekohe ja tõsiolusid silmas pidades tehakse samuti kindlaks, kust see kõik tuleb. Seejärel ruttab lugeja lennuväljale ja veedab neli päeva ülal maa kohal, et seal rahulikult järele mõelda lennuki stjuuardesside ebaisikupärase ilu ja kätteõpitud sõbralikkuse üle. Ootamatult lõpeb see peatükk ennustusega tähtede järgi, mis ka kohe täide läheb.

15

KOLMAS PEATÜKK,

mis enamikus on küll poeetiline, kuid sisaldab siiski mõne praktilise õpetuse. Selles lendab lugeja üle kolme mandri, nimelt üle Euroopa, üle Aafrika ühe osa ja üle Aasia osa ja leiab imestades end Ameerika piiril. Selle-

juures on tal võimalus tunda väärtuslikku võrdlust rõõvkaladega.

24

NELJAS PEATÜKK,

milles lugeja koos reisijaga pettub paljudes romantilistes idamaa unistustes, kuid lõpuks ometi on seatud saladuse ette. Isegi nii proosalistes asjades, nagu seda on konnasilmad, ei puudu müstika.

32

VIIES PEATÜKK

jutustab Karatši linnast, tema sadamast, tema tänavate ja turuplatside suminast ja kärast ning sisa'dab õpetliku lisa pesupesemise kohta ja ühe tõelise fatamorgaana päris ehtsa ja tõepärase kirjelduse.

38

KUUES PEATÜKK,

milles reisija unistab Robinsoni elust ja kus talle selgub, et seda laadi romantika on juba välja surnud. Ta lendab üle ekvaatori, ilma et ta saaks seda sündmust vastavalt pühitseda, ja teeb tähtsaid tähelepanekuid tsivilisatsiooni kahjulikkuse kohta. Selles peatükis kerkib lõpuks merest nii reisija kui ka lugeja silmade ette Jaava saar ja lennuk maandub reisi sihtkohas Djakarta linnas.

46

SEITSMES PEATÜKK

kirjeldab lühidalt troopilist hommikut, mille järel reisija valmistub linnaminekuks. Eelkõige aga süveneb ta veel ajalukku, et saada teada, kuidas tekkis Bataavia, ja pöördub tagasi Djakarta peatänavale, kus voolab kanal, mida on võimatu nimetamata jätta. Lõpuks tuleme tagasi ilmastiku juurde, seekord poliitilisest seisukohast vaadatuna.

54

KAHEKSAS PEATÜKK

on pühendatud kauplemisele, see tähendab turgude kirjeldusele, nende askeldustele, lõhnadele ja salapärastele seadustele. Lõpuks õpib lugeja tundma lendavaid kaupmehi ja seda, kuidas need oma tegevusala teatavaks teevad ning saab lühikese õpetuse, kuidas maja ehitada.

63

ÜHEKSAS PEATÜKK

sisaldab andmeid söömise ja troopika puuvilja kohta, kusjuures selgub, et kõigile troopika puuviljaliikidele tuleb eelistada õuna. Edasi kirjeldatakse võõrastemaja ja selles asuvate inimeste elu, seejuures rahuldub reisija lõpuks väikese tjetjakiks nimetatud sisaliku seltskonnaga.

73

KÜMNES PEATÜKK

on esmajoones filoloogiline ja näitab, kui keeruline on jaava ja kui lihtne indoneesia keel. Ühtlasi saab lugeja teada, kuidas Indoneesias suhtutakse tšehhoslovakkidesse ja alles päris lõpus vaatleb ta viivu aega koosreisijaga Jaava naisi.

81

ÜHETEISTKÜMNES PEATÜKK

avastab raudtee võlud pärast igasuguseid lennukisõite ja kirjeldab Jaava maastiku ilu. Edasi sisaldab see veel tõelise piibelliku paradiisi kirjelduse, nii et pole mingi ime, kui seejuures autorit valdab lüüriline toon.

89

KAHETEISTKÜMNES PEATÜKK

jutustab tantsust, muusikast ja teatrist, kusjuures autor väga kahetseb, et lugeja silmade ees on tantsijatariide kohta üksnes trükisõna, kuna ta ise neid oma silmaga nägi.

99

KOLMETEISTKÜMNES PEATÜKK

on esmajoones pühendatud kivisse raiutud igavikule ja sellele, milles on vana jaava templi peamine võlu. Edasi jutustatakse veel kahe esimese inimese loomisest. Jäägu lugeja enda otsustada, kumb muinasjutt on talle isiklikult südamelähedasem.

108

NELJATEISTKÜMNES PEATÜKK

kirjeldab kuulsa Madjapajiti riigi hävimist ja kolonisaatorite sissetungi. Uus võim, mille sümboliks saab õudne jumal Adityawarman, kindlustab end tapmise ja röövimisega. Ent Indoneesia rahvas võidab ometi kõik.

117

VIIETEISTKÜMNES PEATÜKK

jutustab ballaadi noore Mina elust ja surmast.

125

KUUETEISTKÜMNES PEATÜKK

viib lugeja korraga läbi mitme linna. Selles räägitakse kunstist ja käsitööst, mis siin ikka veel moodustavad õnneliku ühenduse maalikunstist, batikist ja hõbesepaametist. Pärast ühe tõeliselt maitsetu feodaalse mälestussamba vaatlemist lõpetame oma rändamise poisikeselikkude unistuste kohas, Surabajas.

133

SEITSMETEISTKÜMNES PEATÜKK

kirjeldab lühidalt Bali saart, selle geograafilisi iseärasusi ja inimeste eluviiside omapära, jutustab ohverdamistest, kombeist, usundist, elamutest ning templitest, samuti ka naistest, kes väärivad enam kui kord nimetamist.

141

KAHEKSATEISTKÜMNES PEATÜKK

kirjeldab vaadet vulkaanidele, kuid ei pea kinni teaduslikust täpsusest ja laseb end juhtida rohkem poeesiast ning tunnetest. Kogu sellele ilule vastukaaluks ja täienduseks toob see peatükk veel täieliku piduliku surnutepõletamise kirjelduse ja avastab lõpuks uue deemoni.

150

ÜHEKSATEISTKÜMNES PEATÜKK

kirjeldab Bali saare usundlikke tantse ja jätab lugejale võimaluse oma maitse järgi uskuda seda, mida autor ette toob. See peatükk ei kirjelda midagi muud kui seda, mida rändur oma silmaga on näinud.

160

KAHEKÜMNES JA VIIMANE PEATÜKK

168

JÄRELSÕNA NEILE, KES EI USU.

173

И. Марек

СТРАНА ПОД ЭКВАТОРОМ

На эстонском языке

Обложка У. Кюльв

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

Toimetaja A. Saar

Kunstiline toimetaja I. Torn

Tehniline toimetaja K. Timmer

Korrektorid T. Kokla ja O. Sepp

Ladumisele antud 6. I 1961. Trükkimisele antud 23. II 1961. Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 11,25+8 kleebist. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 10,04. Arvutuspoognaid 8,76. Trükiarv 25 000. Tellimise nr. 51. Trükikoda «Punane Täht», Tallinn, Pikk tn. 54/58.

Hind 57 kop.

2—7

LOUNA - HIIN
MALAIA
SUMATRA
EKVAATOR
TANDJUNG PIN
LINGGA
BAN
Dja

MERI
PÕHJA-
BORNEO
SARAWAK
KALIMANTAN
(BORNEO)
SULAWESI
(CELEBES)
Surabaja
BALI